ગૂજરાતી

શબ્દાર્થ કોષ.

એટલે

ગૂજરાતી નર્મકોષ અને ગૂજરાતી શબ્દ સંગ્રહમાં
નહિ આવેલા શબ્દોના અર્થ.

(પ્રથમખંડ.)

રચનાર.

મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

રહેવાશી,

મોજે વીસલપુર, તાલુકે સાણંદ, જીલ્લે અમદાવાદ.

श्लोक.

इंद्रादयोपियस्यांतंनययुः शब्दवारिधेः ॥
प्रक्रियांतस्यकृत्स्नस्यक्षमोवक्तुंनरःकथं॥१॥

अमदावाद मध्ये,

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જન-
રલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સંવત્ ૧૯૪૩. ઈ. સ. ૧૮૮૭.

કીમત બાર આના.

ગૂજરાતી

શબ્દાર્થ કોષ.

એટલે

ગૂજરાતી નર્મકોષ અને ગૂજરાતી શબ્દ સંગ્રહમાં નહિ આવેલા શબ્દોના અર્થ.

(પ્રથમખંડ.)

રચનાર.

મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

રહેવાશી,

મોજે વીસલપુર, તાલુકે સાણંદ, જીલ્લે અમદાવાદ.

श्लोक.

इंद्रादयोपियस्यांतंनययुः शद्बवारिधेः ॥
प्रक्रियांतस्यकृत्स्नस्यक्षमोवक्तुंनरःकथं॥१॥

अमदावाद मध्ये,

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સંવત્ ૧૯૪૩. ઈ. સ. ૧૮૮૬.

કીમત બાર આના.

અર્પણપત્રિકા.

નામદાર શ્રીમંત માહારાણા શ્રી
નારણદેવજી રાણા રાજસાહેબ
બાહાદુર—સ્વસ્થાન ધરમપુર.

આપનો પ્રેમ અને દયારૂપી નિર્મળ ઝરણનો પ્રવાહ સદૈવવિદ્યારૂપી કલ્પતરૂ તરફ વહેતો જોઈ તથા ગુજરાતી ગ્રંથનો સારો વધારો કરવાને તન મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરતા જોઈ આ લઘુ પુસ્તક આપને પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરૂં છું તે સ્વિકારશોજી.

હું છું આપનો નમ્ર સેવક,
ગ્રંથકર્ત્તા.

પ્રસ્તાવના

'નર્મકોશ' અને 'ગૂજરાતી શબ્દ સંગ્રહ' એ બે પુસ્તકો ગૂજરાતી ભાષાના શબ્દાર્થ કોશ તરીકે પ્રગટ થયાં છે પરંતુ તેમાં ઘરગતુ, ખેડૂત, કારીગરો તથા વેપારીઓમાં વપરાતા ઘણા શબ્દો રહી ગયેલા છે. તે પૈકી અત્યુપયોગી એવા ૧૪૦૦) શબ્દોનો સંગ્રહ મેં આ પુસ્તકમાં કર્યો છે.

એ દરેક શબ્દનું વ્યાકરણ અને જૂદા જૂદા પ્રસંગે જૂદા જૂદા જેટલા અર્થ થતા હોય તે બધા અર્થ ખુલાસાવાર વ્યાખ્યા સહિત આપ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાંક ઓજાર અને પદાર્થોનું તાદૃશ્ય સ્વરૂપ સમજાવવા તેમની આકૃતિઓ પણ ચિતરેલી છે તથા કેટલાક શબ્દોનાં મૂળ પણ આપ્યાં છે. એકંદરે દરેક શબ્દનો અર્થ ગમે તેવા વાંચનારને પણ ઝટ સમજી શકાય એવી રચના કરેલી છે. હજુ એવા બીજા ઘણા શબ્દો રહેલા છે અને તેનો સંગ્રહ કરવાનો મારો પ્રયત્ન ચાલુજ છે. તે હવે પછી પ્રગટ કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો છે.

આ પુસ્તકની રચના નીચે પ્રમાણે રાખી છે.—

પેહેલાં ચાલતો શબ્દ, પછી તેનું વ્યાકરણ, કૌંસમાં ભાષા, મૂળ શબ્દ તથા વ્યુત્પતિ, ત્યાર પછી અર્થ અને છેવટે જરૂર હોય ત્યાં ઉદાહરણ તરીકે વાક્ય અને કહેવતો વગેરે લખવામાં આવ્યું છે.

એ–ઓ સ્વરોનો તથા એ–ઓ સ્વર સંયુક્ત વ્યંજનોનો ઉચ્ચાર ત્રણ રીતે થાયછે. તેમાં એકતો અનુનાસિક એટલે અનુસ્વાર વાળો છે. જેમકે–એંઠ, ઓં, ગેંદી, ગોંડળ ઈત્યાદિ. એ ઉચ્ચાર તો પ્રસિદ્ધ છે. હવે બાકીના બે વિષે વિચાર કરીએ–તેમાં એક **કોઠી** (દાણા ભરવાની) એવો છે અને બીજો **કોઠી** (એક ઝાડ) એવો છે. આ બંનેના ઉચ્ચારમાં ઝાઝો તફાવત નથી, (પેહેલા કરતાં બીજો જરા પોહોળો છે) અને જોડણી પણ એકજ છે; પણ કોઇ કોઇ વખત અર્થમાં ફેર પડે છે. જેમકેઃ—

ઓડવું—આડા ફરીવળીને રોકવું.	ઓડવું—એક જાતનું ફળ, કરપટું.
કેરી—તણી, ની.	કેરી—આંબાનું ફળ.
કેરૂં—તણું, નું.	કેર—કેરડાનું ફળ.
કોલ—શેલડી પીલવાનો યંત્ર.	કોલ—વચન.
કોશ—ગાઉ, ૨ ભંડાર.	કોશ—હળપૂણી, નરાજ.
કોળી—એક જ્ઞાતિ.	કોળી—કલ્લો.
કોળિયું—કોળ પકડવાની લાકડાની પેટી. ૨ કોળનું દર.	કોળિયું—ઊંડળ.
ખો—ટેવ. ૨ ઝેર. ૩ ખાડો.	ખો—વંશ, મૂળ. "વાયે ઝાડનો ખો કાઢી નાખ્યો."
ગોળ—એક આકૃતિ.	ગોળ—શેલડીના રસનો બનાવેલો પદાર્થ.
ગોર—ઝેર, ભૂકો.	ગોર—યજમાનવૃતિ કરનાર બ્રાહ્મણ.
ઘેર—પરિઘ.	ઘેર—ઘરે.
ચોરો—ચોરનું બહુવચન.	ચોરો—ગામમાં સહુને બેસવાનું એક મકાન.
ઝેર—ઓટલાની કોર. ઝાંઝર.	ઝેર—વિખ. ૨ દ્વેષ.
ઠોઠ—મૂર્ખ.	ઠોઠ—લપડાક.
ડોળો—આંખનો વચલોભાગ.	ડોળો—રગડો.
તોરી—ઘોડો.	તોરી—ગુસ્સો.
ધરો—એક જાતની ચાર.	ધરો—જેના ઉપર પૈડાં ફરેછેતે, લઠ્ઠો. ૨ નદીના મોટા ખાડામાં હમેશાં પાણી રહેતું હોય તે.

સદરહુ કારણથી ત્રીજા નંબરના ઉચ્ચાર વાળા અક્ષરની નીચે મેં આ કોશમાં (.) આવું ચિન્હ મૂકયુંછે. જેમકે-કોઠી (ઝાડ) [જમણા હાથ તરફના તમામ શબ્દોમાં એવા ઉચ્ચાર વાળા અક્ષરની નીચે આવું ચિન્હ જોઇએ.]

'ગૂજરાતી શબ્દ સંગ્રહ' ની પેઠે આ કોશમાં કેટલેક ઠેકાણે "હ" નો ઉચ્ચાર "સ" કરતાં શબ્દો ઘણા અતડા થઈ જતા હતા [તે "હ"નું જરા ઉચ્ચારણ થતાંમાંજ તત્કાળ વર્ણમાંનો સ્વર પોહોળો થઈ રહે છે] માટે તવે ઠેકાણે "હ" વાપરી, તે વરતાવવા તેની

તળે ઉપરની પેઠે (.) આવું ટપકું મૂકયું છે. જેમકે-લઈકો, વાહર ઈ૦

'નર્મકોશ' માં કેટલાએક વિશેષાર્થી શબ્દોના કેટલાએક અર્થ લખવા રહી ગયેલા છે. એવા શબ્દોને આ કોશમાં દાખલ કરી, રહી ગયેલા [નર્મકોશમાં નહિ આવેલા] અર્થ આમાં લખ્યાછે અને તે નર્મકોશમાં આવેલા શબ્દની પૂર્વણી છે એમ બતાવવા સારૂ શબ્દની પાસે (+) આવું વધતાનું ચિન્હ મૂકયું છે. [એવા આ કોશમાં આશરે ૨૦૦)શબ્દોછે.]

આ પુસ્તકની લખેલી પ્રત સરકારી કેળવણી ખાતાના મેહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુર તરફ મોકલી હતી તેમણે તપાસાવીને પસંદ કરી છે. અને તેની સો નકલો પોતે અગાઉથી ખરીદ કરીછે તેમજ ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીએ પણ યોગ્ય મદદ આપવાને જણાવ્યું છે.

આ મારા લાંબી મુદતના પ્રયત્નથી બનાવેલા નાનકડા પુસ્તકને સર્વ સુજ્ઞ પુરૂષોની સેવામાં મૂકતાં નમ્રતાથી અરજ કરૂંછું કે— આ મારો પેહેલી વારનોજ પ્રયત્નછે માટે તેમાંની ચૂક દરગુજર કરશોજી.

સંજ્ઞાર્થે વાપરેલા અક્ષરો.

પુ૦—પુરૂષ લીંગ [નામરૂપે].

સ્ત્રી૦—સ્ત્રીલીંગ [નામરૂપે].

ન૦—નપુંસક લીંગ [નામરૂપે].

વિ૦—વિશેષણ.

સ૦—સર્વનામ.

અ૦—અવ્યય.

ક્રિ૦—ક્રિયાપદ.

કૃ૦—કૃદંત.

[सं.]—સંસ્કૃત.

[फा.]—ફારસી.

[अं.]—અંગ્રેજી.

[आ.]—આરબી.

[म.]—મરેઠી.

તા. ૧૫ માહે નવમ્બર સને ૧૮૮૬ } મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.
વીસલપુર તાલુકે સાણંદ.

गूजराती शब्दार्थ कोश.

અ.

અકરાકુર, પુ૦ ઘણો જુલમ.

અક્કડું, વિ૦ અક્કડ; ટટાર.

અકારો, વિ૦ અળખામણો. "એ છોકરો એની ખરાબ ચાલને લીધે મને અકારો લાગે છે." ૨ ભુંઠો; શરમિંદો; એ ખરાબ સ્ત્રી સામો મને અકારો પાડે છે."

અખડબખડ, વિ૦ ખાડાખૈયા વાળું; ઢંગઢાળ વગરનું.

અગાસો, વિ૦ [आकाश उपरथी] ઉઘાડો; ખુલ્લો. "ચુલો અગાસો બળેછે."

અઘાડો, વિ૦ જુનો; અગાઉનો. "ગોળ અઘાડો વાવડીંગ." (રાજ વિદ્યાભ્યાસ.)

અચકમચક, અ૦ ઓચીંતું; એકદમ; જોતજોતામાં; અકસ્માત. "ફલાણો તો અચકમચક મરી ગયો."

અચડ, સ્ત્રી૦ [अ=नहि+चड=चडेली.] કોઈ ખાતેદારને નામે, જમે કે ઉધાર લખવી રહી ગયેલી રકમ.

અચો, પુ૦ બીડ. "અચો નહિ વેઠું આજથી જી હું તો તમારો લગાર" (નેમ વિવાહ) ૨ ગંદકી; કચરો. "તાવથી અચો ભરાણો છે–વરસાદનો અચો." ૩ અકતો; અણોજો; પ્રતિબંધ. "બળિયાનો અચો પાળ્યો છે."

અજાડી, સ્ત્રી૦ હાથીને પકડવા સારૂ ખોદેલો ખાડો. બેઠક બેઠેલા ઢોરને ઉભું રાખવા સારૂ તેના આગલા તથા પાછલા પગ તળે જે ખાડા ખોદવામાં આવે છે તેને પણ અજાડી કહેછે. કોઈ જબરો માણસ દુઃખથી-રોગથી ઘેરાણો હોય ત્યારે કહેછે કે;—"હાથી અજાડીમાં પડ્યો છે."

અજંપો, પુ૦ જંપ–નિરાંત નહિ તે; ઉતાપો.

અઠમ, પુ૦ ત્રણ ઉપવાસ સાથેથી કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

અઠાઈ, સ્ત્રી૦ આઠ ઉપવાસ સાથેથી કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

અઠ્ઠાણું, વિ૦ (+) જે. (સંકેતાર્થે.)

અડણ, ન૦ ગાય, ભેંશ, વગેરે દૂધાળાં જનાવરને પેટ નીચે, આંચળની ઉપર દૂધ રામવાની જે ફુલેલી જગ્યા હોયછે તે; આંચળ; ઓલું. "આ ભેંશના અડણમાંતો દૂધ માતુંએ નથી."

અડપવું, ક્રિ૦ મચ્યા રહેવું; વળગ્યા રહેવું. "એતો રૂપીઆ લેવા સવારનો અડપ્યો છે."

અડા, સ્ત્રી૦ [સં. अड् ધાતુપરથી] અડવાપણું. "ફલાણો તો કામમાં અડા પણ દેતો નથી." એટલે કામને અડતો પણ નથી–બીલકુલ કામ કરતો નથી.

અડુક દડુકીઓ, વિ૦ બંને પક્ષથી ન્યારો રહી, પોતાની મરજી માફક પક્ષમાંના કોઈને મદદ કરનાર; વધારાનો. (ગેડી દડાની રમતમાં)

અઢણ, વિ૦ બહુ; વધારે; ઘણુંજ. "નદીએ અઢણ પૂર આવ્યુંછે." —"એતો અઢણ તારોછે."

અઢળક, વિ૦ (+) બહુ; વધારે; ઘણુંજ. "ઓણતો એને અઢળક ધાન્ય પાક્યું છે."

અઢારભાર વનસ્પતિ, સ્ત્રી૦ ત્રણ કરોડ, એકાશી લાખ, બાર હજાર, નવસેં ને સિતેર એટલા મણનો એક ભાર જૈન શાસ્ત્રમાં લખેલો છે. એવી રીતે અઢાર ભાર વનસ્પતિ આ પૃથ્વી ઉપર છે. તેમાં ૪ ભાર પાનની જાત, ૬ ભાર વેલાની જાત, ૮ ભાર ફળફૂલની જાત છે.

અણગાર, પુ૦ (+) [अणगार. अण=नहि+आगार=घर] સાધુ. "ધન્ય ધન્ય ધનો અણગાર" (શ્રાવકોમાં)

અણચી, સ્ત્રી૦ વાંકું બોલવું તે; ફરીજવું તે; ભંડી. (અણચી ખાવી કહેવાય છે.)

અણવાદ, પુ૦ [सं. अनुवाद. अनु=नीचुं. उतरतुं+वाद=बोलवुं] નિંદા; બદબોઈ. "પુઠે કોઇના અણવાદ બોલવા નહિ"(શ્રાવકોમાં)

અણસણ, ન૦ [सं. अनशन. अन्=नहि+अशन=खावुं.] આખો દિ-

વસ ભુખ્યા રહેવું તે; ઉપવાસ. (શ્રાવકોમાં)

અણાચાર, પુ૦ [સં. अनाचार. अन्=नहि+आचार=आचरण] આ-ચરણથી ઉલટું ચાલવું તે; કુચાલ. "નામ ગણાવો શ્રાવક જતિ, તો અણાચાર ન સેવો રતિ."

અણુપુર્વિ, સ્ત્રી૦ [સં. अनुपूर्व. अनु=पाछळ+पूर्व=आगळ] જૈન ધર્મિ લોકોને સવારમાં વાંચવાની ચોપડી. (એમાં ૧થી તે ૫ સુધીના આંકડા અવળસવળ ગોઠવેલા હોય છે. બધા મળીને છસેં આંકડા હોયછે)

અણોદ્રી, સ્ત્રી૦ [સં૦ ऊनोदरी. ऊर्ण=ऊणुं+उदर=पेट+इ.] પોતાના હમેશના આહાર કરતાં કાંઈ નિયમ બાંધી થોડું જમવું તે. (શ્રાવકોમાં)

અતરાપતરી, અ૦ ઓચીંતું; એકદમ; અકસ્માત.

અદા, સ્ત્રી૦ (+) અદાવત; દુશ્મનાઇ. "ફલાણો તો મારા ઉપર બહુ અદા રાખે છે."

અદાપ, પુ૦ કોઈ ભારે દુઃખથી-નિર્ધનપણાથી-દરદથી જે ખરાબ સ્થિતિ થવી તે; બુરાહાલ. "આ નમાયાંના અદાપ મારાથી જોયા નહિ જાય."

અધકડું, વિ૦ નિરાધાર; ઓઠીંગણ વિનાનું; હાલેચાલે તેવું; ડગડગે એવું. ૨ ગાંઠ માંડ્યા વિનાનું. (બેસવું)

અધવારૂં, ન૦ (+) થોડી મુદત પોતાને ગામ અને થોડી મુદત બીજે ગામ ઘર રાખીને રહેવું તે.

અધોટીઉં, ન૦ અર્ધી કોઠી. શેલડી પીલીને તેના રસની અર્ધી કોઠી કાઢવી તેને અધોટીઉં કાઢ્યું કહેછે.

અધોકું, ન૦ મુએલું ઢોર ચમાર લેઈ જાય તેના બદલામાં તેના માલિકને જે ચામડું મળે તે.

અધોલોક, પુ૦ [સં. अधः=नीचे+लोक] પૃથ્વીની નીચે રહેનાર લોક. [પાતાળના લોક.]

અનગળ, વિ૦ અનર્ગળ. "એના ઘરમાં અનગળ માલ ભર્યો છે."

અનંગળ, વિ૦ [સં. अनर्गळ. अन्=नहि+अर्गळ=उकाळो. बंधपडे नहि तेवुं; अटके नहि तेवुं] પુષ્કળ; અપાર; અત્યંત "આ બેપે

તો હું ઘણું કમાયો, ભર્યા અનંગળ માલ" (અંબાજીની સ્તુતિ)

અનામ, વિ૦ સારૂં; બેશ; ભલું. " રસોઈ અનામ થઇછે."

અન્યેકે પન્યે, અ૦ [बीजानी पासे के पोते करी आपवुंज] ગમે તેમ કરીને પણ કરી આપવુંજ એવા અર્થમાં. "મારૂં કામ અન્યે કે પન્યે કરવું પડશે."

અપકાય, સ્ત્રી૦ [अप=पाणी+काय] પાણીના જીવ. (શ્રાવકોમાં)

અપટ, અ૦ (+) દરરોજ; હમેશાં; ચલ્લુ; સદૈવ. પ્રતિદીન; હરદમ; લાગટ. "તું અપટ મારે ઘેર આવજે."

અપલ્યા, વિ૦ કમજોર. "આ રાંડ અપલ્યા ક્યાંથી આવી."(આ શબ્દ માત્ર સ્ત્રીઓનેજ લગાડવામાં આવેછે.)

અપાલ, સ્ત્રી૦ દુ:ખ; ફાંદો; ફાંગડો. "હિંદુઓ બાળલગ્ન કરી પોતાનાં છોકરાંને અપાલમાં નાખેછે."

અબુલો ઢબુલો, પુ૦ એ એક નદી કે તળાવમાં ડૂબકી મારવાની રમતછે તે આ પ્રમાણે રમેછે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય, તેમાંથી એક છોકરો હાથમાં ઇંટાળો લઈ કહેછેકે;—"અબુલો કે ઢબુલો!" એટલે બીજા છોકરાઓ કહેછેકે;—"જ્યાં પડે ત્યાં વેડો. "પછી તે ઇંટાળો પાણીમાં ફેંકેછે. તેને લેવા બધા છોકરાઓ જાયછે; જેના હાથમાં તે આવે, તે ફરીથી એ પ્રમાણે નાખેછે. (ઝાલાવાડમાં—શામળિયો કે શેઢો ?—જ્યાં પડે ત્યાં વેઢો. એ પ્રણાણે બોલેછે.)

અબોખે, અ૦ અભાવે. કોઈ ચીજ ખાવાપર ઘણો અભાવ થાયછે, ત્યારે તે ચીજ અબોખે પડી કેહેવાયછે.

અભ્યાખ્યાન, ન૦ કુડું આળ; ખોટું તોહોમત. (શ્રાવકોનું ૧૩મું પાપસ્થાનક.)

અરજોળ, અ૦ લબડતું; રખડતું; અધવચ. "એ કામતો હજુ અરજોળછે"

અરદાસ, સ્ત્રી૦ અરજ; વિનતિ.

અલધાર, પુ૦ વેબોગ; વળો. "એનોતો લાંબો અલધાર છે." ૨ સ્ત્રી૦; હાર; પંક્તિ; ઓળ. 'ગાડાંની અલધાર ચાલી."

અલ્લા એક બદામ, અ૦ છેક નિર્ધનતા કે કમજોરપણું બતાવનાર શબ્દ. "એતો જૂગટું રમીને અલ્લાએકબદામ થઈ ગયો છે." "એનામાંતો અલ્લા એક બદામે નથી."

અલાયચી, સ્ત્રી૦ સુતરસાળથી ઊંચી ડાંગર.

અલીલખ, વિ૦ [સં. अतिलक्ष.] અત્યંત; પુશ્કળ. "મેળામાં અલીલખ માણસ ભરાયાંછે."

અલોલ વલોલ, વિ૦ [સં૦ अतुल्यवितुल्य] અત્યંત; પુશ્કળ; અપાર. "નદીએ અલોલ વલોલ પાણીછે." "એને અલોલ વલોલ મંદવાડછે."

અલંગે બલંગે, અ૦ છલતો કાંઠો કે અત્યંતપણું બતાવનાર શબ્દ; ઓળે છોળે. "એના ઘરમાં પૈસા અલંગે બલંગેછે."

અવજોગ, પુ૦ [સં. अवयोग. अव=नठारो+योग=वखत.] ખરાબ વખત; કમૂરત.

અવનિત, વિ૦ કોઇનો વનો—સેવા ચાકરી કરે નહિ તેવો. "અવનિત ચેલો."

અવલેહ, પુ૦ [સં. अव+लिह्=चाटवुं] કોઈ ઔષધાદિ ચીજને ખાંડી-વાટી-કોઈ પ્રવાહી પદાર્થમાં મેળવી, આંગળીવતી ચટાય તેવું કરવુંતે; ચાટણું. "કુષ્માંડાવલેહ." (ગોળી અને અવલેહ ૧ વર્ષ પછી ઉપયોગ વિનાનાં થાય છે. (અમૃતસાગર.)

અવળચવળ, વિ૦ આડું અવળું; વગર વિચાર્યું; ખોટું. "આમ અવળચવળ શું બોલોછો."

અવાણુ, ન૦ ચાલ; હીંડછા. ૨ ચાલચલગત; ગુણ.

અવાણુવું, ક્રિ૦ હાકી જોવું; નાણી જોવું. "એ બળદ હું અવાણી જોઇને લેઇશ." ૨ તપાસી જોવું; પરીક્ષા કરવી.

અવેર, પુ૦ વિવેકથી ઉપયોગ કરવો. " એણે કમાઇ તો જાણ્યુંછે પણ એ નાણાનો કોઈ અવેર કરનાર નથી."

અવેરવું, ક્રિ૦ અવેર કરવો.

અવેળી, સ્ત્રી૦ ઘઉંના લોટને લૂગડે ચાળી, ઘીમાં શેકી, અંદર સાકરનું પાણી નાખી, ચટાય તેવું કરેલું તે. (એ ઘણા ઉ-

પવાસ કરનારને પારણાના દિવસે પ્રથમ ચટાડે છે.)

અસ્કરં, અ૦ છેવટ; આખરે; અંતે. "અસ્કર આમજ કર્યું કે ?"

અષ્ટગંધ, ન૦ કસ્તુરી, બીમસેનખરાસ, કેશર, દેવકપુર, ગોરૂં ચંદન, રેતાંજળી, સુખડ, હીંગળોક, એ આઠ ચીજોનું મિશ્ર. તેનાથી ભોજપત્ર ઉપર જંત્ર લખેછે.

અષ્ટમપષ્ટમ, અ૦ આડુંઅવળું. "એને અષ્ટમપષ્ટમ સમજાવીને રૂપીઆ લેઈ આવ"

અહૂમો, પુ૦ ઉતાપો; અજંપો. "તાવનો-બળિયાનો અહૂમો બહુછે."

અળછ, સ્ત્રી૦ [અ=નાહિ+લછ=લક્ષ્મી.] નિર્ધનતા; લાછથી ઉલટું.

આ

આકડીઉં, ન૦ આકડાનું ફળ; આકાડોડી. (એને મરેઠીમાં રૂઇફળ, અને સંસ્કૃતમાં રવિ ફળ કહેછે. એમાંથી ધોળું ને સુંવાળું રૂ નીકળે છે તેને તુર-તુળ કહેછે.)

આગાર, પુ૦ (+) છૂટ; મોકળ. "મારે એ ચીજ ખાવાનો આગાર નથી." (શ્રાવકોમાં)

આગોતરૂં, વિ૦ અગાઉનું; આગળનું. 'આગોતરૂં વાવેતર.'

આઘડું, વિ૦ આઘું; દૂર. કોઈ માણસ નઠારો હોય તેના વિષે કેહેવાય છે કે;-"ગયો હોય ત્યાંથી આઘડો જજો."

આછણલુછણ, ન૦ નવરાવવા-ધોવરાવવા-લૂગડાંલત્તાં પેહેરાવવા વગેરેમાં ઘણી તજવીજ કરવી તે; ઉપરનો ટાપટીપ-શોભા. "છોકરાને એની મા આછણ લુછણ કરેછે."

આછર, ન૦ ગધાડા ઉપર ગુણ નાખવા પ્રથમ ગોદડી પાથરી તેના ઉપર જે ગાદલાં મૂકે છે તે; ખાશીયું. ૨ પુ૦ પેહેરવેશ; પોશાક. "તમે આજ આછર કેમ બદલ્યો છે ?"

આઠણું, ન૦ પાન્ય મૂકતાં-દોરી વણતાં જે સોટીવતે વળ દેવાય છે તે. (એ ઘણું કરીને ભીંડીના છોડનું કરેછે.)

આડખીલ, સ્ત્રી૦ આડી; રોકાણું; ખાળણું. "નવી વહુને સાસુની બહુ આડખીલ છે."

આડબંધ, પુ૦ ખાખી બાવા લાકડાને ગોળ વાળી કેડે બાંધેછે તે.

(તે ઘણું કરીને રક્તપીતી કે માલકાંકણીના લાકડાનો બનેછે.)

આદે, અ૦ (+) થાક્યા છીએ-હાર્યા છીએ એમ બતાવનાર શબ્દ; તોબા પોકારવી.

આધાપલીત, વિ૦ [अर्द्धपलीत=मर्धभूत.] અર્ધું ગાંડું-ઘેહેલું; કતરઓડ; દાધારંગું.

આભાલાડુ, પુ૦ અતિશય ફાયદો. "આમાં તેં શા આભાલાડુ દીઠાછે."

આમન્યા, સ્ત્રી૦ [सं.] મર્યાદા.

આરતિયું, વિ૦ (+) આરત-ગરજવાળું; ગરેજુ; દરકારવાળું; સ્પૃહાવાળું. "આરતિયું ને આંધળું બરોબર." (કહેવત)

આરોતારો, પુ૦ એક જાતનાં હાથ એક લાંબાં કરેવાળી જેવાં તરણાં (ઘાસ.) એની ટોપલીઓ વગેરે ગુંથે છે.

આરંભી, વિ૦ સરસ; ઉત્તમ. "એ કેરી બહુ આરંભી છે."

આલીઝણુ, સ્ત્રી૦ ચિંતા; ફીકર; અફસોસ; ઉચાટ. (ઝાલાવાડમાં)

આલોચ, પુ૦ લોચના; જંખના; દુઃખને લીધે ચેન પડે નહિ તે.

આવચીબાવચી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો છોડ તથા તેનાં બી. છોડ તુળશીના છોડ જેવો ને સુગંધમય હોય છે. અને બી રાઈ જેવડાં પણ લાંબાં ને કાળાં હોય છે, તેને તુકમરીઆં કહે છે. આને બાવચી (બાકુચી) પણ કહે છે.

આવદાની સ્ત્રી૦ આવક; પેદાશ; ઉપજ.

આવણાં, ન૦ કોશ, વરત ઇત્યાદિ કુવામાંથી પાણી ખેંચવાનો ચામડાનો સામાન.

આસંધ સ્ત્રી૦ [सं. अश्वगन्धा.] એક જાતની ગરમ અને ધાતુપુષ્ટ વનસ્પતિ

આળાલુંબો, પુ૦ સંસારની આશા-તૃષ્ણા; આશાએ ને આશાએ કામ કરવું તે.

આળી, સ્ત્રી૦ સોનીનું અંગીઠું (સગડી) મૂકવાની ઓટલીમાં જે બાંધ્યો ગોખલો હોયછે તે. ૨ વિ૦ વાળી. "લોહીઆળી." ૩ જરા અડવાથી દુખાય એવી દરદ વાળી ઘસાવલી કે કોહેલી શરીરની જગા. "આળી ચામડી." ૪ લીલી; ભીનાશ વાળી.

આળુંઓઢવું, બે ગામના સિમાડાની તકરારમાં એક જણને આળું ચામડું ઓઢાડી સિમાડે લેઈ જતા, તે જ્યાં સુધી જાય ત્યાં સુધી તેના ગામનો સિમાડો મુકરર કરવામાં આવતો તે ઉપરથી (લાક્ષણિક અર્થમાં) બદલામી લેવી; ખોટું કામ કર્યાનું માથે લેવું.

આળોવણુ, ન૦ કરેલું પાપ કર્મ નિષ્ફળ થવા જે વૃત લેવું તે; માફીવૃત; ક્ષમા વૃત. (શ્રાવકોમાં)

ઈ

ઈલ્લા, સ્રી૦ (+) ઘણું હેરાન કરવું; તોબા. ઈલ્લા ઈલ્લા–તોબા તોબા "આ છોકરાં તો ઇલા ઇલા પોકરાવે છે."

ઈસ્કામત, સ્રી૦ માલ મિલ્કત.

ઈહુકો, પુ૦ ઇહા.

ઈહા, સ્રી૦ હિજરાવાપણું; મનમાં ને મનમાં બળ્યાં કરવું; ઇહુકો; અફસોસ. "જે થનાર હતું તે થયું હવે ઇહા કરી જવાદ્યો." "મા વગર છોકરૂં ઇહા કરેછે."

ઇંદ્રજોત, પુ૦ ઇંદ્રજવનું ઝાડ.

ઉ–ઊ

ઉકાંટો, પુ૦ (+) કમકમી; કંપારો; ધ્રુજારો. "ઓસડને જોઈ મને ઉકાંટો આવે છે."

ઊખરડા, પુ૦ સરવાળા નામનું ઘાસ. જેને નાનાં છોકરાં કૂતરી કરીને કહેછે તે. (તેના છોડની ટોચે બે આંગળ લાંબું કણસું આવેછે. તે જો લૂગડાં ઉપર નાખ્યું હોય તો વળગી જાયછે. એને સૂકાયા પછી ખાંડી તેમાં ખાંડ મેળવી ફાકવાથી પરમિયો મટે છે. વળી તેનાં પાંદડાંનો રસ કાઢી દાદરે ચોપડ્યાથી દાદર મટેછે.)

ઉખાપણા, અ૦ ખાટલા વિના જમીન પર સૂઈ રહેવું તે.

ઉચવવું, ક્રિ૦ આપવું. (વેહેપારીનો સંકેત.) "એને પાંચ રૂપીઆ ઉચવો."

ઉઆકર, અ૦ નોકરી પરથી રજા મળવી તે; બરતરફ.

ઉથેરા, પુ૦ અવાવરૂ ઘરમાં લીંપણનું ઉખડીજવું. ૨ અનાજ ઔષધાદિ ચીજ ઉતરીજઈ બાચકા બાઝે તે. (ઉચેરા વળ્યા કહેવાય છે.)

ઉછેર, પુ૦ ઉછેરવાપણું; મોટા કરવાપણું, પાળન. "આ ગોલ્લો મારા હાથના ઉછેરનો છે."

ઉજમાળ, વિ૦ (+) [उजम=हर्ष+आळ=वाळुं] હર્ષિત; રાજી. "તવ નારી ઉજમાળ થઈ રેહાં" (ગિરધરની ઢાળો.)

ઊણવું, ક્રિ૦ ત્રાક ઉપરેથી સુતરના કોકડાને ફાળકા ઉપર વીંટવું.

ઉતર્યુંપાતર્યું, વિ૦ ઘણીવાર વાપરી બીન ઉપયોગનું કરેલું તે; ઉતરેલું. "ઉતર્યું પાતર્યુંવસ્ત્ર."

ઉતળકો, પુ૦ શેલડી ઘઉં વગેરેમાં થતો એક રોગ. (એથી છોડ સૂકાઈ જાયછે.)

ઉતળો, વિ૦ છિદ્રો, ઉંડો નહિતે. "ગામ વચ્ચે કૂવો તે કોઈ કહે ઉંડોને કોઈ કહે ઉતળો." (કહેવત.)

ઉતારત, વિ૦ અમસ્થી; સેહેજસાજ. "ઉતારતવાત."

ઉંદરીયું, ન૦ ઉંદર ઝાલવાનું પાંજરૂં; ઉંદરવાઈ. ૨ પાણી જવાના ઢાળિયામાં છિદ્રો પડેછે તે. ૩ ઉંદરેનું ઘર–દર. ૪ દાંત વતી કરડીને કોઈ વસ્તુ કાપવી તેને પણ 'ઉંદરીયું' કર્યું કહેછે.

ઉંધાચલું, વિ૦ ઉંધું ચાલનારૂં.

ઉપછટ, સ્ત્રી૦ ઘણીછત. "એના ઘરમાં નાણાની ઉપછટછે."

ઉપરવટ, અ૦ ઉલટું; વિરૂદ્ધ; મરજી ઉપરાંત. "છોકરાંએ માબાપના ઉપરવટ થવું–ચાલવું નહિ" ૨ વિ૦ ચડે એવું; સરસ. "પીત્રાઈથી ઉપરવટ જમણ કર્યું."

ઉપરવટણો, પુ૦ ખલ ઉપર વાટવાનો પથ્થર.

ઉપાડ, પુ૦ ઉપાડવું તે; કોઇને ત્યાં લેવડદેવડ રાખવી તે; આંકડો. "તમારે કોનો ઉપાડછે?" ૨ અનાજ, વનસ્પતિનો ઉગાવો. "તમારા ખેતરમાં બાજરીનો ઉપાડ કેવોછે."

ઉપાશણ. ન૦ ઉશ્કેરણી. "આજ ગામ જવાનું ઉપાશણ મેં કર્યુંછે."

ઊબ, સ્ત્રી૦ ડમાક; ઠાઠ; ઉપરનો ડોળ. "પુંજી ઘટીને ઊબ વધી."

૨ સાંઠા લાકડાં વગેરે સળગાવી હાથમાં ઝાલી અજવાળું કરવું તે. "રાતે ઊભ કરી પગેરૂં કાઢયું" ૩ ફૂગ.

ઉંબરો, પુ૦ (+) [सं. उदुंबर] ગુલરાંનું ઝાડ; ગુલરો; ઉમેડો. એને અંજીર જેવાં ફળ આવેછે.

ઉંભેલો, પુ૦ વૃદ્ધિશંકા અને લઘુશંકા કરતાં– બાળક જન્મતાં દુખવાથી જે આંચકા ખાવા-મારવા તે. "મરડાના ઉંભેલા આવેછે" "ભેંશ ઉંભેલા ખાયછે."

ઊભ, સ્રી૦ ખેતરને ઉભું ભરવું તે. "ઊભ અને આડ." ૨ વિ૦ ઉભો; પાંસરો. "આ ઊભ રસ્તે ચાલ્યા જાઓ."

ઉમરખ, પુ૦ ઉલટ; હર્ષ; ઉમંગ; હોંશ; ખુશી. "એને પરણવાનો ઉમરખ બહુછે."

ઉમાલી, વિ૦ ઉમદા; સફરી; પૈસો ઝટ ખરચે એવો. [માણસ-જીવ–સ્વભાવ.]

ઉરવા, પુ૦ બે આબરૂ; અપકિર્તિ; કજારી. "તારો ગામમાં ઉરવા બહુ પડયોછે."

ઉલકં, સ્રી૦ ઉલટી.

ઉલેચ-ચો, પુ૦ ચંદરવો. "ઉલેચા બાંધ્યારે કે અતિ મખમલના." (કાવ્યદોહન.) ૨ ક્રિ૦ બહારકાઢ-કાઢો." કૂવામાંથી પાણી ઉલેચો. "

એ.

એકલા, વિ૦ અગિયાર. (વેહેપારીનો સંકેત.) ૨ એકના એકજ. "તમે એકલા જાઓ હું તો નહિ આવું."

એકાસણું. ન૦ [एक+अशन=जमवुं] આખા દિવસમાં એક ટાણું ખાવું તે. (શ્રાવકોમાં)

એકુન, અ૦ કુલ; એકંદર; જુમલે. "બે રૂપીઆ જાર લેવા, ને બે રૂપીઆ બાજરી લેવા એકુન ૨૪)"

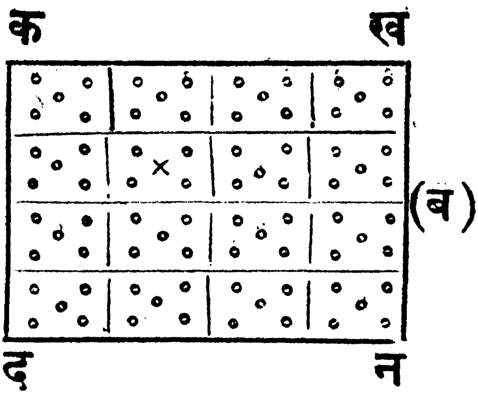
એકાંતર, પુ૦ [एक+अंतर.] એક દિવસનો આંતરો મૂકીને ઉપવાસ કરવા તે. (લાગટ નહીં)

એંણું, વિ૦ [सं ऊनं. ઉપરથી ऊणुंने पछी ऍणुं.] ફુઝણું વગરનું; જ્યારે કોઈના ઘેર ફુઝણું ન હોય ત્યારે કહેછેકે; -“આણેતો એન એંણુંછે.”

એ઼રમડી, સ્ત્રી૦ ચણી બોરડીને મળતું પણ તેનાથી કાંઈક મોટું ઝાડ.

એ઼રમડું, ન૦ એ઼રમડીનું ફળ. એ ચણીબોરથી કાંઈક નાનું ને ખટુમડું હોયછે.

એંશી મીંડાંમાંથી એક લેવાની રીત—પ્રથમ કાગળ ઉપર આવું

ચિત્ર કાઢી એક માણસ હાથમાં લેછે; તેને સિધ કહેછે. અને ધારેલું મીંડું કહી આપનારને સાધક કહેછે. સિધ સાધક બંને સંપેલા હોય છે. સાધક કોઈ માણસને કહેછે કે; તમે આમાંનું મીંડું મનમાં ધારો તે હું કહી આપું. પછી સાધકના કહેવાથી સિધને મળીને તે એક મીંડું મનમાં ધારેછે. તે, સાધક જોયા વગર કહી આપેછે, તેથી જોનારને આશ્ચર્ય લાગેછે; તેની રીત નીચે મુજબ.

આખા ચિત્રનાં ચાર ગામ કલ્પ્યાંછે; તેમાં ચિત્રનો ઉપરનો ડાબા હાથ તરફનો ¼ ભાગ તે क નું ગામ, ઉપરનો જમણા હાથ તરફનો ¼ ભાગતે ख નું ગામ, कની નીચેનો ¼ ભાગતે द નું ગામ, અને खની નીચેનો ¼ ભાગ તે न નું ગામ.

દરેક ગામમાં ચચ્ચાર ઘરછે. ઉપરનું ડાબા હાથ તરફનું ઘર क નું, ઉપરનું જમણા હાથ તરફનું ઘર खનું, નીચેનું ડાબા હાથ તરફનું ઘર दનું અને નીચેનું જમણા હાથ તરફનું ઘર नનું.

વળી દરેક ઘરમાં પાંચ પાંચ મીંડાંછે. વાયવ્યકોણનું कનું, ઈશાનકોણનું खनुं, નૈઋત્યકોણનું दનું, અગ્નિકોણનું नનું, અને વચ-

ણું (મધ્યનું) બનું. હવે સિધ, સાધકને બોલીને સમજાવેછે તે સંકેતઃ-ક્યાંછે=क. ખોટુંછે=ख. દેખાડો=द. નથી દીઠું=न. બતાવો=ब.

સિધ પ્રથમ બોલતે ગામ સમજવું; બીજીવાર બોલતે ઘર સમજવું અને ત્રીજીવાર બોલે તે ધારેલું મીંડું સમજવું. જેમકે;- સાધક કહેછે મેં દીઠુંછે. સિધ કહેછે—ક્યાંછે? સાધક કહેછે–દીઠુંછે. સિધ કહેછે–નથીદીઠું. સાધક કહેછે–દીઠુંછે. સિધ કહેછે–બતાવો. **ખુલાસોઃ**-ક્યાંછે એટલે क ના ગામમાં, નથીદીઠું એટલે નના ઘરમાં અને બતાવો એટલે વચલું મીંડું. આ ચિત્રમા જ્યાં (×) આવું ચિન્હ મૂકયુંછે તે. વળી એક બીજી રીતછે તે નીચે પ્રમાણે. આ જોવાની

અલેક ૧	લોચન ૨	ત્રિભુવન ૩	વેદ ૪	પાંડવ ૫	નારણ ૬	સમુદ્ર ૭	પર્વત ૮	નાગ ૯	અવતાર ૧૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	×	૦	૦	૦	૦

રીત સેહેલીછે. આમાં પણ ઉપરની પેઠે સિધસાધક બંને જોઇએ. **જોવાનીરીતઃ**-સિધ બોલેછેકે;-"અલેક ઘેરથી ઉપની, નારણ ઘેર મુકામ; પર્વત ઘેર વાસો વસે, તો લીલાવંતી નામ." **ખુલાસોઃ**- "અલેક ઘેરથી" એપદ પૂર્ણાર્થેછે. "નારણ" એટલે ૬ ઠી લોટી (ઉભી) અને "પર્વતઘેર." એટલે તેનું આઠમું મીંડું, આ ચિત્રમાં જ્યાં (×) આવું ચિન્હ મૂકયુંછે તે. (૧૦૦ મીંડાં મૂકવાં જોઈએ પણ ૮૦ની રીત પ્રસિદ્ધછે. વળી કોઇકતો રૂદ્ર=૧૧, મેઘ=૧૨, તિલક ૧૩, રત્ન ૧૪, તિથિ=૧૫, કળા=૧૬, વિકળા=૧૭ વનસ્પતિ ૧૮, મઢી ૧૯, વિક્રમ ૨૦ એ પ્રમાણે મથાળાં વધારીને ૪૦૦ સુધી મીંડાં માંડે છે.)

એસરવું, ક્રિ૰ [સૃ=જવું] ભેજ લાગવાથી મીઠું, ખાંડ, વગેરેમાં પાણી થાય તે; એધરી જવું.

ઐ.

ઐડ, વિ૰ [આડાઉપરથી.] કોઇનું કહ્યું ન માને એવો; આડો; ઉંધો. "આ અડ માણસનું મારાથી પૂરૂં નહિ થાય."

ઓ.

ઓધાવું. ક્રિ૰ અમુઝાવું. "છોકરૂં એકલું ઘરમાં ઓધાય છે."
ઓછીઆં, ન૰ લાડ. "એ બાઈ છોકરાને ઓછીઆં બહુ કરેછે."
ઓઝંપો, પુ૰ શરમ; લાજ; સંખાવો. "મને ત્યાં એકલાં જતાં ઓઝંપો આવેછે."
ઓડય, સ્ત્રી૰ ડોક.
ઓડવું, ન૰ કરપટીના ઝાડનું ફળ; કરપડું. (એનું શાક તથા અથાણું થાયછે.)
ઓડવું, ક્રિ૰ (+) આડાં ફરી વળીને રોકવું; ખાળવું.
ઓતળવું, ક્રિ૰ ગુમ થવું. "આ ભેંશનાં બે વેતર ઓતળ્યાં છે." ૨ વીસરી જવું; ભૂલી જવું. "હું હમણાં સરત ઓતળી ગયોછું."
ઓતાર, પુ૰ પ્રુજાટ. "માતાનો ઓતાર"
ઓદે, અ૰ મદદે; આશ્રયે; આગળ. "એ આજ કેદમાં પડે તેમ હતું પણ સત્ય ઓદે આવ્યું."
ઓધ, સ્ત્રી૰ કુળ; વંશ; વેલો; ઓધવાડો; પેઢી; પરીવાર. "એ તો બધાં ઓધે હતાં."–"એની ઓધજ એવી છે." ૨ ન૰ [સં.] ઓ; ઓલું; અડણ.
ઓપટી, સ્ત્રી૰ [સં. आपत्ति=दुःख.] જરૂરિયાત; અગત્ય. "મારે રૂપીઆની બહુ ઓપટી છે." ૨ સ્ત્રીનું રજસ્વળા થવું; અટકાવ; કવશ; ઋતુઆવ. "રળિયાત વહુને ઓપટીજ આવતી નથી."

ઓભા, સ્ત્રી૦ દુઃખ; પીડા; અમુઝણ. "શોભા એટલી ઓ-ભા." (કહેવત.)

ઓભાવું, ક્રિ૦ દુઃખી થવું; અમુઝાવું; સલવાવું.

ઓર, પુ૦ (+) પાંહ; છોડના ફરતી માટી ચઢાવવી તે.

ઓરવવું, ક્રિ૦ ઓમાસામાં ખેતર નહિ ખેડાયાથી, તે કઠણ થઈ જવાથી તેને પાણી પાઈને ખેડવું તે.

ઓલાહો, પુ૦ તાપ ન લાગે માટે માથા ઉપર છાંયડો કરવો તે. "ઉનાળાના દિવસમાં ઢોરને ઓલાહો જોઇએ."

ઓલોદોલો, વિ૦ ભોળો; નિષ્કપટી; કોઈને છેતરવાને અશક્ત.

ઓળેછોળે, વિ૦ પુષ્કળ; અપાર. "એ તો પૈસા ઓળેછોળે વાપરે છે."

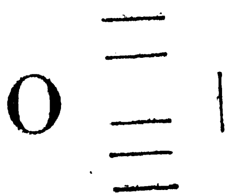
ઔ.

ઔલું, ન૦ [सं. ओघ. उपरथी औ ने पछी औलुं] ઔ; અડણ શબ્દ જુઓ.

અં.

અંકાંભક્ષ, સ્ત્રી૦ એ એક જાતની હાર જીતની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમે છે.:—

પ્રથમ જમીનપર

આવા ચાર દાવ(આંકા) કાઢે છે; તેમાં એક લીટીને આંકાં, બે લીટીઓને દુઓ. ત્રણ લીટીઓને તરિયો ને ગોળાકૃતિને ભક્ષ—ભખ કહે છે. પછી ચાર જણ રમવા બેસે છે. તેમાંથી એકજણ મૂઠીમાં કાંચકાં, લકટીઓ કે પૈસા વગેરે લઈ ચિત્રની અંદર મૂઠી મૂકે છે, અને બાકીના ત્રણજણ ઉપરના ચિત્રમાંથી ત્રણ આંકા ઉપર પોતાની સરત મૂકે છે અને એક આંકો ખાલી રાખે છે, તે મૂઠી કાઢનારને "આપ્યો."

એમ કહેછે. પછી તેની મૂઠી ઉઘડાવીને અંદરનાં નગ ગણેછે. જો ચાર ચાર ગણતાં (એ રકમને ચારે ભાગતાં) એક વધે તો અંકાં ઉપર દાવ મૂકનાર, મૂઠી કાઢનાર પાસે સરત જેટલી રકમ માગે; બે વધે તો દુઆ ઉપર મૂકનાર માગે; ત્રણ વધે તો તરિયા ઉપર મૂકનાર અને કાંઈ ન વધે તો ભઙ્ગ—ભભ ઉપર મૂકનાર માગે. અને જે આંકા ઉપર રકમ મૂકી નથી એટલે જે આંકો મૂઠી કાઢનારને આપ્યો છે, તેટલી રકમ નીકળે તો મૂઠી કાઢનાર ત્રણે આંકા ઉપર મૂકેલી રકમો લેઈ જાય. (રમતાં જે જીતે તે મૂઠી કાઢે છે. વારાફરતી નહિ.)

અંડી, સ્ત્રી૦ અણચી શબ્દ જુઓ.

અંતરવાસો, પુ૦ વિવાહાદિ સુભ કામમાં ગણપત્યાદિનું પૂજન કરતાં લાલ પાઘડી વગેરેનો છેડો કાઢી કોટે નાખેછે તે. (તેને અંતરવાસો કયો કહે છે.)

અંતેપુર, ન૦ [સં. अंतःपुर.] સ્ત્રીઓને બેસવા-ઉઠવા-સૂવાની જુદી જગા; જનાનખાનું.

અંધારપછેડો, પુ૦ એ એક જાતની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમે છેઃ—જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેમાંથી સરખી સંખ્યાનાં બે પક્ષ પડેછે. અને તે દરેક પક્ષમાંથી એકેક એટલે બે આગેવાનો બની, તેઓ ઉભા રહી, તેમની વચમાં એક લૂગડાનો અપારદર્શક પડદો તાણી, પોત પોતાના પક્ષને તેના ઓઠે બેસારે છે. (એક આણી તરફ અને એક પેલી તરફ.) પછી બંને આગેવાનો પોત પોતાના પક્ષમાંથી એકેકો છોકરો બોલાવી પડદાની પાસે ઉભો રાખેછે; અને એક છોકરાને સામા ઉભેલા છોકરાનું નામ દેવાનું એટલે ઓળખવાનું કહે છે. જો તે ઓળખે તો સામા પક્ષનો છોકરો તેના (ઓળખનારના) પક્ષમાં જાય અને ન ઓળખેતો તે સામા પક્ષમાં જાય. એવી રીતે વારાફરતી એક પક્ષના તમામ છોકરાઓ કને સામા પક્ષના છોકરાઓ ઓળખાવી રહ્યા પછી બીજા પક્ષના છોકરાઓ કને પણ વારાફરતી ઓળખાવરાવેછે, એટલે રમત પૂરી

થાયછે. એને ઢાલંપછેડો પણ કહેછે. **અંધારપછેડો ઓઢવો**-કાંઈ ન સૂઝવું; સૂનકારે થવું. ૨ અદૃશ્ય થવું; કોઈ ન દેખે તેમ થવું. "વિક્રમરાજા અંધારપછેડો ઓઢી નગરચર્ચા જોવા નીકળતા." **અંધારપછેડો ઓઢડવો**—તેનેજ દેખવું; તેનું (ઓઢાડનારનું) જ કહ્યું માનવું. "ફલાણેતો એને અંધાર પછેડો ઓઢાડ્યો છે."

આં.

આંકણુ, સ્ત્રી० અનાજ ઉપણતાં મોં આગળ સારો ભાગ લાવવાની ક્રિયા. એવી ક્રિયાથી કાઢેલા અનાજને આંકણનું અનાજ કહેછે. "આ જાર આંકણનીછે."

આંકહ, સ્ત્રી० [सं. अंकुशउपरथी] દાબ; **અટકાવ**; બંધન. "માબાપે છોકરાંને આંકહમાં રાખવાં."

આંગડી, સ્ત્રી० [सं. अंगउपरथी] નાનાં છોકરાંને પેહેરવાનું અંગરખું.

આંગમણુ, સ્ત્રી० આય; કૌવત; શક્તિ, જોર. "તાવ આવ્યાથી શરીરમાં આંગમણ નથી."

આંગમવું, ક્રિ० માથે લેવું. "એણેતો મોત આંગમીને કામ કર્યુંછે."

આંટ, સ્ત્રી० (+) હાથની તર્જની કે મધ્યમા આંગળીના જે ઠેકાણાર્થી લખોટા ઝાલીને ફેંકાયછે તથા કલમ ઝાલીને લખાયછે તે ભાગ. "લખોટા રમી રમીને-લખી લખીને મારી આંટ દુખવા આવી." ૨ અટકળ; આશરો. ૩ શાખ; શાહુકારી.

આંટવું, ક્રિ० તાકવું; એક ભોજને બીજી ભોજથી ધારીને વગાડવું. (ભમરડા લકટીઓની રમતમાં) ૨ અટકળવું; આશારો કરવો. ૩ વધવું; ચઢવું. "આ પુસ્તક પેલા પુસ્તકને આંટે એવુંછે."

આંટીઘુંટી, સ્ત્રી० [आंटिने घुंटी बंने एकज अर्थमांछे.] ઘુંચ; ઘુંચવણ. "આ દોરડાને આંટીઓ ઘુંટીઓ પડીછે." ૨ કુડકપટ. "આંટીને ઘુંટીતો હું નવિ જાણતી."

આંતો, પુ० બેસૂરી વણેલી દોરી, જેમાં ઉમેળીને ત્રીજી સેર મેળ-

વવામાં આવેછે તે. જે ઉપજેછે તેને આંતો ને મેળવેછે તેને તાંતો કહેછે. "આંતો ને તાંતો મેળવો, તેની રાશ બગાવો." (ગાણું).

આંબચુ, ન૦ એક જાતના ઝાડનું ખાટું ફળ; કોકમ. એખટાશ દાખલ દાળ શાકમાં વપરાયછે. અને આંબલીની પરેહેજીમાં પણ તે ખવાયછે.

આંબીલો, પુ૦ આંબલીનો ઠળિયો; કચુકો.

આંબોલેવો—ફરતા ભમરડાને દોરી વતી ઉંચો ઉછાળીને ઝીલી લેવો તે.

ક.

કખા (સા) ય, સ્ત્રી૦ (+) ક્રોધ, લોભ, મોહ, માન, એ ચારમાંનું દરેક. (શ્રાવકોમાં) ૨ પુ૦ [સં. कषाय] ઉકાળો.

કજા, સ્ત્રી૦ (+) કળા; હીકમત; હુનર. ૨ નુકસાન.

કટાશણું, ન૦ જૈન ધર્મી લોકો પરમેશ્વરનું ભજન કરતાં જે પથરણું પાથરેછે તે.

કટ્ટો, વિ૦ ભારે; જબરો; વસમો; ખરેખરો. "એતો મારો કટ્ટો દુશ્માનછે."

કઠરો, પુ૦ (+) કૂવામાં પડખેથી રેતી આવતી હોયતે અટકાવવાને લાકડાના પાટીઆનું માણસપૂર ઉંચું ગોળ ચક્ર કૂવામાં ઉતારેછે તે. કડવા લોઢાના પણ કરાય છે.

કઠિયો, પુ૦ પૈસો. (સંકેતાર્થે)

કડિયાકોટ, પુ૦ એ એક મોઈ ડંડાની રમતછે તે આ પ્રમાણે રમેછે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેમાંથી બરોબરનાં બે પક્ષ પડેછે. પ્રથમ એક પક્ષમાંથી એક છોકરો ગબીથી દા કરેછે; પછી બીજો છોકરો જ્યાં પેહેલાની મોઈ પડી હોય ત્યાંથી, ત્રીજો બીજાની પડી હોય ત્યાંથી, એવી રીતે એક પક્ષના તમામ છોકરા દા કરીરહ્યા પછી એજ રીતે બીજા પક્ષના પણ તમામ છોકરા દા કરેછે. બંને પક્ષમાંથી જેની મોઈ આઘી પડી હોય તે દાવ લેછે અને બીજા પક્ષવાળા આપે છે.—એટલે એક છોકરો "કડી મડીના કડિયા કોટ—કોટ

—કોટ—કોટ" એમ જ્યાં દા લેનારની મોઈ પડી હોય ત્યાંથી એક સ્વાસે બોલતો બોલતો આવેછે. એમ એના ત્રણ સ્વાસ પૂરા થાય એટલે બીજો છોકરો એ પ્રમાણે દાવ આપે છે. એમ છેવટ ગબી સુધી દાવ આપેછે એટલે રમત પૂરી થાયછે.

કતરઝોડ, વિ૦ આધાપલીત શબ્દ જુઓ. ૨ ઘણું આડું માણસ.

કતરાંસ, પુ૦ આંખરોષ; ઝેર; દ્વેષ. "મારે એનાથી હમણાં કતરાંસ થયોછે." ૨ વાંકાપણું; થેડ. "એ ઘરમાં કતરાંસ વધારેછે."

કથોલ, સ્ત્રી૦ કઘાટ; કમોખ.

કથોલું, વિ૦ કઘાટું; કમોખું; લાગ વિનાનું.

કદાધરો, પુ૦ [સં૦ कदाग्रह] ટંટો; બખેડો; કજીઓ.

કપડમટ્ટી, સ્ત્રી૦ [कपड=लूगडुं+मट्टी=माटी] કોઈ ઓષધાદિ ચીજને ભઠ્ઠીમાં પકવવા સારૂ તેને કોઈ ઠીકરાના વાસણમાં ભરી, તેનું મોં ઢાંકણીથી ઢાંકી, ઉપર લૂગડું વીંટી, માટી ચોપડે તે "કપડમટ્ટી કરી" કહેવાય છે. (મુલતાની માટી, ખડી અને ગુગળ, એ ત્રણે સમભાગે લેઈ, પાણીમાં વાટી, કાને ચોપડવાથી કપડમટ્ટી મજબૂત થાય છે.)

કપાસી, સ્ત્રી૦ (+) શેલડીમાં થતો એક રોગ. એથી શેલડી પોચી પડેછે. ૨ પુ૦ કપાસ વેચનારની અટક.

કપોળું કાઢવું,—કપાળ ઉપરના વાળ, આવી રીતે અસ્ત્રાવતી કાઢી નાખવા તે. (આખા માથાના નહિ) એ કપોળું નાનાં છોકરાં કઢાવેછે; અને મોટા માણસો એ પ્રમાણે વાળ ચોપિયાવતી ખેંચી કઢાવેછે તેને "ખુંટી તાણી" કહેછે.

કફા, વિ૦ નારાજ; નાખુશ. "મારા ઉપર શેઠ કફા થયાછે." "શેઠની કફા મરજી છે."

કફાત, સ્ત્રી૦ ભુંડો બનાવ.

કબાડું. વિ૦ નબળું; નઠારૂં. (કબાડું કામ.)

કમણવું, ક્રિ૦ [कमन उपरथी] કચવાવું; દુખાવું. "તમારૂં મન કમણતું હોય તો કહેજો બીજા રૂપીઆ આપીશ."

કમાચણ, સ્ત્રી૦ [कम=ओछुं+आचरण.] ગુણકા; પાતર. "ત્રણદરવાજાની કમાચણો"

કમાડું, ન૦ [सं. कपाट उपरथी कमाड ने पछी कमाडुं] ખેતરમાં દરેક ક્યારે પાણી જવા સારૂ જે દરેક ક્યારાની પાળ તોડવા બાંધવામાં આવેછે તે.

કમૂળ, વિ૦ નબળો; નઠારો; કુળને હીણપત લગાડે એવો. "આ કમૂળ ક્યાંથી જાગ્યો."

કરકર, સ્ત્રી૦ કણીઓ; કરચો; ઝીણી કાંકરી. "બાજરીમાં કરકર બહુછે." ૨ (લાક્ષણિકમાં) ઝેર; દ્વેષ; ઈર્ષા; ખાર. "એને જોઈ મારી આંખમાં કરકર ભરાણી છે."

કરકાટક, ન૦ જોશીઓનું જન્મોતરી વગેરેમાં ગોળાકૃતિ પાડવાનું ઓજાર.

કરપ, પુ૦ દોર; દમામ; બીક; ધાસ્તી.

કરપડું, ન૦ આડવું શબ્દ જુઓ.

કરાખી, સ્ત્રી૦ કાપડામાંનો કાખ-બગલ ઢાંકવાનો ભાગ; કાખનું ઢાંકણ.

કરીઆવર, પુ૦ સ્ત્રીઓને આણું વળતાં પિયરથી જે લુગડાં-ઘરાણું વગેરે કરેછે તે; રીતભાત.

કરૂવરૂ, અ૦ બહુ વઢવઢ કરવું તે; બહુ કહે કહે કરવું. "ઘરનાં બધાં મને કરૂવરૂ કરેછે."

કરૈઆં, ન૦ છાપરાના ઢાળ ઉતારેવા સારૂ બંને કરા ઉપર /\ આવું ચડ ઉતર ચણતર ચણવામાં આવેછે તે. "કડીઓ કરૈઆંનો રૂપીઓ એક માગેછે.

કરોચ, પુ૦ કૂકડો. "કરોચ જવલા ચરી ગયોજી, હોરી વળ્યા તે સાધ." (શ્રાવકોમાં)

કલ્ક, પુ૦ સૂકું અથવા લીલું અથવા પલાળેલું ઔષધ લેઈ પથરા ઉપર વાટેલું તે.

કલંબો, પુ૦ એક ઔષધી.

કવરાવવું, ક્રિ૦ કાયર કરવું; હેરાન કરવું; દુઃખી કરવું.

કવશ, સ્ત્રી૦ ઝોપટી; અટકાવ; રજુઆત. "રળિયાત વહુને કવશ આવતી નથી."

કવારી, સ્ત્રી૦ ઉરવા શબ્દ જુઓ.

*કશ્ટો, સ્ત્રી૦ [कष्ट=दुःख वेठीने पण आपवुं माटे.] લેણદારના લેણાના પેટે દેવાની જે અમુક અમુક મુદતે ઠરાવેલી રકમો આપવી તે; કાંધાં; હફતા.

કશાલો, પુ૦ ભીડ. "ઘરમાં કામનો કશાલો બહુ પડેછે."

કસવું, ક્રિ૦ (+) ત્રાજવાના પલ્લાનું ઉંચું જવું. "કસવું અને નમવું."

કસાકસ-સી, સ્ત્રી૦ સામી બાકરી બાંધી વઢવું તે; ચડસા ચડસી. "અમસ્થી કસાકસી કરવી જવા દ્યો."

કસ્તુરીઓ ખાંટ, પુ૦ એ નામનો કસ્તુરીના જેવી સુગંધવાળો છોડ. "એ વા ઉપર બહુ કામ આવેછે."

કસોજું, વિ૦ જેમાં રજ-કસ્તર પડ્યું હોય તેવું; એક ચીજમાં બીજી ચીજ ભળી હોય તેવું; ભેળસેળ થયેલું. (ધાન્ય વગેરે) ૨ (લાક્ષણિકમાં) કડવું; આકરૂં; સામાને રીસ ચઢે એવું. "આવું કસોજું બોલવું નહિ." "તારી જીભ કસોજી છે."

કસોજણ, ન૦ કસોજી ચીજને ઝાટકતાં જે કચરો-બગદો વગેરે નીકળે તે; ઝટકામણ; ઝાડકણ,

કળપવું, ક્રિ૦ (+) ખપવું; ઉપયોગમાં આવવું. " મારે કંદમૂળ કળપતું નથી." (શ્રાવકોમાં)

કાઉસ્સગ, પુ૦ જૈન મતના લોકો ઉભા કે બેઠા રહીને બે હાથની હાથેળીઓ ઉપરા ઉપરી ચત્તી નાખીને તેમાં એક સરતથી જોઈ રહી પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરેછે તે. "કાઉસ્સગ ધ્યાને રેહેનેમી રાજુલ નિહાળી, ચિતડું લોભાણું તેની વારરે; દીવરીઆ મુનીવર ધ્યાનમાં રેહેજો." (કાવ્યદોહન)

કાકમ, પુ૦ શેલડીના રસને ઉકાળતાં ગોળ થવાની તૈયારીમાં જે રસ ભરી લેછે તે. (એના શિયાળામાં ઠરીને ગાંગડા બાઝેછે. એ બહુ ગરમ છે. એ બળદને પાવામાં તથા માણસના ખાવામાં આવેછે.)

કાખોલાઈ, સ્ત્રી૦ બામલી; બામણી; કાખ બલાઈ. "હાથના એક દેશમાં, અથવા પછવાડાના એક ભાગમાં, અથવા ખાંધના

એક ભાગમાં પીડા સહિત પિત્તના કોપથી કાળો ફોલ્લો થાયછે તે. અને કોઈ એક અસ્થાના દોષથી કાખમાં ફોલ્લા થાયછે. તેને પણ કાખોલાઈ કહેછે." (અમૃત સાગર)

કાગમું, ન૦ ગાડાનો ઉંટડા ઉપરનો–જે ઠેકાણે ધુંસરૂં બંધાયછે તે ભાગ.

કાજો, પુ૦ પુંજો; કસ્તર. "ઉપાસરામાંથી કાજો કાઢો."

કાતર, સ્ત્રી૦ (+) લાકડાનો હાથ ડોઢ હાથનો વાંકો વળેલો કડકો, જેને છોલીને આઘો ફેંકાય તેવો કરેલો તે. ૨ કુંડીમાંના ભમરડાને તાકયા–વાગ્યા વગર ભમરડો વાંકો (કતરાતો કતરાતો) ફરે તે.

કાતરો પુ૦ (+) એક જાતનો જીવડો. તે અનાજના પાકવા આવેલા કણસલામાં પડેછે.

કાતળી, સ્ત્રી૦ (+) વાંસ, શેલડી વગેરેનો બે ગાંઠોની વચ્ચેનો કડકો.

કાથ, પુ૦ આય; શક્તિ; કૌવત; દૈવત; નૂર; પાણી; તેજ. "આ માણસમાં–લૂગડામાં કશોએ કાથ નથી."

કામસ, સ્ત્રી૦ શેલડીનો રસ, ગોળ, ખાંડ, વગેરે ઉકાળતાં ઉપર જે મેલ આવેછે તે. (શેલડીના રસની કામસને ઉકાળીને તેનો શીરો પાડેછે, તે ગડાકુ કરવામાં તથા ઢોરને પાવાના કામમાં આવે છે.)

કાયનાત, સ્ત્રી૦ કિંમત; વિસાત. "એમાં તે શી કાયનાત છે."

કાયલી, વિ૦ [અ] માંદું; આજારી.

કારીપારી, સ્ત્રી૦ આપુંપાછું–વધતુંઓછું બોલવું તે; કુડકપટ. "એ બિચારાને કશી કારીપારી આવડતી નથી."

કાલવેજવું, ક્રિ૦ દેવતા ઉપર રાખ વળી ઓલવાઈજવું.

કાવ, પુ૦ કામ; મતલબ. "એને સમજાવીને કાવ કાઢીશ."

કાવશ, અ૦ [काइ वस्तु] કાંઈપણ; જરાપણ. "એના ઘરમાં કાવશ નથી."

કાશ, સ્ત્રી૦ (+) લપ; લપો; બલા; ડખો; ગરબડ. "આ કાશ આંહીથી કાઢ્યા વિના ચેન નહિ પડે."

કાશળ, **ન૦** (+) [સં°] મૂળ.

કાસિંદુ, **ન૦** નદી કિનારે કે પાણીમાં થતો વેલો. (તે જારના સાંઠા જેવું ગળ્યું હોય છે.)

કાસંદ્રો, **પુ૦** [सं. कास=खासी+मर्द=मटाडनार.] એ નામનો પુંવાડીઆના છોડ જેવો પણ તેનાથી મોટો છોડ. (તેનાં બી ગવારેના જેવાં ને ચપટાં હોય છે). ભરૂચ તરફ એને સમદરસેણ કહેછે. આંખો દુખવા આવી હોય તો એનાં પાંદડાં બાફી કે વાટીને બાંધવાથી આરામ થાય છે.

કાહ્યું, **વિ૦** [आ. कायळ उपरथी कायरने पछी काह्युं] હેરાન; દુઃખી "કાહ્યું કોશના ખમે." (ડામ)

કાળ કરવો, —મરીજવું. "સાધુએ કાળ કર્યા." (શ્રાવકોમાં)

કાળવેરી, **વિ૦** કાળા રંગની. (ભેંશ વગેરે)

કાળોતરી, **સ્ત્રી૦** [सं. काळपत्री] કોઈ મરીગયાની ખબરનો કાગળ; મેલો.

કિલામના, **સ્ત્રી૦** પીડા; દુઃખ. (શ્રાવકોમાં)

કુકડદમ, **ન૦** તરકટ; નરદમ જૂઠું.

કુચિઓ (કુછીઓ) **પુ૦** [सं. कुचउपरथी] કાપડાનો કુચ-સ્તન ઢાંકવામાં આવેછે તે ભાગ.

કુંડીદા, **પુ૦** એ એક ભમરડાની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમેછે:- પ્રથમ જમીન પર એક કુંડી (ગોળાકૃતિ) કાઢીને તેની અંદર એક ઠીકરૂં મૂકે છે. પછી જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેઓ પોતાના ભમરડા ફેરવી તેને આરિ-તાકેછે. જે કુંડી બહાર ઠીકરૂં કાઢે તે દાવ લેછે, અને બાકીના છોકરાઓના માથે દાવ આવેછે; એટલે તેઓ પોતપોતાના ભમરડા કુંડીમાં મૂકેછે. પછી દાવ લેનાર છોકરો તેને તાકે છે. જેઓના ભમરડા તાકતાં બહારે નીકળે તેને માથેથી દાવ ઉતરેછે. અને તેઓ પણ કુંડીમાના ભમરડાને તાકેછે એમ તાકતાં છેવટ એક ભમરડો કુંડીમાં રાખે છે. એ ભમરડો કુંડી બહાર નીકળે પણ બકાતું (કબુલ કરાતું) નથી. કદાપી તાકતાં કોઈ ભૂલે તો તેનો ફરતો ભમરડો દાવ આપનાર જાળી એટલે દોરી વતી

જ્યો ઉછાળીને ઝીલી લેછે, તેને આંબો લેવો કહે છે. એવી રીતે જેના ભમરડાનો આંબો લેવાય તેનો ભમરડો કુંડીમાં મૂકે છે. વળી ફેરવતાં જેનો ભમરડો ફરે નહિ તેને ઢફ-ઢબ કહેછે; અને તેનો ભમરડો પણ કુંડીમાં મૂકે છે. પણ જો કુંડીમાના ભમરડાને વાગીને પછી ન ફરે તો તે અંદર મૂકાય નહિ. વળી જેનો ભમરડો વાગ્યા વગર આઘો જઈને સિદ્ધો ફરે નહિ તેને કાતર કહેછે. એવી રીતે જેની ત્રણ કાતરો થાય તેનો ભમરડો પણ અંદર મૂકેછે. એકથી વધારે ભમરડા કુંડીમાં ભરાય એટલે પ્રથમની પેઠે જેનો ભમરડો તાકતાં બહાર નીકળે તેને માથેથી દાવ ઉતરે છે; પણ જેનો ભમરડો ઘણી મુદતથી અંદર હોય તેને પ્રથમ કાઢવો પડે છે. "કોહોવાતીને કાઢો, નહિતો બેટા માંહી મૂકો"—એમ જેનો ભમરડો કુંડીમાં સહુની પેહેલાં હોય તે બોલ્યાં કરેછે. અને જો તેને ન કાઢતાં સરત ભૂલથી બીજાને કાઢે તો કાઢનારને પોતાનો ભમરડો કુંડીમાં મૂકવો પડે છે, ને કોહોવાતીને માથેથી દાવ ઉતરે છે. એમ જ્યાંસુધી રમવું હોય ત્યાંસુધી રમે છે.

કુડાંતરો, પુ૦ [સં. कुड्यांतर. कुड्य=खवेडो+अंतर=आंतरो.] કામડાંની ટટ્ટીનો આંતરો. "શિયળવંતને કુડાંતરે રેહેવું નહીં, જેમ અગ્નિ પાસે લાખ મૂકયે ઓગળી જાય તે દૃષ્ટાંતે." શિયળની જે નવ વાડો કહેવાય છે તેમાંની આ પાંચમી)

કૂતરો પુ૦ (+) એક તસુ લાંબો અને આખા દિલે વાળ વાળો જીવડો. તે અનાજના ઉગતા રોપાને કરડી ખાય છે.

કૂતરીઆં વાગડીઆં, ન૦ કૂતરાની પેઠે સેહેજ વાસ્તે બાઝતા ફરવું તે.

કુંધવો, પુ૦ ડાંગરના છોડને કાપીને કરેલો ઢગલો.

કુન, વિ૦ નવ. (વેહેપારીનો સંકેત)

કુંવાસી, સ્ત્રી૦ કુંવારકા; પરણ્યા વગરની દીકરી.

કુંહું, ન૦ [સં. कुक्षिउपरथी कूख ने पछी कुंहुं] પાંસળાંની નીચેની પેટની ડાબી જમણી બંને બાજુઓમાંની દરેક; . પેટનાં બંને પાસામાંનું દરેક. "આજ ભેંશનાં કુંહ્ણાં ખૂબ તણાયાં છે." ૨

ફૂડચો; ફુંભ. "હજુ તો શેલડીને નવાં કુંહાં આવેછે."

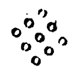
કેકાણ, પુ॰ (+) ઘોડો; હય.

કેહેવાળ, પુ॰ ફડાતાળ જડતાં માંડવીમાં પાટડી ઉપર જે બીજી બે ચિત્રેલી પાટલીઓ મૂકવામાં આવેછે તેમાંની છેલ્લી.

કોટડાં, ન॰ ઘરનાં કરા પછીત. " છાપરૂં પડી ગયું પણ કોટડાં ઉભાં છે. "

કોઠલી, સ્ત્રી॰ નદીમાં કે પાણી વાળી (થોડું ખોદતાં પાણી નીકળે તેવી) જમીનમાં ખાડો-વેડો ખોદી, તેમાં રેત ન ભરાય માટે અંદર તુવેરની સાંઠીઓ વગેરે ઘાલી કરેલો કૂવો. (તેને ઝાલાવાડમાં ડાબરૂ કહે છે.)

કોયડો, પુ॰ (+) પુરૂષનું હાથની તર્જની આંગળીએ પેહેરવાનું ઘરાણું. તેને ચાર વીંટીઓ હોયછે, તે ભેગી કરી પેહેરે-

છે. તેના ઉપર આવી રીતે નવ (૯) ફૂદડીઓ હોય છે. તે વીંટીઓ ભેગી કરી પેહેરવામાં ઘુંચવણ રહેલી છે, માટે તેને કોયડો કહેછે.

કોરડું, વિ॰ (+) પલાળ્યું પલળે નહિ તથા રાંધ્યું ચઢે નહિ તેવું. (ધાન્ય) કઠણ; ગાંગડું. "ઉનાં આંધણ ઉકળે, માંહી કોરડું ન ભીંજેરે; કઠણ હૈયાનાં માનવી, પલાળ્યાં ન પલળેરે. કાયા તે વાડી કારમી."

કોશતારો, પુ॰ કોશની પેઠે પાણીમાં ઝટ બુડી જાય તેવો માણસ; જેને બીલકુલ તરતાં આવડતું નથી તે.

કોશીયો, પુ॰ (+) એ નામનું કાબરથી મોટું ને કાળું જનાવર. એની પૂછડી એનાથી મોટી હોય છે.

કોષ્ટ, સ્ત્રી॰ ઉપલેટા એક ઔષધી.

કોળી, સ્ત્રી॰ કલ્લો.

કોળીયું, ન॰ કોળ પકડવાની લાકડાની પેટી. ૨ કોળનું ઘર-દર.

કોળીંડું, ન॰ બાળકને પોઢવાનું ખોયું પોહોળું રાખવા સારૂ, ઘોડીઆના પાંગરે ભરવેલા લાકડાના હાથ એકના લાંબા બે ડંડામાંનો દરેક; ડોયણું. (ઝાલાવાડમાં)

કંડ, પુ૦ ગાડાના પૈડાના પુંઠીઆના આકારે (⌒) આવી કૂવો ચણવાની પકવેલી ઇંટો.

કંદોરાબંધ, વિ૦ કંદોરો પેહેરનાર. (દીકરો.) (ગામડામાં કાનામાત્ર શીખેલા નહિ હોવાથી 'દીકરો કે દીકરી' એ બરાબર સમજાવવા માટે દીકરાને "કંદોરાબંધ" અને દીકરીને "ચુંદડી ઓઢનારી" એમ છોકરૂં સાંપડ્યાની ખબરના કાગળમાં લખેછે.) "સુંદર વહુને કંદોરાબંધ દીકરો અવતર્યો છે."

કાંગણિયું, ન૦ એક જાતનું કાળું સુતરાઉ લૂગડું.

કાંઢું, ન૦ મઠ, મગ વગેરે કઠોળનું પાનું; પાંદડી; ગોતર.

કાંધું, ન૦ ઘસારાનું ચાઠું. ૨ હપતો. કસ્ટો શબ્દ જુઓ.

ખ.

ખડુ, ન૦ મુસલમાન લોકો પેશાબ કર્યા પછી, પેશાબ ટપકી લૂગડું અશુદ્ધ ન થાય માટે સુંથણામાં જે ઠીકરૂં-ઢેકું રાખેછે તે.

ખણખોતર, સ્ત્રી૦ ખાંખાંખોળાં; જ્યાં ત્યાં ખોળ ખોળ કરવું તે.

ખણસાવું, ક્રિ૦ દાઝે બળવું; વેહેમાવું. "મારા ઉપરતો એ ખણસાયો ને ખણસાયો રહેછે."

ખતરવટ, સ્ત્રી૦ [क्षत्रियवट] ક્ષત્રિપણું.

ખતરાં, ન૦ અડચણ; હરકત; આફત. "દેશાવરમાં બહુ ખતરાં નડશે" ૨ ખોડ; ભૂલ; ચૂક; છિદ્ર; મર્મ. "એતો મારાં ખતરાં ખોળેછે." [એ બહુ વચનમાં બોલાય છે.]

ખરવડ, સ્ત્રી૦ ઝાડની છાલ ઉપરનો સૂકાએલો ભાગ. [પીંપળાની ખરવડની રાખ ચાંદી ઉપર ભભરાવવાથી ચાંદી મટે છે.)

ખરવા, પુ૦ ઢોરમાં આવતો એક રોગ. એથી પગની ખરીઓમાં જીવડા પડેછે, તેથી હીંડાતું નથી. એ રોગ મટાડવા ઢોરને ઉની રેતમાં ઉભું રાખે છે.

ખરવાણુ (ન), વિ૦ કઠણ; દુઃખ-આપત્તિ આવ્યાછતાં ડરે નહિ એવું. "એ ડોસો તો બહુ ખરવાણુ છે."

ખરેરી, સ્ત્રી૦ કોઈ ખાટ્ટણો પદાર્થ કે સોપારી વગેરે ખાવાથી ગળામાં ડચુરો ભરાયછે તે. તેથી ગળામાં બોલતાં છોલાય છે. તથા સ્વર ખોખરો નીકળે છે.

ખમાવવું, ક્રિ૦ [સં. ક્ષમાઉપરથી] ક્ષમા માગવી; માફી માગવી. જૈન માર્ગીમાં-બેરાં પર્યુસણ ઉતર્યાના બીજે દિવસે એક બીજાને ઘેર ખમાવવા જાયછે. તેઓ એક બીજાની હાથેળીઓ ભેગી કરી આ પ્રમાણે બોલેછે:—"બાર માસ, ચોવીશ પક્ષ, અડતાલીશ આદિત્યવાર, ત્રણસેં ને સાઠ દિવસ, બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો." એમ કહી નાનું, મોટાને પગે પડેછે. આથી ઘણા દિવસના અબોલા હોય તે પણ ભાગેછે.

ખમાસણું, ન૦ ખમાવવાનું કામ. શ્રાવકોમાં વહુ, સાસુને બેસતા વરસને દહાડે ખમાવીને કેટલાક રૂપીઆ આપેછે તેને ખમાસણું કર્યું કહેછે.

ખલી, સ્ત્રી૦ ખીસકોલી.

ખસ, સ્ત્રી૦ (+) સુગંધી વાળો; વીરણનો વાળો. એના પંખા તથા ટટ્ટીઓ થાયછે. "ખસની ટટ્ટીમાં ખસનાજ પંખાથી વા કરે તો દાહજ્વર દૂર થાય." (અમૃતસાગર)

ખસલું, ન૦ ઘાસનું પાનું.

ખસરવું, ક્રિ૦ ખેતરમાં વાવેતર કર્યા પછી, દંતાળીવતી સરખું કરી ક્યારા પારા કરવા તે. ૨ લાકડામાં ખસરીઆ વતી આંકા પાડવા તે; ખસરે પાડવા.

ખસરીઓ, પુ૦ લાકડામાં ખસર કાઢવાનું—આંકા પાડવાનું સુતારનું ઓજાર.

ખાટખટુમડો, પુ૦ એક જાતનો વેલો. એનાં ફળ કાળાં ચણીબોર જેવડાં થાય છે.

ખાટખટુમડું, ન૦ ખાટખટુમડાનું ફળ. એ બોર જેવડું ને સ્વાદે બહુ ખાટું હોય છે. તેના રસનાં છોડીઓ હાથે ટપકાં પાડેછે.

ખાધાગળો, પુ૦ ખાઉકણપણું.

ખાપું, ન૦ (+) ફાટેલા ઘાઘરાને ઢીંચણ આગળથી દેવાનું લૂગડું. (માથાના ઘસારાથી સાલ્લો ફાટે ત્યાં માથાવટી, અને ઢીંચણના ઘસારાથી ઘાઘરો ફાટે ત્યાં ખાપું દેવું કહેવાય છે.) ૨ પાણીઆરા ઉપર અથવા ખાળની કોરપર પાણીનું વાસણ

મૂકવા સારૂ જે આછો ખાડો કરેલો તે; ખામણું. ૩ ઝાડની આગળ પાછળ જે છાછરો ક્યારો તે. ૪ ઘાટ; મોખ. "આ ખેતર તો ખામાનું છે."

ખારોડ, વિ૦ ખારવાળી (જમીન).

ખાસિયું, ન૦ આછર શબ્દનો પેહેલો અર્થ જુઓ.

ખીલારખું, વિ૦ એકને એકજ ખીલે બાંધવાથી દોવાદે તેવું. (ઢોર) "મારી ભેંસ ખીલારખું છે." ૨ જે ઢોર માર્ગમાં જતાં આવતાં મારતું ન હોય, પણ ખીલે બાંધ્યું હોય ત્યારે (જાણે ખીલાનું રક્ષણ કરતું હોય તેમ) ત્યાં થઇને જતાં આવતાં કોઇને માથું મારે તેવું.

ખુઆંફોડ, ન૦ એક જાતનું પક્ષી. " તે કોલુવાં અને બીજાં છીપો ઉઘાડીને, તેઓ માંહેના જંતુઓ ઉપર પોતાની આજીવિકા કરેછે; તેની ચાંચ લાંબી મોટી ફાચર સરખી હોય છે. (સૃષ્ટિ પ્રાપ્ય ઇશ્વરજ્ઞાન.)

ખુશર, સ્ત્રી૦ ખબરી. "તુંતો ગામમાં ડાબી ખુશરે પેઠોખું"—એટલે ગામમાં પેસતાં તે ડાબી ઉતરે તો સારી, અને ગામ જતાં જમણી ઉતરે તો સારી. (લાકિકમાં)

ખેંતારવું, ક્રિ૦ દોડવું; નાસવું.

ખેપટ, સ્ત્રી૦ રજ; રજોટી; ધૂળ.

ખેરો, પુ૦ (+) ચોખાના લોટને પાણીમાં રાંધી, અંદર મીઠું ને જીરૂં નાખી, વાડીઓની પેઠે મૂકી કરેલો પદાર્થ. એ તેલમાં તળીને ખવાય છે.

ખેવના, સ્ત્રી૦ ટેવ, આદત. ૨ કાળજી.

ખૈડ, સ્ત્રી૦ ખેતરમાં અનાજને પાણી ન પાવું તે; સૂકાવા દેવું તે. ખૈડ વાળવી=પાણી પાવું. [खैड उपरथी खैडियुं शब्द थयो छे.] ૨ દોરડીને વળ ચઢાવવાનું લાકડાના બે કડકા ઉભા ઘાલી, તેને બે કડકા આડા બાંધી, અંદર લાટ ઘાલી, કરેલું ઓજાર. ૩ પુ૦ શરીરના કોઈ દુઃખવાળા ભાગ ઉપર દવાનો લેપ કરવો

તે; કોઈ વાસણમાં કાંઈ પ્રવાહી વસ્તુ ભરી હોય તે વસ્તુ કાઢી લીધા પછી તેમાંથી થોડી ઘણી ચોટી રહે તે ખૈડ કહેવાય છે.

ખો, સ્ત્રી० (+) અદાવત. અદા શબ્દ જુઓ. "મારા ઉપર એ બહુ ખો રાખે છે."

ખો, પુ० વંશ; મૂળ. "વાયે ઝાડનો ખો કાઢી નાખ્યો."

ખોખરી, સ્ત્રી० (+) ડાંગર. (વેહેપારીનો સંકેત.)

ખોટારો, પુ० ઈંટાળો; ઈંટનો કડકો; પોપૈયો. ૨ દેવતાનો તણખો.

ખોલ, સ્ત્રી० (+) કાળબૂટ સંગાથે જોડામાં ઘાલવાની લાકડાની ચીપ. ૨ ખાલ; ચામડી; ત્વચા. "હાથની ખોલ ઉખડી ગઈ."

ખોલો, પુ० ગર્ધવ; ગધેડો. ખોલી—ગધેડી.

ખંધોલું, ન० [સં. स्कंध ઉપરથી] બળદને કાંધ પડવા સારૂ ખાંધે △ આવું ત્રિકોણાકાર લાકડું ભરવેછે તે; હણહોલું.

ખંધોલો, પુ० [સં. स्कंध ઉપરથી સ્કંધ, ને પછી સંધોલો.] ડોકની આજુ બાજુનો જે ભાગ તે; ખાંધ.

ખંપાળી, સ્ત્રી० કાલાં વગેરે ઘસરડી લાવવાનું, લાકડાનું પ–૬ દાંતા વાળું ખેતીના કામનું ઓજાર; દંતાળી; પંજેટી. (ઝાલાવાડમાં)

ખાંખણુ, ન० (+) વરખડીનાં ફળ–વરખડીઆંનું તેલ; વરખડીયું. એનાં દહીંની પેઠે ખડબાં બંધાય છે. એ દીવે બાળવામાં તથા વા ઉપર ચોળવાના કામમાં આવેછે.

ખાંખણી, સ્ત્રી० રજ; જરા; થોડું; કરચ. "આમાંથી હું તને એક ખાંખણીએ આપનાર નથી."

ખાંખરોટવું, ક્રિ० થોડું થોડું ચોપડવું. "રોટલો ઘીથી ખાંખરોટીને ખાવા આપજો."

ગ.

ગચ, અ० પસંદ; માફક. "એ તમાકુ મને ગચ આવતી નથી."

ગચન, વિ० મસ્ત. "ખાઈ પીને ગચન થઈ રહ્યો છે."

ગટુચી, સ્ત્રી० એક જાતના વેલા. એના વેલા અને પાંદડાં, ગળો (ગડુચી)ના વેલા જેવાં હોય છે; પણ વેલા જરા રાતાશપર હોયછે.

ગઅરો પુ० ઘેલડીનું ઘી તપી ન જાય માટે તે ભરવાને ખોદેલો

ખાડો. ૨ ગાડી, ગાડાના પૈડાના બે ચીલા વચેની જગો. ૩ ઢોરના આગલા પગથી તે પાછલા પગ સુધીનો શરીરનો સધ-ળો ભાગ. " આ ભેંસ ગડારે સારી છે."

ગતેગતું, ન૦ [ગતાગત. ગત=ગયેલું+આગત=આવેલું] જેટલું વાપર્યું છે—ગયુંછે એટલું પાછું આવેતે; ઘરની મૂડી. "આ વેપા-રમાં મારે મારૂં ગતેગતું થાય એટલે બસછે."

ગતેઘાલવું, ક્રિ૦ ઠેકાણે કરવું.

ગધેઈયું, ન૦ એક જાતનું કાળું જીવડું. (એને પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની-કા-યા, મોં ને નાક એ પણ હોય છે.)

ગતાગમ, સ્ત્રી૦ સમજણ. "એને કશી વાતની ગતાગમ નથી."

ગપતાલિયું, ન૦ [સં. ગુપ્ત ઉપરથી] ચોરી.

ગમણાગમણી, સ્ત્રી૦ [સં. ગમનાગમન. ગમન=જવું+આગમન=આવવું] મૂળ અર્થ જવું આવવું, પણ ફક્ત 'જવું' એ અર્થમાં વપરાય છે; ઉઠાંતરી; કૂચ. "તમે આંહીથી ગમણાગમણી કરો."

ગમન, ન૦ (+) [સં] સ્ત્રી સંગ.

ગમા, પુ૦ (+) હાંજા; ગાત્ર; શરીરના સાંધા. "મારા તો તાવથી ગમા નરમ થયા છે."

ગમાણ, સ્ત્રી૦ ઢોરના ખીલા આગળ આડું લાકડું મૂકી, જ્યાં ચાર નાખવામાં આવેછે તે જગા.

ગરગટ, પુ૦ ઠીંગણો પુરૂષ.

ગરણીજી, સ્ત્રી૦ [ગુરૂણીજી] જૈન મતના એક ભેદની આરજા-સાધવી.

ગરો, પુ૦ ગરોડો.

ગલખોડ, સ્ત્રી૦ ઢોરને બાંધવાના ગાળીએ, અછોડે, મોહોરીએ, મોઇના આકારનો ઘાલેલો લાકડાનો કડકો; ગલોડી; ગલખોડી.

ગલધાણી, સ્ત્રી૦ ધઉંની ધાણીમાં ગોળ નાખી કરેલો પદાર્થ.

ગલી-ગલીગચી-ગલીપચી, સ્ત્રી૦ શરીરના અવયવો જેવા કે બગ-લો, ગળું, કેડ, પગનાં તળીઆં વગેરેને ખંજવાળવાથી જે સું-વાળું સુંવાળું લાગે તે. (નાનાં છોકરાંને હસાડવાસારૂ, તેનો હાથ ઝાલી, તેની આંગળીઓને—"આ ગાય માની, આ

ગાય બાપની, એમ જણી બતાવી—"ગલીનાં ઘર ક્યાં છે ? ગલીનાં ઘર ક્યાંછે" ? એમ બોલતાં બોલતાં પોતાનો હાથ, તેનાં હાથ ઉપર ફેરવતાં, તેની બગલમાં જઇને પંજવાળેછે; એટલે ગલીપચી થવાથી છોકરૂં ખડ ખડ હસેછે.)

ગળચવું, ક્રિ૦ ખાવું; જમવું. (તુચ્છકાર રૂપે.)

ગળચવાં, ન૦ પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર નહિ સૂઝવાથી, શુન્ય વિચારમાં પડવું–દિગ્મૂઢ થઈ રહેવું તે. "શાં ગળચવાં ગણેછે?" (એ-બહુ વચનમાંજ બોલાય છે.)

ગળચિયું, ન૦ (+) કોઇને ગળેથી–બોકીથી ઝાલીને ધક્કો મારવો તે. (ગળચિયું દેવું–મારવું કહેવાય છે.)

ગાડર, સ્ત્રી૦ (+) એક જાતની વનસ્પતિ તથા તેનાં બી. તેનો છોડ તુળશીના છોડ જેવો, અને બી ગોખરૂં જેવાં ને લાંબાં થાય છે. બીને વેહેમી લોકો મંત્રીને આદાશીશી મટવા કાનની ક-ડીમાં ઘાલે છે.

ગાડલી, સ્ત્રી૦ [आकाशमा छ तारा गाडीना आकारे छे माटे.] રોહી-ણી નક્ષત્ર. તે ચૈત્ર સુદ પાંચમની રાત્રીએ પશ્ચિમ તરફ મોં કરીને જુએછે તેની હકીકત નીચે પ્રમાણેઃ—

૧ ચંદ્રમા (વછિઆત) રોહીણીની વાંસે હોય તો સુકાળ, રૂ સોંઘું થાય. ૨ ચંદ્રમા આગળ હોય તો અનાજ મોંઘાં થાય, રૂ મોંઘું થાય. ૩ ચંદ્રમા ડાબીકોર હોય તો કાળ પડે. ૪ ચંદ્ર-મા જમણીકોર હોય તો સુકાળછે. વળી સપ્તરૂષિ (ઝુમખું)ગા-ડલીની વાંસે હોય તો અનાજ મોંઘાં, અને જમણીકોર હેઠળ બહુ હોયતો અનાજ ઘણાં સોંઘાં થાય.

ગામસઈણી, સ્ત્રી૦ આખું ગામ જમવા નોતરવું તે.

ગારીઉં, ન૦ (+) ગારો લાવનારૂં માણસ.

ગાલમસુરીઉં, ન૦ ગાલ તળે મૂકવાનું મસરૂનું નાનું ગોળ ઓશીકું.

ગાલમારૂં, વિ૦ ગાલ મારેનારૂં; બડાઈ હાકનારૂં; મોટી મોટી વાતો કરનારૂં; ગપાટા હાકનારૂં. (માણસ.)

ગીલતાન, સ્ત્રી૦ (+) ફુડાતાળ જડતાં માંડવીમાં પાટડી ઉપર જે

બીજી બે ચિત્રેલી પાટડીઓ મૂકવામાં આવેછે તેમાંની પેહેલી.

ગુંગો, પુ૦ (+) એક જાતનો જીવડો. (એને પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની –કાયા, મોં, નાક ને આંખો હોયછે.) ૨ વિ૦ નાકમાંથી બોલનારો; ગુંગણો. ૩ વિ૦ [फा. गुंग] બોબડો.

ગુંજીપું, ન૦ કોઇનું ઘર વગેરે બાળી મૂકવા સારૂં કોઈ ચીજમાં દેવતા ઘાલી ગોટમોટ કરી મૂકવું તે.

ગુણસું, વિ૦ [गुणशुं=छालका जेवुं.] જાડું ને ઠીંગણું.

ગુમ્મો, પુ૦ હાથની મૂઠી મારવી તે; ગડદો.

ગુલરો, પુ૦ ઉમેડો. ઉંબરો શબ્દ જુઓ.

ગૂસેણું, ન૦ [गु+उसेणुं.] નર્ક વાળવાનું ઠીકરૂં.

ગોકુળ, ન૦ દસ હજાર ગાયોનું ટોળું. (શ્રાવકોમાં) ૨ જમનાનદીને કાંઠે એક શેહેર છે.

ગોકળી, સ્ત્રી૦ ગોકળ આઠમ; શ્રાવણ વદી આઠમ. "ગોકુળી ધૂમવી." (કોળીલોકો બોલછે.)

ગોચરી, સ્ત્રી૦ [गौचरी. જેમ ગાય બધેથી થોડું થોડું ચરેછે તેમ.] જૈનમતના સાધુનું માગી ખાવું; ભિક્ષાવૃતી.

ગોટ, પુ૦ બૈરાં તથા છોકરાંને હાથે પેહેરવાનું ઘરેણું.

ગોઠ, સ્ત્રી૦ (+) મિત્રતા; યારી.

ગોઠીલ, પુ૦ ગોઠીઓ; ભાઈબંધ; મિત્ર.

ગોમ, સ્ત્રી૦ ઘોડાંની એક ખોડ. આગલા બે પગ નીચે તંગ તળે ભમરી દબાય તે. "ગોમ તજાવે ભોમ." (કેહેવત.)

ગોમટો, પુ૦ દશીની પેઠે ઝીણા પાકા દોરાને ગુંથી લીધેલો હોયછે તે.

ગોરાંદે, સ્ત્રી૦ [सं. गौरदेह.] સ્ત્રી; પત્ની. "ગોરાંદે તારા ગુણ કેમ વીસરે, કેમ વીસરે વાલપ ભર્યાવેણ; પ્રીતમ લખે પ્યારીને." (દલપતરામ)

ગોવાતી, પુ૦ ગોવાળ; ગોવાળીઓ.

ગાંગેરીઉં, ન૦ ખંજન પક્ષી; દીવાળી ઘોડો. એ દેવચકલી જેવું પણ તેનાથી જરા મોટું ને ધોળું હોયછે. એની પૂછડી જે એના જેટલી લાંબી અને ઉભી હોય છે તે વારંવાર હાલ્યાંજ કરેછે. કહેછે કે—ભાદરવા માસમાં એના માથે શિખા (ચોટલી) આવેછે એટલે તે અદૃશ્ય થાયછે. (જુનાં પુસ્તકોમાં)

ગાંસણું, ન૦ ઘાસનું ગરેલું ઝીણું પાનું. (એ છાણાં થાપવાના કામમાં તથા લીંપવાના કામનાં આવેછે.)

ગાહા, પુ૦ એક જાતનાં જળચર પ્રાણી.

ઘ.

ઘમુમશો, પુ૦ ઊંધું થઈ જવું.

ઘડું, ન૦ ઘડાના આકારની નીચેથી પોહોળી દાણા ભરવાની કો[illegible]

ઘડુલો, ઘડુલિયો,પુ૦ ઘડો. (કવિતામાં)

ઘડોઘાટ, પુ૦ નિકાલ; ફેંસલો; ચુકાદો.

ઘમકારીઉં. ન૦ ખેતરમાંથી જનાવર નસાડવા સારૂ હાંલ્લાને મોંઢે ચામડું બાંધી, તેમાં એક પીંછી આરપાર પરોવી, ખુંદા તરફથી ગાંઠ વાળી કરેલું વાજું. (પરોવેલી પીંછીને મોંઢા તરફથી બે હાથે ઝાલી, પાણીવાળી કરી, તાણવાથી 'ઘમ ઘમ' બોલછે માટે ઘમકારીઉં કહેછે.)

ઘરાઉ, વિ૦ ઘરનું; ખાનગી.

ઘરઘરાઉ, વિ૦ પોતાના ઘરનું; પોતાના પદરનું. "લેનાર ન આપે તો જમાનીદારે ઘર ઘરાઉ આપે." (ખતમાં)

ઘરણી, સ્ત્રી૦ નારી; સ્ત્રી; પત્ની.

ઘુસીઉં મધ, ન૦ એક જાતની ઝીણી માખો ઝાડના પોલમાં બનાવે છે તે મધ.

ઘોઘળો, પુ૦ ગળાના હૈડીઆ ઉપરનો ભાગ. "તારો ઘોઘળો ભાગી નાખીશ." (જે સ્થાનથી ઘ અક્ષર બોલાયછે તે ઘોઘળો, અને જે સ્થાનથી ह અક્ષર બોલાય છે તે હૈડીઓ.)

ઘોડો, પુ૦ (+) પુરૂષનું જમણા હાથની તર્જની આંગળીએ પેહેરવાનું ઘરેણું. ત \/ આવી રીતે આંગળીની ચારે મેર ત્રિકોણાકારે દેખાયછે. ૨ ચાર પાંખડીનું કાલું. એને ઝાલાવાડમાં રૂપીઓ કહેછે. ૩ રેંટિયા ઉપરની માળ આઘી પાછી ન થાય માટે બે ઢીંગલીઓની વચ્ચે જે ૨-૩ સાંઠા ઘાલેલા હોય છે તેમાંનો દરેક; મલોખું; સરોકું. ૪ છાપરૂં સંચારતાં નેવાંની હારો સંકડાવાથી એક હારમાં બીજી હાર જોડી દેવી

તે. ઘોડો ગંઠવો—છાની ગોઠવણ કરવી. ઘોડો ચઢાવવો—માજવાના નાથણે વળ ચઢાવી, જેથી વધતું ઘેવાય અને ઓછું અપાય એવી યુક્તિ કરવી તે.

ઘોડાપૂર, ન૦ ઘણા વેગથી આવતું પાણી. "નદીએ ઘોડાપૂર આવ્યું છે."

ઘોડાળિયું, ન૦ વાંસના ખપાટીઆને છોલીને કરેલી ૭–૮ આંગળ લાંબી ચીપ. તેની અંદર કાપ મૂકી એક ચીપ કાઢેલી હોયછે; તે, ઘોડાળિઆના બંને છેડે દોરી બાંધી તાણવાથી હાલેછે. (ખડખડેછે.) તેને બે હોઠની વચમાં રાખીને બોલાવેછે. તે ઝીણા સ્વરથી બોલેછે, પણ તેમાં એક આશ્ચર્યકારક યુક્તિ છે કે તે વગાડનારો કોઈ સંતાડેલી ચીજ, સામા માણસને તે વગાડીને તેની ઇસારતે બતાવી આપેછે.

ઘોંકારીલું, ન૦ કોઇના ઉપર ધુસ્સે થઇને દાંતીઆં કરવાં તે; ધુરકવું.

ઘોડીઆટ, પુ૦ મોભ નમી ન જાય માટે તેની નીચે ટેકો મૂકવા સારૂ આડું લાકડું ઘાલે તે.

ઘોરો, વિ૦ ગંભીર; ઠરેલ; બારેખમ. (માણસ–સ્વભાવ.)

ઘાંટી, સ્ત્રી૦ (+) ઘાત. "મરણની ઘાંટી."

ઘાંયજો, પુ૦ મોરની ચાંલ્લા વગરની છરાથી મોટી પીંછી. (નાનીને છરો અને મોટીને ઘાંયજો કહેછે.) ૨ હજામ; વાળંદ; નાપીક.

ચ.

ચક્રવર્તની રિદ્ધિ (ત્રઋદ્ધિ), સ્ત્રી૦ નવનિધાન, ચાૈદરત્ન, ચોરાશી લાખ હાથી, ચોરાશી લાખ ઘોડા, છન્નું કરોડ પાયદળ, બત્રીશ હજાર મૂગટ બંધીરાજા, બત્રીશ હજાર સામાનિક રાજા, સોળ હજાર દેવતા (ચાકરી કરે,) ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ, ત્રણસેંને સાઠ રસોઇઆ, વીસ હજાર સેનાના આગાર (મેહેલ.) (જૈનશાસ્ત્ર.)

ચકા, પુ૦ સરખટ કે જાર બાજરીના સાંઠાની ફાડો.

ચચરાં, ન૦ ભાવ–મૂલનું વધવાપણું; આકરાં. "હમણાં ઘીનાં ચચરાં થયાં છે."

ચડસ, પુ૦ (+) મમંત; હઠ; જુસ્સો.

ચઢાવો, પુ૦ (+) ચઢાવેલું તે; વધારો. "સાલ્લાને ચઢાવો કરવોછે." ૨ ઉશ્કેરવા પણું.

ચઢાઉં, વિ૦ જમીનને માફક આવે એવું. "ચઢાઉં પાણીએ ધઉં જવ સારા પાકેછે." "આ કૂવાનું પાણી ચઢાઉં છે." ૨ ચઢવા-બેસવાલાયક. "વછેરી ચઢાઉં કરી નથી." ૩ સેહેજમાં ચઢી-તપી જાય તેવો; રીસાળ (માણસ.) ૪ ઉંચાણું ઉંચાણમાં છે તે. ૫ સહુથી ચઢે-વધે એવું; સરસ; ઉત્તમ.

ચણુખાર, પુ૦ ચણાના છોડનો ખાર. "મહા મહિનામાં ચણાનું ખેતર હોય તે ઠેકાણે ચણા ઉપર ઝીણું લૂગડું પાછલી ત્રણ ચાર ઘડી રાત રહે ત્યારે ફેરવે. એવી રીતે દીન ૧૫ સુધી ફેરવી, નિત્ય તે લૂગડાને સૂકવે પછી તેને પાણીમાં ધોઈ નાખી એ પાણીને બીજે લૂગડે ગળી કઢાઇમાં નાખી, બાળી ચાસણી સરખુ જાડું કરી બીજા વાસણમાં ભરી રાખે તો ચોખ્ખો ચણુખાર થાય."

ચમર, પુ૦ (+) હાંજા; ગાત્ર. "વાઘને જોઈને મારા તો ચમર વછુટી ગયા."

ચમરકઠા, વિ૦ જરા રાતા ને ધોળા. (ઘઉં)

ચરકું, વિ૦ ચીમળાએલું. "ચરકું વંત્યાક."

ચરાળ, વિ૦ [चर्=जवुं+आळ=वाळुं.] જોઇએ તેથી વધારે ઉંચું રેહેવું તે. "હળની અણી ચરાળ છે." (એથી ઉલટું શેવું.)

ચરી, સ્ત્રી૦ બેહૂક બેઠેલા ઢોરને ઉઠાડવા સારૂ તેને ગળે તથા તળે લાકડાના જાડા ધોકા (સાંઘડાં) ઘાલી, તેને દોરડું બાંધી જે કરેછે તે.

ચવલા, પુ૦ ડાંગરના છોડમાં બહુ પાણી ભરાવાથી તેમાં નીપજતાં એક જાતનાં રાતાં જીવડાં.

ચવલીઓ, વિ૦ જેની આંખની પાંપણના વાળ ધોળા હોય તે. "ચવલીઓ બળદ."

ચવેલા, પુ૦ જતીની લાકડી સાથે બાંધેલી સાવરણી; ઓઘો; ગુ-

સ્છો; રજોહરણો. ૨ શેલડીમાં થતો એક જાતનો રોગ. (એથી શેલડી ફીકી પડેછે).

ચવવું, ક્રિ૦ (+) મરી જવું. (શ્રાવકોમાં)

ચહટાળીઓ, વિ૦ સ્વાદીઓ.

ચામચોરી, સ્ત્રી૦ વ્યભિચાર; જારકર્મ; છીનાળું.

ચાંઆદિયાં, ન૦ ચાળા. (એ બહુ વચનમાંજ બોલાયછે.)

ચારવું, ક્રિ૦ (+) રેડવું; નાખવું; મડદું બાળી રહ્યા પછી ઘી રેડવું તે.

ચારૂં, ન૦ ટોરને આરો મારવાથી જે ચાઠું પડેલું તે.

ચાશ, સ્ત્રી૦ નુકસાન; ખોટ; બાદ. "રૂના વેહેપારમાં મને ૩૨૦૦) ની ચાશ પડી-આવી."

ચીઓ, પુ૦ એક જાતનું ઘાસ. એના મૂળને મોથ કે નાગરમોથ કહેછે તે દવામાં ઘણી કામ આવેછે.

ચીચું, ન૦ શેલડીના સાંઠા વગેરેનો ટોચ તરફનો છેક છેવાડો પોચો ને કુમળો ભાગ.

ચીતરો, પુ૦ (+) [સં. चित्रक.] એક જાતની વનસ્પતિ તે દવામાં બહુ કામ આવેછે. તેના છોડને ફૂલ ધોળાં ને ઝીણાં થાય છે; ગુડહલ.

ચીતાપાટ, અ૦ ચોતું-છતું પડવું તે; બરડો હેઠળ ને છાતી ઉપર એમ પડવું તે.

ચીપટ, સ્ત્રી૦ શરીરનો કોઈ ભાગ બે ચીજ વચ્ચે દબાય-ભીડાય-ભીંહાય તે; ચીપટી. **આંગળી ચીપટમાં આવવી.**—કોઈના તળે પડવું; કોઇના કબજામાં-ફંદામાં આવી પડવું. ૨ લાકડાની ચપટી ફરચાડ.

ચુડેલ, સ્ત્રી૦ એક જાતનો ચોમાસામાં થતો રાતો ને ઘણા પગવાળો પેળ જેવો જીવડો. તેને બકોર માં હોયછે. "ચુડેલનો એક પગ ભાગ્યો તોય શું અને આખો તોય શું." (કહેવત.)

ચુણ, સ્ત્રી૦ પંખીનું ચરવું તે. "ચકલાંની ચુણ."

ચુમઇ રહેવું,—અમુઝાઈ રહેવું; થાકીને રહેવું; નિરુપાય થઈ રહેવું.

ચુલેતરૂં, ન૦ એક જાતનું તેતરના જેવું લાંબી ચાંચવાળું પંખી.

ચેંચેંપેંચેં અ૦ થોડે થોડે; ક્યાંક ક્યાંક. "ગામમાં ચેંચેંપેંચેં વાત થઇછે."

ચેણુ, સ્ત્રી૦ (+) ઘાઘરા, અંગરખા વગેરેને ઘેર પાડવા સારૂ અંદર જે કરચોલીઓ પાડી સીવી લીધેલી હોયછે તેમાની દરેક. "સાલ્લો એનો સગરવગર ને, કાપડું કાળું મેંશ; ચેણોમાં તો જૂઓ પડી, જાણે ભાદરવાની ભેંશ. જોજો ફુજેતી ફૂવડ નારની."

ચેનો, પુ૦ ચીવટ; કાળજી; ફીકર. "એને ભણવાનો ચેનો બહુછે."

ચેડકો, પુ૦ અતિફીકર. "એ દેવાના ચેડકે સૂકાઈ ગયોછે."

ચો, પુ૦ (+) રૂચી—ભાવ સાથે ખાવા પીવા, ઓઢવા રમવા વગેરેની જે ખંત તે; ચડસ; લગ્નતા; ચાહના. "એને હોકો પીવાનો ચો બહુ છે."

ચોખલીઆટ, વિ૦ ચોખ્ખું; ઉત્તમ વર્ણના ખાધામાં આવે તેવું; વટાળ વિનાનું.

ચોખામું, વિ૦ ચોખલીઆટ. "એ પાણી ચોખામુંછે."

ચોડો, વિ૦ પોહોળો.

ચોફૂલી, સ્ત્રી૦ આકડાના ફૂલની વચલી ચાર પાંખડીઓ વાળી ફૂલી. "દુહો—ચોફૂલી રવિ ફૂલની, તકમાં ત્રીકટું લાલ; ચીધર ગોળ સંગ દીજીએ, જવખાર એક વાલ. ૧ (અમૃતસાગર. ઉધરસ ઉપર-જૂના ગોળમાં ગોળી બોર પ્રમાણે કરવી.)

ચોરાશી લાખજીવાજોની, સ્ત્રી૦ [સં. યોની ઉપરથી જોની=વર્ગ, જાતિ.] ચોરાશી લાખ જીવની જાત. એને લખચોરાશી પણ કહેછે. "લખ ચોરાશી કેરૂં લગડું માથે માગી લીધુંરે, હૈયાના ફૂટ્યા હરીસંગે હેત ન કીધું." (દેવાનંદ.) એની ગણતરી નીચે પ્રમાણે છે:—

કુંડળિયો.

લખ ચોરાશી જોનીમાં, મુંગા બાવન લાખ;
બત્રિશ કહિયે બોલતા, ચોપનને નહિ નાક.
ચોપનને નહિ નાક, ત્રીશ લાખ નાક વખાણ્યું;
છપ્પન આંખોહીણ, અઠાવિશ દેખત જાણું.

છવીશ કાને શાંભળે, અઠ્ઠાવન બ્હેરાં કહ્યાં;
કવિ સુરશશિ વિનતિ કહે, લખ ચોરાશી એ થયા. ॥

તેનો અર્થ આ નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સમજાશે.—

ચોરાશી લાખ જીવાજોની		પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની—એ દરેકને કઇ કઇ ઇંદ્રીઓ છે તે.				
સંખ્યા	નામ.	કાયા.	મોઢું.	નાક.	આંખો	કાન.
સાત લાખ	પૃથ્વીકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	અપકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	વાયુકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	તેઉકાય	૧	૦	૦	૦	૦
દસ લાખ	પ્રતેકવનસ્પતિકાય	૧	૦	૦	૦	૦
ચૌદ લાખ	સાધારણવનસ્પતિકાય	૧	૦ બાવન મુંગા	૦	૦	૦
બે લાખ	બેઇંદ્રિ	૧	૧	૦ ચોપન નનાક	૦	૦
બે લાખ	તેઇંદ્રી	૧	૧	૧	૦ છપ્પન આંધા	૦
બે લાખ	ચોઇંદ્રી	૧	૧	૧	૧	૦ અઠ્ઠાવન બહેરા.
ચાર લાખ	તીર્યંચ પચેંદ્રી	૧	૧	૧	૧	૧
ચાર લાખ	નારકી	૧	૧	૧	૧	૧
ચાર લાખ	દેવતા	૧	૧	૧	૧	૧
ચૌદ લાખ	મનુષ્ય	૧	૧	૧	૧	૧
ચોરાશી લાખ.	જીવાજોની	ચોરાશીલાખ કાયાવાળા.	બત્રીશ લાખ બોલતા.	ત્રીશલાખ નાકવાળા.	અઠ્ઠાવીશલાખ દેખતા.	છવીશ લાખ સાંભળતા.

કોષ્ટકમાં આવેલા કઠિણ શબ્દોના અર્થ:—

અપકાય—પાણીના જીવ. તેઉકાય—અગ્નિના જીવ. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—કંદમૂળ સિવાયની બીજી વનસ્પતિ. સાધારણ વનસ્પતિકાય—કંદમૂળ. તીર્યંચપંચેંદ્રી—પશુની જાત. (જૈનશાસ્ત્ર.)

ચોવ્યાહાર, પું૦ શ્રાવક લોકોનું એક વ્રત. જેમાં સૂર્ય આથમ્યા પછી અન્ન, પાણી, સુખડી, મુખવાસ, એ ચાર બંધ કરેલાં તે.

ચંગોડું, ન૦ નાની ટોપલી; સુંડ્લી.

ચાંગલાવેડા, પું૦ ચાંપી ચાંપીને કહેવાપણું તે.

ચાંદરો વિ૦ માથે ધોળું ચાંડું હોય એવો. "માંકડી ભેંસને ચાંદરો પાડો, એ એધાનીએ કણબીવાડો." (કહેવત.)

ચાંબોળવું, ક્રિ૦ આંબળવું; મચેડવું. "બળદનું પૂછડું ચાંબોળવું."

છ.

છકડો, પું૦ ઉપર છત્રીવાળી ગાડા જેવી ગાડી. ૨ છનો જથો.

છકાઈ, સ્ત્રી૦ છ ઉપવાસ લાગટ કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

છકાય, સ્ત્રી૦ ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય (પાણીના જીવ.) ૩ તેઉકાય (અગ્નિના જીવ), ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્રસકાય (હાલે ચાલે તે જીવ.) (શ્રાવકોમાં)

છછેકાઈ, સ્ત્રી૦ ચોખ્ખાઈ; ચોખવટ.

છટકીઉં, ન૦ ઉનાળાના દિવસમાં ઠંડકને વાસ્તે પાણીવાળું કરી જે નાનું લૂગડું પાસે રાખેછે તે; ટાઢકીઉં, ઠંડકીઉં.

છઠ, પું૦ (+) બે ઉપવાસ લાગટ કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

છણાવું, ક્રિ૦ છોલાવું. "લૂગડે બળીઆ છણાય છે."

છતવાડ—ર, સ્ત્રી૦ છત; બહુ હોવાપણું.

છતરાયું, વિ૦ ચાહત; ઉઘાડું; ખુલ્લું. "છાનું છતરાયું."

છપડી બપડી, સ્ત્રી૦ કુડ કપટ; લૂચ્ચાઈ; દેંગાઈ.

છબછબું, વિ૦ થોડું થોડું; જમીન ઉપર ત્રણ ત્રણ આંગળ છલતું; છાબડછોયું. "કૂવામાં છબછબું પાણીછે."

છમછરી, સ્ત્રી૦ [સં. સંવત્સરી.] શ્રાવક લોકોના પર્યુસણનો છેલ્લો દિવસ.

છમોછમ, વિ૦ [છમુંછમ.] ગર્ભમાં રહ્યા સિવાય જીવનું ઉપજવું. "આ છાણમાં છમોછમ જીવ ઉપજ્યા છે." (શ્રાવકોમાં) "છ-મોછમ અને ગર્ભજ."

છરો, પુ૦ (+) મોરના પૂછડાની હાથ એક લાંબી ચાંલ્લા વગરની ધાંયજાથી નાની પીંછી.

છલ્લી, સ્ત્રી૦ સ્ત્રીઓ કાનનો વેહ વધારવા સારૂ દાંતની નાની ચુડીને એક ઠેકાણેથી ચીરો મૂકી, કાનની નીચલી બૂટે (લોળે) ભરવેછે તે. તેને "છલીમૂકી" કહેછે. એવીજ રીતે કાંચકાંને ઘસીને પણ મૂકેછે. ૨ સ્ત્રીઓને જમણા હાથની આંગળીએ પેહેરવાની ઘુઘરીઓ વાળી વીંટી

છલી, વિ૦ છનો સંકેત. ૨ પેટ ઉપર થતો એક જાતનો રોગ.

છળવું, ક્રિ૦ (+) બીવું; ડરવું; ભય પામવો.

છાકોટો, પુ૦ (+) છણકો; મિજાજથી બોલવું તે.

છાબડું, ન૦ (+) કટિ-કંપાણે જોખતાં ચામડાનું જે છાછરૂં ત્રાજવું ભરવવામાં આવેછે તે.

છીઆડી. સ્ત્રી૦ રજ; છેપટ; રજોટી.

છીદરૂં, વિ૦ ઉંડાથી ઉલટું; છાછરૂં. "નદીમાં પાણી છીદરૂં છે."

છીપવું ક્રિ૦ તૃપ્ત થવું; ઓલાવું; મટવું. "તરસ છીપતી નથી." ૨ વહાણનું અટકવું.

છીપેડી, સ્ત્રી૦ ઓસડ ઘસવાનો ગોળ પથ્થર; ઓરસડી.

છુરા, સ્ત્રી૦ એ નામની વનસ્પતિ. તેના છોડને ત્રણ આંગળ લાંબાં, પોહોળાં ને ખજુરી વાળાં પાંદડાં થાય છે. તેનું નીચ વર્ણ-ના લોક શાક કરેછે.

છેટાવવું, ક્રિ૦ રીસાવવું.

છેતરપીંડી સ્ત્રી૦ છેતરબાજી; ડગાઈ.

છેદો પુ૦ કેડો; પુંઠ. "એતો મારો છેદો મૂકતો નથી. ૨ ક્રિ૦ કાપો.

છેલારવું, ક્રિ૦ ચોરવું.

છોટું ન૦ કાગળની નાની છત્રીની વાંસની શળી. એની કલમો થા-યછે. ૨ ભીંડીના છોડને કોહોવરાવીને તેની છાલની ઉતારેલી

ચાપ. ૩ વિ૦ ચંપળ; ચંચળ.

છોડ,*ન૦ નાકમાં લીંટનાં કોપલાં—પડ બંધાયછે તે; ગુંગાં. ૨ સ્ત્રીઓના ગર્ભસ્થાનમાં ગર્ભ સૂકાય તે. ૩ છોડીઉં.

છોયું વિ૦ ઓછું. (વેહેપારીનો સંકેત.) "એને મણમાં એક શેર ઘી છોયું આપજે." ૨ ક્રિ૦ છો ચઢાવી; છોલાણું કર્યું. ૩ ક્રિ૦ સોળવ્યું; આભડછેડવાળું કર્યું. ૪ ન૦ વહેમ "વાતમાં છોયું નાખ્યું."

છોરી વિ૦ મોટી જાડી ને કઠણ. (ખારેક)

છોલાટવું. ક્રિ૦ વઢવું; ખૂબ મનનો જુસ્સો સમાય તેમ બોલવું. ૨ ભુંડું બોલવું; નીંદા કરવી. ૩ છોલવું.

છોળવું ક્રિ૦ ધાવણાં છોકરાંનું ધાવણનું ઓકવું; બળવું; ઉલટીમાં ધાવણ નીકળે તે. "છોકરો બળ્યો."

છંછેડવું, ક્રિ૦ કોઈની વાંસે પડીને ખીજાય તેમ કરવું; છેડવું.

છાંદો, પુ૦ છાંદેલું તે; બીડેલું તે; બીડો. ૨ (લાક્ષણિકમાં) ગુપ્તવાત; મર્મ; પડદો.

છાંછવું. ન૦ અડપલું; અટકચાળું. ૨ વિ૦ અડપલું કરનાર. ૩ વિ૦ વગાડે તેવું; મારે તેવું. "એ ઢોર બહુ છાંછવું છે."

જ.

જઘન્ય, વિ૦ કનિષ્ટ; અધમ; સહુથી ઉતરતું.

જડતું, કૃ૦ બેસતું; ગોઠતું. "જૂઠું બોલવું ને જડતું લાવવું."

જણુસ, સ્ત્રી૦ (+) અફીણ (સંકેતાર્થે.)

જતના, સ્ત્રી૦ [सं. यत्न.] જતન; રક્ષણ; સંભાળ. "એ જીવની જતના કરજો." (શ્રાવકોમાં)

જનાદી, પુ૦ જૈં; પૈસો.

જવલા, પુ૦ જવના આકારેના પણ તેનાથી મોટા સોનાના દાણા; જવ. "કરોચ જવલા ચરીગયોજી."

જસત, ન૦ (+) આંખોએ આંજવાનું ધોળું ઓષધ. ૨ સત્વ; કસ.

જહાંતણાં, વિ૦ જેવું જોઇએ તેવું; મજબૂત.

જળસ, ન૦ મરડો થવાથી ઝાડામાં જે ધોળો ને ચીકણો પદાર્થ નીકળેછે તે; પાચ.

જળોજથા, સ્ત્રી૦ સંસારની ઘુંચવણ; ખટપટ; જંજાળ. ૨ ફાંફડ-ફોદા; વીંખેરી નાખવું.

જાકડશીકડું, વિ૦ ઘડીમાં સાજું ને ઘડીમાં માંદું રહે તેવું.

જાગરીઆ, પુ૦ ડાખલું વગાડનારો; પાવળીઆ. "ભૂવાનું માન જાગરીઆ વધારે." (કહેવત.)

જાગો, વિ૦ ગૃહસ્થ; પૈસાદાર "નાગો ઘૂમે કે જાગો ઘૂમે." (કહેવત)

જાટ, સ્ત્રી૦ બકરાંના વાળ.

જાણભેદુ, વિ૦ ભેદ-મર્મ જાણનાર.

જાદરીઉં, ન૦ ઘઉંના પોંકને ખાંડી, માંહી ઘી ગોળ વગેરે નાખી કરેલો પદાર્થ.

જાદરનું કાપડું, ન૦ કુંવારી કન્યાને પરણાવતાં જે ધોળું રેશમી કાપડું પેહેરાવે છે તે.

જાનૈડી, સ્ત્રી૦ જે ગાયકે ભેંસનું દૂધ વલોવવામાં આવતું નથી તે ઢોર. (જ્યારે કોઇ ગાય કે ભેંસ ઝાભણી થતી ન હોય ત્યારે તે વિઆય તો તેને જાનૈડી રાખવાની બાધા રાખે છે.) ૨ વરની જાનમાં જનારી સ્ત્રી; જાનરડી.

જામાત્ર, પુ૦ [સં] દીકરીનો વર; જમાઇ.

જાવજીવ, અ૦ જીંદગીપર્યંત. "મેં લીલોતરી ખાવાની જાવજીવ બાધા કરી છે." (શ્રાવકોમાં)

જાવડભાવડ, વિ૦ જેવું તેવું; થોડું થોડું. "ઓણતો વરસાદ જાવડ ભાવડ થયો છે."

જાવરૂં, વિ૦ જીર્ણ; ઝાઝી મુદત ટકે નહીં તેવું. "કુંભ કાચો-કાયા જાવરી, જોઇને કરજો જતન." (કબીર)

જાહો, પુ૦ હું તમારૂં ઘર બાળી નાખીશ-તમને મારી નાખીશ-ફલાણું નુકસાન કરીશ-એમ ભયકારક શબ્દ બોલી બીવરાવવું તે.

જાહુકીઆં, ન૦ પુષ્કળપણું; અત્યંતપણું બતાવનાર શબ્દ. "જાહુકીઆં કર્યાં."

જાળીઉં, ન૦ (+) એક જાતની વનસ્પતિ. તેના છોડ નાના ને પાંદડાં તુળશીના છોડ જેવાં થાય છે. તે છોકરાંને વરાધ ઉપર પાવામાં આવે છે. એથી ઉલટી થાય છે.

જીવતચરા, સ્ત્રી૦ મુઆ પછી નહિ પણ જીવતાં જે વરો કરવો તે.

જીભા, સ્ત્રી૦ શાસ્ત્રના પાનામાં ઉપલાને હેઠલા ભાગમાં કોરી મૂકેલી જગા. (શ્રાવકોમાં)

જીવી, સ્ત્રી૦ મુંઝ, ભીંડી કે સૂતરની દોરી વતી ખાટલો ભરતાં વચમાં જે બે સેરો વારાફરતી બુઠાડે તારે છે તે. (એ ચોરાય નહીં, એટલે બેનું જોડવું રહે છે.) ૨ સ્ત્રીનું એક નામ. ૩ ક્રિ૦ ઉગરી; બચી.

જુગતું, વિ૦ [સં. युक्त.] ઘટતું; અનુકૂળ; માફક.

જેવાણી, ન૦ એંઠવાડનું પાણી. (શ્રાવકોમાં)

જોક, સ્ત્રી૦ જળો. "દોષ હિકુ ઉમહીંગહે, ગુન ન ગતે ખભ લોક; પિયે રૂધિર પય ના પીયે; લગી પયોધર જોક."

જોગી, પુ૦ (+) એક નીચ જાતિના લોક; રાવળીઆ.

જોડલા, વિ૦ બાર. (વેહેપારીનો સંકેત.)

જ્ઞાનપાંચમ, સ્ત્રી૦ કારતક સૂદ પાંચમ; શોભાગ્ય પંચમી; લાભ પંચમી.

ઝ.

ઝટવું, ક્રિ૦ ઝુંટી લેવું; ખૂંચી લેવું. "કાળ ફેરવે ચૌદ ચોવટે, એકને આપે બીજાનું ઝટે. (શામળ)

ઝટકામણુ, ન૦ ઝાટકણ; ઝાટકતાં જે નીકળેલું તે. ૨ ઝાટકવાની જે ક્રિયા તે.

ઝબુકો, પુ૦ રહી રહીને જે અજવાળું થાય તે; (વીજળીનું-દીવાનું) ઝબકારો. "અંધારી રાતે વીજળી ઝબુકા લઇ રહી છે."

ઝલી, ક્રિ૦ ઉભી; ખડી; તત્પર થઈ રહેલી. "હું ક્યારનીએ ઝલીને ઝલી રહીછું." ૨ સ્ત્રી૦ સ્ત્રીનું એક નામ.

ઝામોરો, સ્ત્રી૦ ઝાડની ટોચ; છગાર. "એતો ઝાડની ઝામોરોમાં ચઢ્યો છે."

ઝેર, સ્ત્રી૦ પથ્થરની કિનારી, જે માંડવીની આગળ કે ઓટલે મૂકવામાં આવે છે તે. ૨ [ઘેર.] હુતાશણમાં નીકળતા ઝેરીઆનો સમુદાય. ૩ ન૦ ઝાંઝર. "પગનું ઝેર." (સૂડાબોહોતેરી.)

ઝીમી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો ઝીણો ને કાળો સાલ્લો. તે ગોરી સ્ત્રીને વધારે શોભે છે. (ઝાલાવાડમાં)

ઝીલવું, ક્રિ૦ (+) પાણીમાં ખેલવું. "જમુનાંજી જાવું ઝીલવા સાહેલીરે."

ઝોટું, ન૦ પેહેલવેતરી ભેંસ; ઝોટડી.

ઝોટંક, પુ૦ પાડો. (શ્રાવકોમાં) ૨ [સં. જોટિંગ.] જોગી.

ઝોળારોક, પુ૦ એક લોટીમાં ગાય કે બકરીનું મૂત્ર અને અરડુશી વગેરે નાખી, તેનું મોં લૂગડાથી બાંધી, દેવતા ઉપર મૂકી, તેના ઉપરની નીકળતી વરાળથી ઝીકાળીને મોઠાની પોટલીઓ ઉની કરી પેટે શેક કરવો તે.

ઝંઝેરી, સ્ત્રી૦ <XX> આવા આકારનું ચિત્ર-ભરત.

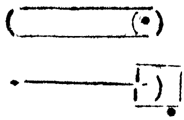
ટ.

ટકીઓ, પુ૦ જમતાં ઢીંચણ તળે મૂકવાનો પીતળનો કે લાકડાનો ઉતારેલો ને રંગેલો ઘાટ; ઢીંચણીઉં.

ટચકીઉં, ન૦ કેડેથી માણસ રહી જાય છે તે રોગ. "ટચકિયું ટળ્યું-આવ્યું કહેવાય છે." (કહેછે કે-જેણે સાત માબાપ દીઠાં હોય તે ટચકિયું આવેલા માણસને અંડોળી જાયતો તે મટી જાય છે.)

ટચાકડી, સ્ત્રી૦ ખરસાંડીના લાકડાનો વેંત એકનો કડકો કાપી, તેને શેકી, તેમાંથી સોયાવતી ગર્ભ કાઢી નાખેછે એટલે તેમાં પોલ પડેછે. પછી તે પોલમાં આવે એવો વાંસના ખપાટીઆનો ગજ કરેછે; તેને ઝાલવા સારૂ માથે ખરસાંડીનો એક ચાર આંગળનો કડકો સજ્જડ ઘાલેછે. એ ગજ પેલી ભૂંગળીથી અર્ધ આંગળ ટુંકો કરેછે, અને તેને છેડે કૂચો

પાડેછે. આંહી ટચાકડી તથા તેના ગજનું ચિત્ર કાઢ્યુંછે.

એ ટચાકડી જ્યારે ફોડવી હોય ત્યારે તેના પોલમાં આવે એવું કેર, કંથેરીઉં વગેરે ઘાલી, તેના મોઢે કોઈ ઝાડનાં ચીકણાં પાંદડાંને ઘુંદી, તેમાં ગજ ઘાલેછે એટલે ટચાકો-ફટાકો બોલે છે અને અંદર ઘાલેલું ફળ ગોળીની માફક આવું જઈ પડે છે. એને ફટાકડી પણ કહેછે.

ટપ, ન० (+) એકાની સુપડી.

ટપલું, વિ० (+) અકડાઈ ગયેલું. "એસી એસીને ટપલું થઈગયુંછે."

ટપારવું, ક્રિ० વારેવારે કહેવું. ૨ મારવું; ઠોકવું; ઝુડવું.

ટપ્પો, પુ० (+) એક ચીજને બીજી ચીજ વતી તાકીને વગાડવું તે. "લખોટાને ટપ્પો માર્યો." ૨ ઉપર ચોટ્યું કહેવું તે; સેહેજ કહેવું તે.

ટબારો, પુ० ઘરખર્ચ; ગુજરાન.

ટબો, પુ० જૈનનાં સૂત્રોમાં પાઠ ઉપર જે ઝીણા અક્ષરથી અર્થ લખેલા તે.

ટમટમાટ પુ० ઉતાવળ કરવી. "એતો ગામ જવાને ટમટમાટ કરી રહ્યા છે."

ટલ્લો, પુ० ફેરો; ટાંપુ.

ટળકવું, વિ० લાલચુડું.

ટહ ટહ, અ० એકી નજરે. "એ છોકરું દીવા સામું ટહ ટહ જોઇ રહ્યું છે."

ટહટહાવી ક્રિ० ગડગડાવી; ટેવાળી; એકદમ મોઢે માંડી પી જવું તે. "એ દૂધનો પ્યાલો ટહ ટહાવી જા."

ટહુકારો, પુ० રોગથી-દુઃખથી હળવે હળવે જે ઉંહુકારો કરવો તે.

ટાચકટુચક, વિ० પરચૂરણ, આડફાઉં; મુદ્દાનું નહિ. "મારે મળતર નથી માટે ટાચક ટુચક કરી એને સાસરે વોળાવીશ."

ટાઢકીઉં-ટાઢોડીઉં, ન० છાટકીઉં શબ્દ જુઓ. ૨ પાણી ટાઢું કરવાનું પાત્ર. ૩ ટાઢક-ઠંડક થાય એવો પદાર્થ; શેઘડ નીકળ્યા પછી

તથા ગરમી ઉપર પાવામાં આવેછે તે.

ટાળી સ્ત્રી૦ (+) અર્ધા રૂપીઆનો સંકેત ૨ ચંદરવામાં સાંધેલા ભાત ભાતના લૂગડાના કડકામાંનો દરેક.

ટાળે, સ્ત્રી૦ મશ્કરી; મજાક; ટોળ; ઠઠ્ઠો.

ટીચવું ક્રિ૦ બે ચીજનું સામસામી અફાળવું. "જખોટા ટીચવા." ૨ ખાવું. (તુચ્છકારરૂપે)

ટીચકારા, પુ૦ મકરકૂદીઓ; મસ્તાઈ. "મફતનું ખાઈ પીને ટીચકારા કરેછે."

ટીચા, પુ૦ રૂપીઆ. (સંકેતાર્થે.)

ટીટીઆરો, પુ૦ બખાળો; બહુ બોલ બોલ કરવું તે; ગરબડ.

ટીબ, સ્ત્રી૦ અંગ્રેજી શબ્દ જુઓ.

ટીમણુ, ન૦ થોડું ખાઈ લેવું તે.

ટુઆ, પુ૦ (+) રૂના પૂલને દૂધ, એરંડીઆ વગેરેમાં બોળી આંખો ઉપર મૂકેછે તે.

ટુકકલ, પુ૦ એક જાતનો ગોળ કમાનનો પતંગ.

ટુંડી સ્ત્રી૦ કૂવામાં લાકડાનું ચક્ર બેસારી, તેના ઉપર ૫-૬ હાથ ચણતર ચણી ભોંયમાં ઉતારેછે તે. (તે કૂવાના પાયા રૂપેછે, તે ઉપર બીજું કૂવાનું ચણતર ચાલેછે.)

ટેચ, સ્ત્રી૦ કચ; કચકચ; તકરાર.

ટેઠું, ન૦ બરૂનું મૂળ.

ટેટો, પુ૦ (+) એક જાતની વનસ્પતિના છોડનું જવ જેવું પણ તેનાથી મોટું ને જાડું ફળ. (તેને નાનાં છોકરાં થુંકવાળા કરી, કપાળે ચોઢી તડકે ઉભાં રહેછે એટલે ફૂટેછે.)

ટેવાળી જવું, ક્રિ૦ એકદમ મોઢે માંડી પી જવું.

ટેડકો, પુ૦ રીસ; ક્રોધ; ગુસ્સો. (તુચ્છકાર રૂપે.)

ટેડપડ, સ્ત્રી૦ તાકીદ; ઉતાવળ; છમછમાટ.

ટેડો, પુ૦ ધરકો. (તુચ્છકારરૂપે) ૨ વિ૦ વાંકો. "ટાંગાટેડો."

ટોક, સ્ત્રી૦ નજર-દૃષ્ટિ લગાડવી તે.

ટોકવું, ક્રિ૦ દૃષ્ટિ લગાડવી. ૨ વારે વારે કહેવું તે; પચારવું.

ટોક્કર, સ્ત્રી૦ ઠોકર.

ટોચો, પુ૦ મ્હેણું; ટુંબો. ૨ ઠોક્કર. ૩ ઘા; કાપો.

ટોવાવું, ક્રિ૦ વગોવાવું; નિંદાવું. "ખાય બધાંય પક્ષી, ને ટોવાય સૂડો." (કહેવત.)

ટાંચુ, ન૦ ઘરેણું. (સંકેતાર્થે.) ૨ વિ૦ ઓછું.

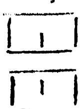
ટાંપણી, સ્ત્રી૦ લખાણનો છાનો ઉતારો કરી લેવો તે.

ઠ.

ઠપકારવું, ક્રિ૦ ઠોકવું.

ઠબલાવું, ક્રિ૦ કૂટાવું; ધક્કા ખાવા.

ઠમણી, સ્ત્રી૦ પુસ્તક વાંચતાં નીચું પડવું ન પડે માટે લાકડાની બે પાટલીઓ ભેગી કરી નીચે મૂકેછે તે. તેનું પૃથક રૂપ આ પ્રમાણે છે.—

આવી લાકડાની બે સરખી પાટલીઓ કરાવી તે બંનેની વચમાં અર્ધા કાપ (વેહેર) મૂકી, એક પાટલી ઉભી ઝાલી, તેના કાપમાં બીજી પાટલીને આડી ઝાલી તેનો કાપ મેળવેછે એટલે ઉપરના પાટીઆનો કાપ, હેઠલા પાટીઆના કાપ્યા વગરના ભાગને ભરાયછે; અને હેઠલા પાટીઆનો કાપ, ઉપરના પાટીઆના કાપ્યા વગરના ભાગને ભરાયછે એટલે બે કોર બબ્બે પાયા થાયછે. તેથી ઠમણી ઉભી રહેછે અથવા તે એકજ પાટીઆની વેહેરીને પણ કરે છે. (શ્રાવકોમાં)

ઠાગલી, સ્ત્રી૦ મોઈનો દારો ઉડ્યા પછી તેને ડંડો વગાડવો તે. "ઠાગલી વાળી" કહેવાયછે.

ઠાણું, ન૦ જૈન મતના સાધુમાંનો દરેક. (જેટલા સાધુ એટલાં ઠાણાં.)

ઠાર, પુ૦ (+) સુતાર.

ઠારક, સ્ત્રી૦ ઠંડક; શીતળતા. ૨ (લાક્ષણિકમાં) મીઠાં વચને કરી સામાને શાન્તી ઉપજાવવી તે. "નરમાશનું મૂળ તે આગલાને ઠારક ઉપજાવવી."

ઠીકરનાથ, પુ૦ ગોસાંઈની એક જાત.

ઠીલો, પુ૦ ઠળીઓ.

ઢુમરો, પુંo જારને મોટી જોટી ખાંડી, ઉપરનાં છોતરાં કાઢી નાખી, છાશમાં રાંધેલો પદાર્થ. ૨ હિંગળાજ માતાએ જઈ આવેલા. લોકો જારના દાણા જેવા પથ્થરના મણકા પેહેરેછે તેવો મણકો.

ઢૂશ, સ્ત્રીo ખૂબ માર પડવાથી કે માંદગી ભોગવ્યાથી હાડકાં પાંસળાં નરમ થવાં તે; અથવા ગજા ઉપરાંત કોઈ શ્રમ કરવાથી થાકી જવું તે; ધાણ; અંડદાળો; ડૂથ; ઢેડ.

ઢુંસો, પુંo હાથની તર્જની આંગળી નીચે અંગુઠો રાખી મૂઠી વાળી મારવી તેને "ઢુંસો મારવો" કહેછે.

ઢેખું. નo ચાલતાં ચાલતાં અથડાઈ પડવું; અડખડીઉં; લથડીઉં.

ઢેશું, નo ચાલતાં પગના ચાપવાના આગલા ભાગનું કોઈ સાથે અથડાવું તે; ઢેસ; ઠોકર.

ઢેસણીઉં નo આંગળીઓએ વીંટીઓ પેહેર્યા પછી તે નીકળી ન જાય માટે તેની પાછળ જે હલકી કિમ્મતની વીંટી પેહેરેછે તે.

ઢેડ, સ્ત્રીo ઢૂશ શબ્દ જુઓ.

ઢોઢો, પુંo (+) જાડો પુરૂષ. ૨ ક્રિo મારો.

ઢોર, પુંo (+) પૈસા.

ઢોર મૂઠી, સ્ત્રીo એ એક હારજીતની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમેછે:—જેટલા છોકરાઓ રમનાર હોય તેઓ બધા હાથમાં કાંચકાં લંકટીઓ વગેરે લેઈ મૂઠીઓ વાળેછે. પછી તેમાંથી એકજણ બધાની મૂઠીઓને પોતાની મૂઠીવતી જરા ઠોકેછે તેને ઢોરવું કહેછે. પછી ઢોરનાર બધાની મૂઠીઓ ઉઘડાવી અંદરનાં નંગ ગણી, પછી પોતાની મૂઠીનાં નંગ ગણી બતાવે છે. જો પોતાની મૂઠીમાં એકી નીકળે તો, જેની મૂઠીમાં એકી હોય તે પોતે લેછે, અને બેકી હોય તો તેને તેની મૂઠીમાં હોય તેટલી રકમ પોતે આપેછે; અને જો પોતાની મૂઠીમાં બેકી નીકળે તો બેકી વાળાની મૂઠી લેછે, અને એકી વાળાને તેની મૂઠી જેટલી રકમ આપેછે.

ઢોરી લેવું, ક્રિo ખુંચી લેવું; પડાવી લેવું. ૨ જીતી લેવું.

ઢંડીલજવું, ક્રિo ઝાડે જવું; દીશાએ જવું; ખરચુ જવું. (શ્રાવકોમાં)

ઢંઢોરવું. ક્રિo છેતરવું.

ઠંણાવવું, ક્રિ૦ અટકાવવું; વાસવું; બંધ કરવું. "કમાડ ઠંણાવીને સૂતો છે."

ઠંગું, ન૦ જમતાં એંઠું મૂકેલું ભાણું.

ઠાંકું, ન૦ બાજરીમાં થોડાક ઘઉં નાખી, તેને ખૂબ ખાંડી ફોતરાં ઝાટકી નાખી છાશમાં રાંધેલો પદાર્થ.

ડ.

ડખો, પુ૦ ગરબડ; ઘુંચવણ. "કામનો ડખો." ૨ જાડું: કઢણ. "દાળનો ડખો."

ડખોળવું, ક્રિ૦ હલાવવું; કોઈ પ્રવાહી પદાર્થમાં લાકડું વગેરે ઘાલી એકમેક કરવું તે.

ડચકારો–ડચાકો, પુ૦ જીભને તાળવે અડાડવાથી 'ડચ' એવો થતો અવાજ.

ડટંતર, ન૦ દુનિયાં ડટાઈ જાય એવો ઈશ્વરી કોપ.

ડબકીઆળ, પુ૦ [डुबकीआळ.] કૂવા વગેરેમાંથી ડૂબકી મારી વગેરે કાઢવામાં કુશળતે.

ડબો, પુ૦ [+] ખેતરમાં બેળ કરનાર ઢોરને પૂરવાનું સરકારી મકાન.

ડબોળવું, ક્રિ૦ બોળવું.

ડભાવણું, ન૦ જેનાવની ડામ દેવાય તે.

ડમાણું, ન૦ શેલડી, લાકડા વગેરેનો હાથ બે હાથનો લાંબો કડકો; ડેમચું.

ડમણિયું, ન૦ બે બળદની નાની ગાડી.

ડમરવું, ક્રિ૦ વનસ્પતિનું પ્રફૂલિત થવું; ફાલવું.

ડાકીઉં, વિ૦ ડાકણના જેવું–દૃષ્ટિવિકાર ઉત્પન્ન કરનારૂં. ૨ બહુ ખાનારૂં.

ડાખલી, સ્ત્રી૦ ઉંદર સાપ વગેરે જનાવરનું મોં. "ઉંદર ડાખલી વગાડે છે."

ડાઢારખી, સ્ત્રી૦ ડાઢી આગળ થતું એક જાતનું ગુમડું. તે ભરાય છે ને ઢલવાય છે.

ડાઢી, સ્ત્રી૦ (+) મજુરી. [ए उपरथी डांडीउं शब्द थयो छे.]

ડાફોડીઆં, ન૦ એક ચિત્તે કામ નહિ કરતાં ફોકટ આમ તેમ નજર ફેરવવી તે. "ડાફોડીઆં મારવાં" કહેવાય છે.

ડામીશ, વિ० [ડામ ઉપરથી.] જેને કોઈ કામથી બદલામાં મળી છે તે. ૨ નકામું.

ડામણુ, ન० (+) અંગરખા વગેરેની ચાળને છેક છેડેથી ઓટેછે તે.

ડુકાવવું, ક્રિ० ભૂલાવવું; ચૂકાવવું.

ડુંખ, સ્ત્રી० વનસ્પતિનો છેક છેવાડો ટોચ તરફનો કુમળો ભાગ.

ડુંખરાવવું, ક્રિ० બીવરાવવું; ભય દેખાડવો.

ડુંગરો, પુ० (+) એક જાતની વનસ્પતિ.

ડુગડુગીહું, ન० (+) માટીનું ૩-૪ આંગળનું ગોળ ચકરડું કરી, તેને ઝાલવા સારૂ તેની આરપાર એક સાંઠો ઘાલી, તેને [ફકત ચકરડાને] ધોને ચામડે મઢી લેછે. પછી તેને વગાડવા સારૂ ચકરડાના પરિઘની બંને તરફ એકેકો દોરડો બાંધી તેને માટીની ગળગોળીઓ વળગાડે છે. તેને સાંઠેથી ઝાલીને ફેરવે છે એટલે વાગે છે.

ડૂલ, ન० ખેતરમાં કોઈ ચીજ વાવ્યા છતાં નહિ ઉગેલું ખામણું. "ડૂલ પડયું" કહેવાયછે. ૨ સ્ત્રીઓને કાને પેહેરવાનું સોનાનું ઘરેણું. ૩ ક્રિ० હારૂં તો સરત બકેલી ચીજ "આપીદઉં" એ અર્થમાં "હું તમને ન જીતું તો મારી ઘોડી ડૂલ."

ડૂશ. સ્ત્રી० ડુશ શબ્દ જુઓ.

ડેમચું, ન० ડમાણું શબ્દ જુઓ.

ડોખલ, સ્ત્રી० નાનાં બાળકોનું ટોળું; પેજન; બરકુશ; બુંજેર.

ડોખલી, સ્ત્રી० પળી.

ડોથેલું, ન० બદલું.

ડોટો, પુ० દડાને ગેડી વતી ધકાવવો તે. ૨ લૂગડાનો વણીને કરેલો કોરડો. ૩ સ્ત્રી० ડોટ-હંડીનું બહુ વચન.

ડોડ, પુ० અમળાટ; મેંડ; રીસ. "આવડોબધો ડોડ કોના ઉપર રાખોછો."

ડોડવો પુ० આવા આકારનું ચિત્ર-ભરેત.

 આ બેવડો ડોડવો.

ડોડું, ન० ડોડી નામના વેલાએ થતું ફળ. એનું શાક તથા અથાણું

થાયછે. (ડોડું—ઘરડું થઇ સૂકાયા પછી તેમાંથી ઘણું ઉજળું ને સુંવાળું રૂ નીકળે છે.)

ડાચણું ન૦ કોળીડું શબ્દ જુઓ.

ડોળું વિ૦ ડોળાએલું.

ડોળો, પુ૦ (+) સ્ત્રીઓને ગર્ભાવસ્થામાં જે ચાહના-ઇચ્છા ઉપજે તે. (શ્રાવકોમાં)

ડોળો, પુ૦ રગડો.

ડંડાશણ, ન૦ દેવસ્થાનમાં પુંજો વાળવાની મોરના પીંછાની સાવરણી.

ડંઆળો, પુ૦ રાડી (શેલડીનાં પાંદડાં)નો મોં આગળનો જાડો ભાગ, જેમાંથી બીજા ફુડચા નીકળેલા હોયછે તે. (ડંઆળામાંથી નીકળેલા ફુડચા-પાંદડાંને પીલા કહેછે.

ઢ.

ઢઢણ, વિ૦ મોટાપણું બતાવનાર શબ્દ. "મોટું ઢઢણ પાઘડું બાંધ્યુંછે."

ઢફ-ઢબ, અ૦ ભમરડો ફેરવતાં ફરે નહિ તે.

ઢબવું, ક્રિ૦ પાણીમાં તરતાં હાથ પગ હલાવવા તે. ૨ બુડીજવું. ૩ મરીજવું. "શેઠ કાલે ઢબીગયા."

ઢણ, વિ૦ પોચું; ઢીલું; દમ-રામ-હોંશ વિનાનું. "પોચુંઢણ" પણ કહેવાય છે. "એતો હિસાબમાં ઢણ છે."

ઢણળો, વિ૦ પોચો; ઢીલો.

ઢાંકઢોળ, પુ૦ ડોળ; રૂપ.

ઢાલપછેડો, પુ૦ એક રમત. અંધારપછેડો જુઓ.

ઢાળ, પુ૦ (+) કોઈ પણ જાતની લેવડદેવડ કે ખાવા ખવરાવવા-નો સંબંધ; સંબાધ; વેહેવાર.

ઢાળકો, પુ૦ (+) ઢંગ; બુદ્ધિ; સમજણ. "એનામાં તો કશોએ ઢાળકો નથી."

ઢીંકણું, વિ૦ ફુલાણું.

ઢીંચણીઉં, ન૦ ટકીઓ શબ્દ જુઓ. ૨ વિ૦ જેના પૂછડાની દોડી ઢીંચણે અડતી હોય તે. "ઢીંચણીઓ બળદ."

ઢેકૂટ, સ્ત્રી૦ માથાકૂટ; માથાફોડ. "છોને ઢે કૂટે-ઢેકૂટ કરે."

ઢેમણો, પુ૦ એક જાતનો છોડ. એનાં ડાળાં પાંખડાં રાતાં હોયછે. તેનાં પાંદડાંનો રસ રતવા ઉપર પાવામાં આવેછે.

ઢેશકું, ન૦ જાડો રોટલા, ર લોળિયું.

ઢેડ, વિ૦ છેલ્લો. ર ઘણુંજ વાંકું. "વાંકુંઢેડ."

ઢોકળીઓ, સ્ત્રી૦ (+) મોટીને જાડી ઇંટો. ર કોલેરાના રોગથી પગે ગોટલીઓ ચઢે તે.

ઢોકું, ન૦ શાળમાં વણવા સારૂ દોરા વીંટેલો સાંઠાનો કડકો તે.

ઢાંકણીઉં, વિ૦ જેના પૂછડાના ગુચ્છાની અંદર ધોળાવાળ હોય તે. "ઢાંકણીઓ બળદ."

ત.

તગડીઓ, વિ૦ મુંજ–ભીંડી કે સૂતરની દોરી • વતી ભરેલો ખાટલો, જેમાં ત્રણ સેરો બુઢાડેલી–તારેલી હોયછે તે.

તજગરો, પુ૦ તપાસ; હિસાબ. "સાસુ, વહુનો તજગરો લેછે."

તડુસવું, ક્રિ૦ મારવું. ર ખાવું; જમવું. (તુચ્છકાર રૂપે.)

તડેમંકોડે, અ૦ ખૂબ તૈયારીમાં; તત્પર; અત્સાતુર. "એતો લઢવાને તડેમંકોડે થઈ રહ્યોછે."

તણી, સ્ત્રી૦ બળદને કોલે જોડતાં તે કુંડાળા બહાર ન જાય માટે નાથે જે દોરી બાંધવામાં આવેછેતે. ર કવિતામાં છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય; ની.

તથા, સ્ત્રી૦ (+) સ્પૃહા; ગરજ; દરકાર; તમા. "એને ભણવાની કશી તથા નથી."

તથાસ્વરૂપ, અ૦ થાય અથવા ન થાય એવું બતાવનાર શબ્દ; હચુંપચું; નક્કી નહિ તે. "મારે ગામ જવાનું તથાસ્વરૂપછે."

તફો, પુ૦ જથો; વિભાગ.

તરફોડો, પુ૦ છાકોટો શબ્દ જુઓ.

તરહુટવું, ક્રિ૦ છાજવું; પચવું; ઘણીવાર સુધી ટકવું. "આવા અન્યાયના પૈસા તરહુટશે નહિ."

તરીકે, અ૦ પેઠે; પ્રમાણે; મિસાલે; માફક; ગોડે. "હું તને ભાઈ તરીકે ગણુંછું."

તરેહત, સ્ત્રી૦ કળા; હીકમત.

તલખવું, ક્રિ૦ ઝંખવું; ઇચ્છવું; ચાહના કરવી.

તલફુવલહુ, અ૦ તલપાપડ; અત્યાતુર; આકળો. "પાણીને સારૂ જીવ તલહુવલહુ.થઈ રહ્યોછે."

તલશાંકળી, સ્ત્રી૦ તલમાં ઘીગોળ નાખી કરેલી સુખડી. [તલને ખાંડીને પછી ઘી ગોળ નાખી કરેલા પદાર્થને તલવટ કહેછે.]

તલાબત, સ્ત્રી૦ બરોબરી, દાગી; સરખાપણું. "એની તલાબત ગામમાં કોઈ નથી."

તલાલીન, વિ૦ કોઈ કામ-વિચારમાં છેકજ ગુંથાઈ ગયું હોય તેવું; ગરક થયેલું; મશગુલ; તલ્લિન.

તલી, સ્ત્રી૦ ડુંટીના ડાબા ભાગને વિષે આમાશયના ઉપર પાણીને વેહેનારી નસોનું મૂળછે તે. "શરમ તથા કપટ તલીથી હોયછે." (વૈદ્યકસાર.) ૨ ઝીણાતલ. ૩ ખેલડીમાં થતો એક રોગ. એથી પાંદડાં ઉપર કાળાં તલ જેવાં ચાઠાં પડેછે, ૪ માણસોમાં થતો એક રોગ.

તવન, ન૦ [સં. स्तवन.] જૈન મતની એકાદ કવિતા; સજાય.

તસ્તરું, ન૦ પીતળનું ગરમા જેવું વાસણ.

તસ્દી, સ્ત્રી૦ [આ.] મેહેનત.

ત્રસકો, પુ૦ છાંટો; તસિયો. "હાથેથી ચીના ત્રસકા પડેછે." ૨ નિસાસો. "એ ગરીબનો ત્રસકો લાગશે." ૩ નિરાંત; જંપ. "કોઈ દિવસ ત્રસકો વાળીને બેસવા દીધો નહિ."

તાગ, પુ૦ પાર; છેડો; અંત; નીવેડો. "કામનો હજુ તાગ આવતો નથી." ૨ જાન વિદાય થતાં વરના બાપ તરફથી ભાગોળે જે પૈસા વેહેંચવામાં આવેછે તે.

તાગડધિનાં, ન૦ મઝા; લેહેર. "ખાઈ પીને તાગડધિનાં કરેછે."

તાજણ, સ્ત્રી૦ ઘોડી.

તાજમ, સ્ત્રી૦ [આ. ताज़ीम=માન આપવું.] સલામ. "તાજમ કરવી."

તાસીરો, પુ૦ તાલ; ઘાટ; તાસ.

ત્રાગ-ડો, પુ૦ તાગડો; તંતુ; દોરો. "ત્રાગ હોયતો તોડીએજી, પ્રીત તોડી કેમ જાય."

તીતાગ્ની, વિ૦ આછકલો; રીસાળ. (એ ત્રણે જાતિમાં એકજ રૂપે વપરાય છે.)

તીતીઘોડો, પુ૦ એક જાતનો ઉડતો લીલા પીળા રંગનો જીવડો. ૦૨ (લાક્ષણિકમાં) હરેક કામમાં ઉતાવળ કરનારે માણસ.

ત્રીકટુ, ન૦ સુંઠ, મરી ને પિંપરો.

તૂઈ, સ્ત્રી૦ (+) એક જાતનું પોપટને મળતું ચંચળ પંખી. (એનું માથું લાલ હોય છે તે પોપટ જેવું બોલેછે.)

તુતંગ, ન૦ તૂત; તર્કટ; કપટ.

તુનીઆટ, વિ૦ પરચૂરણ વેહેપાર કરનારો.

તૂપ, ન૦ ઘી; ઘૃત.

તણું, વિ૦ ભોળું; નિષ્કપટી.

તેજી પુ૦ (+) ઘોડો. "ટકુમાર્યે તેજી કંપે." (કહેવત.)

તેનાઇજવું, ક્રિ૦ પાકું થવું. "શેલડી તેનાઈ ગઇછે."

તૈણ, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ધરોના જેવું ઘાસ. (એને બાળીને એરંડીઆમાં કાલવી ખરજવી ઉપર ચોપડવાથી તે મટી જાયછે.)

તોજી, સ્ત્રી૦ વિઘોટી; જમીન વાવવા આપી તેના બદલામાં જે નાણું લેવું તે. ૨ તત્વ; કસ. "ખરી તોજીતો એ લેઈ ગયો."

તોડો, પુ૦ (+) પૂણીઓ કાંતતાં જે ફોદા પડેછે તે.

તોફારી, વિ૦ પરચૂરણ; અડફાઉ. "ગામમાં તોફારી લોક બહુ ભરાણું છે."

તોરી, પુ૦ (+) ઘોડો. "તીખા તોરી પલાણીઆ."

તોરી, સ્ત્રી૦ ઝાંઝ; રીસ; ક્રોધ; ગુસ્સો.

તોલું. ન૦ ઘીનું નાનું વાસણ; પાડુકું.

તંત, પુ૦ (+) મમત; ચડસ; હઠ; જોસ; જીદ.

તંબોળાઓ ખાઈ, પુ૦ [સં. તામ્બૂલક્ષય.] એક જાતનો ક્ષયરોગ.

તાંતરવું, ક્રિ૦ થોડે થોડે સમજાવીને લેઈ જવું. "રાગાં પાધાં ને પારખાં, નાડીને વળી ન્યાય; તરવું તાંતરવું ને તશ્કરવું, એ

આઠે આપ કળીયે." (કહેવત.)

તાંતૈડી વિ૦ 'હાથ પગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી' એવું જેનું સ્વરૂપછે તે.

તાંતો પુ૦ [સં. તંતુ.] તાંતણો; તાર. ૨ બે સેરી વણેલી દોરીમાં ઉખેળીને જે ત્રીજી સેર મેળવવામાં આવેછે તે. (બેસેરીને આંતો કહેછે.) ૩ લ્હાર; પંક્તિ.

થ.

થપોડું-થપોલિયું, ન૦ હાથે થાપેલું છાણું.

થડી, સ્ત્રી૦ લૂગડાં-કપાસ વગેરેનો દાબીને કરેલો ચોખંડો ઢગલો.

થાણું ન૦ (+) [સં. સ્થાન=જગા.] ખેતરમાં કોઈ બીજ વાવવાનું ખામણું.

થીવર, વિ૦ ઘરડો. (શ્રાવકોમાં)

થેથૈડો પુ૦ જાડો થર-પટ. "રોટલા પર ઘીનો થેથૈડો કર્યો છે."

થેપ, પુ૦ જમીન પર જાડું જાડું લીંપવું તે.

થેપણી, સ્ત્રી૦ થેપવાની ક્રિયા.

થેઈ, અ૦ તરફ. "નદીનું પાણી ગામથેરૂં જાયછે."

થરડ, પુ૦ થરડવાની ક્રિયા. ૨ વાંકાપણું.

થરડવું, ક્રિ૦ કાચા દોરા બે સેરા કરીને કાંતવા તે. ૨ વાંકું કરવું. "ત્રાક થરડવી."

થોકડી, સ્ત્રી૦ (+) ગુંછળી. "મુંઝની થોકડી."

થોરો પુ૦ ઢંગ. "એનામાં તો કશોએ થોરો નથી."

થોલ સ્ત્રી૦ ઘાટ; મોખ. "બોણ રૂપીઆ આપ્યાની થોલ નથી"

થાંદળજો, પુ૦ [સં. स्तन उपरथी थान अने पछी थादळजो.] ધાઇ; કુચ; સ્તન. "એ બાઇનો થાંદળજો પાક્યો છે."

દ

દગડ, વિ૦ કામ કરવામાં દગો દેનાર. ૨ પુ૦ પથરો. (દગડા એ મરાઠી શબ્દ છે.) તે ઉપરથી દગડા ચોથ. ભાદરવા સુદ ૪ ને દહાડે લોકો એક બીજાના ઘર ઉપર પથરા ફેંકેછે તેથી તે દગડા ચોથ કહેવાય છે.

દઝાપો, પુ૦ [दाझवाउपरथी.] બળતરા; દુઃખ. "તારો મારે જન્મારો દઝાપો રેહ્યો."

દરજ, સ્ત્રી૦ (+) સૂતાર લોકોનું લાકડામાં ખોભણ પાડવાનું રંદાથી લાંબુ ઓજાર. (એમાં ટાંકણું રંદાથી નાનું હોય છે.)

દરેડવું, ક્રિ૦ ખેતરમાં ચાવળના આંકામાં અનાજ વગેરેના બીને હાથેવતી જે હારબંધ નાખવું તે.

દરેડો, પુ૦ ધાર. "પાણીનો દરેડો." ૨ ક્રિ૦ હારબંધ વેરો.

દલડું, ન૦ [दिल उपरथी] હૈયું; અતઃકરણ. (કવિતામાં)

દલવાડું. ન૦ ચમારને ત્યાંથી મફત જોડાનું ચામડું લાવવું તે.

દલાડવું, ક્રિ૦ ધીરજ આપવી; મન વળાવવું. "મરનારને ઘેર તેનાં સગાંને દલાડવા ઘણાં માણસો જાયછે."

દવલું, વિ૦ અળખામણું; અણમાનીતું; અવાહાલું. "વાહાલું ને દવલું."

દવે, પુ૦ [सं. द्विवेदी=बे वेद जाणनार.] બ્રાહ્મણની એક અટક.

દસઉઠણુ, ન૦ સ્ત્રીને છોકરૂં સાંપડ્યા પછી દસમે દિવસે જે અશુદ્ધિ કાઢવી તે.

દસી, સ્ત્રી૦ (+) ગજીને છેડે વેંત એકની આંતરી હોયછે તે.

દસીઆટ, ન૦ દસી.

દસુંદ, સ્ત્રી૦ દસમો ભાગ-હિસો. પાપની દસુંદ એટલે કોઈ માણસ કંઈ પાપી કામ કરે તે નજરે જોવાથી અથવા તેમાં કાંઇ મદદ કરવાથી તેના પાપનો દસમો ભાગ એ જોનાર અથવા મદદ કરનારને આવે એમ લોકો કહેછે તે. ૨ વરષાશન. ૩ પેદાશમાંથી દસમો ભાગ ધર્માદા કાઢવો તે.

દળેલું, ન૦ સત્વ; તલમાંથી તેલ અથવા એરંડીઆમાંથી જે એરંડીઉં કાઢવું તે. "એક મણ તલનું સત્તર શેર દળેલું મળેછે. ૨ કૃ૦ ઘંટીએ કરીને ઝીણું ભરડેલું.

દાદરો, પુ૦ (+) માળે ચઢવાનો જ્યાં દાદર હોય તેટલું-ખુલ્લી જગા બંધ કરવાનું જે ઢેકાણું-બારણું તે; દાદરબારી.

દાધારંગુ, વિ૦ (+) આધાપજીત શબ્દ જુઓ. "દાધારંગુ દવ

બાજે, ને ઘણું જીવે તો ભવ બાજે." (કહેવત)

•દાન, સ્ત્રી૦ વારી; વારો. ૨ નવા પછી દસાનો જે ઘડિયો તે.

દામી, સ્ત્રી૦ બરોબરી; જોડો; તલાબત. "એ દામીનું કોઇ નથી."

દારો, પુ૦ મોઢાનું ડંકે વાગવાથી ઉંચું ઉછળવું.

દાવું, ક્રિ૦ ગાય, ભેંસ વગેરે ઢોરને તેના નરનો સંભોગ કરાવવો; દ-વરાવવું.

દિયરવટું, ન૦ સ્ત્રીએ દિયર–પોતાના ધણીના નાના ભાઈથી ઘર માંડીને રહેવું તે.

દેવઉઠી અગિયારસ, સ્ત્રી૦ ભાદરવા સુદ અગિયારસ; જળ ઝીલણી અગિયારસ; સગમ અગિયારસ; કુકમ અગિયારસ.

દેવપોઢી અગિયારસ, સ્ત્રી૦ અસાડ સુદ અગિયારસ.

દેવલી, સ્ત્રી૦ દેવચકલી. "ડાબા ઉપર જમણી, તો લાભા ઉપર જમણી" એટલે ગામ જતાં ડાબી ઉતર્યાને પછી જમણી ઉતરે તો સારી, અથવા ફક્ત જમણી ઉતરે તો સારી અને આવતાં-ડાબી ઉતરે તો સારો. (લૌકિકમાં)

દેશના, સ્ત્રી૦ (+) ઉપદેશ; બોધ. (શ્રાવકોમાં) સાધુ દેશના દે છે.

દોગાની, સ્ત્રી૦ બદલામી; આળ; તોહોમત.

દોથો પુ૦ મૂઠો.

દોર, પુ૦ (+) કરપ; વકર; ભાર.

દોલ, સ્ત્રી૦ દાઝ; ગરીબાઈ. "ગૃહસ્થે ગરીબની દોલ જાણવી."

દોલસોલ, સ્ત્રી૦ ગરીબાઈ–નિર્ધનપણું વગેરે. "દોલસોલ આમીએ પણ રૂડા કુળની ને ખરા ધર્મની મર્યાદા ન મૂકીએ." (શીખામણ.)

ધ.

ધડી, સ્ત્રી૦ (+) અટકળ; આશરો; અડસટ્ટો. "અષાઢસ આંગળની શળી, છાયા સુધી બેવડ વળી; ઉધડ જોશી બાંધી ધડી, જેટલા આંગળ એટલી ઘડી."

ધડીમલો, પુ૦ ધડધડ કરવું તે. 'ધડીમલો લેવો' કહેવાય છે.

ધડેરહેવું, ક્રિ૦ ઠેકાણે રહેવું; અસલ સ્થિતિ કે મર્યાદામાં રહેવું તે. "અનાજનો ભાવ ધડે રહ્યો છે."

ધધો પુ૰ (+) પતંગની વચમાં જે ઉભી વાંસની ચળી ચોઢેલી તે.

ધમરોળ, પુ૰ ભારે ધભરાટ. રોકકળ.

ધમાલું, ન૰ મોટું ને બેડોળ બાંધેલું પાઘડું.

ધરપત, સ્ત્રી૰ (+) ધીરજ; સબુરી. "હમણાં તમે ધરપત રાખો" ૨ ધરાવાપણું "ધાન્ય ધરપત અને ઘી સંપત." (કહેવત).

ધમીજવું. ક્રિ૰ ચોરીજવું.

ધરબોળ, ન૰ [ઘટ્ટ્રાંળ.] સત્યાનાશ.

ધરરકો, પુ૰ ફુચાટ; ફીકર; ચોવટ. "એને ધરનો કશોએ ધરરકો નથી."

ધરબ, સ્ત્રી૰ હિમ્મત. "હૈયે જરા ધરબ રાખો."

ધરો, સ્ત્રી૰ એક જાતનું લીલું ઘાસ. એ ધોળી ને કાળી બે જાતની હોય છે. **ગધાડા પાસે ધરો ભેળાવવી.**—સારી ચીજ કોઈ અયોગ્ય માણસને આપવી. ૨ સ્ત્રી૰ મુએલા માણસની પાછળ શ્રાવણ કે ભાદરવા માસમાં જે ક્રિયા કરવામાં આવેછે તે.

ધરો પુ૰ (+) ઈચ્છા; આશા; મનનો ભાવ; ધરવ. "એનો ધરો હજુ પૂરો થતો નથી."

ધફો, પુ૰ ઢગલો; જથો. "ધૂળનો ધફો."

ધવત, સ્ત્રી૰ ધવ; પુષ્ટિ; ક્રાન્તિ; તેજ. "એને તાવ આવી ગયા પછી ધવત વળતી નથી."

ધાગડીઓ, પુ૰ મસ્તાઈ; ઉદમાત.

ધાણીઓ પુ૰ (+) અંદર આઘું આઘું રૂ પાથરી તેને દોરા ભરી લીધા હોય એવું જે કપડું તે; સુજની,

ધામણું, ન૰ એક જાતનું એરૂ=સર્પ.

ધારણાગત, સ્ત્રી૰ ઢોર વગેરે વેચાતું આપી. તેના કિમ્મત પૈકી માલધણી કાંઈ ઓછું લેતે; છૂટ મૂકે તે.

ધાવણી; સ્ત્રી૰ (+) ધાવણાં છોકરાંનું હાથમાં ઝાલી રાખવાનું હાથીદાંત કે લાકડાનું ⊂—⊃ આવું રમકડું; ચૂસણી. (ધુધરામાં કાંકરા ઘાલેલા હોયછે અને ધાવણીમાં નહિ.)

ધાવું, વિ૦ સરખું. દામીનું; બરોબરીનું. "ઘી બધું એક ધાવુંછે."
૨ ક્રિ૦ દોડવું.

ધુંખાળવું, ક્રિ૦ ધૂમ ધોવું; સ્વચ્છ કરવું. "હોકો ધુંખાળવો."

ધુંધ, સ્ત્રી૦ ઝાંખ. "આંખે ધુંધ વળેછે."

ધુંશ, પુ૦ તાપ. ૨ સ્ત્રી૦ રમઝીક. "ધુંશ પડે ધરતી તપેરે, પડેરે નગારાંની ધુંશ; ભમરે તારી જાનમારે. (ગાણું)

ધોઈઓ, પુ૦ અડદાલો. ડૂશ શબ્દ જુઓ.

ધોન, સ્ત્રી૦ ધરતી; પૃથ્વી' "ધોન ધએ ને લા જેવી લૂવાયજો." (દલપતરામ.)

ધંતુરી, સ્ત્રી૦ બે હાથમાં ઝાલીને પીવાય એવી ચલમ. (હોકે મંડાય નહિ.) ૨ વિ૦ બહુ કંકાશણી. (સ્ત્રી)

ધાંખના, સ્ત્રી૦ ધ્યાન; કાળજી. "એને ભણવાની ધાંખના બહુછે."

ધાંગો, પુ૦ છાંટો.

ન.

નકંસ, પુ૦ [नाक उपरथी.] પાણી; ટેક; શખ; આબરૂ.

નકો દામવો, ક્રિ૦ ઢોર નાશી ન જાય માટે તેને મોઢે મોહોરી ઘાલી તેનો છેડો આગલે પગે બાંધેછે તે.

નછોરવું, વિ૦ જેને કાંઈ છોરૂં-છોકરૂં નથી તે.

નદાત-નદાતીઉં, વિ૦ [न=नाहि+दत्त=देवुं.] કોઇનું લેઇને પાછું ન આપે એવું. "આ અહાકતો નદાતીઉંછે."

નતડવું. ક્રિ૦ કનડવું; દુઃખ દેવું; પજવવું.

નપાટ, વિ૦ નબળું; નઠારૂં; નકારૂં.

નબરખું, વિ૦ સ્વાદ વિનાનું. ૨ બરમ (પડદા) વિનાનું.

નમણી, સ્ત્રી૦ જે બળદ ઉંચું જોઇને હીંડતો હોય, તેને નમાડવા સારૂ તેના શીંગડે દોરડું ભરવી આગલા પગે બાંધેછે તે. ૨ કૃ૦ નમેલી.

નમોરમુંડો, વિ૦ નવરો; કાંઈપણ ઉદ્યમે વળગેલો નહિ તે.

નરણો, વિ૦ નરવો; ચોખ્ખો; વાદળાં રહિત. "આજ સૂરજ નરણો ઉગોછે." ૨ નકોઇડો; ભૂખ્યો. "ઓકી દાતણ જે કરે, ન-

રણે હરડે ખાય, દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘેર વૈદ્ય ન જાય."
(કહેવત.)

નરસાઈ, સ્ત્રી૦ નબળાઈ; નિર્બળતા. "તાવથી શરીરમાં નરસાઈ આવીછે." ૨ માણસાઈ; માણસપણું.

નરાતાળ, અ૦ નરદમ; બીલકુલ; તદન. "એ તો નરાતાળ જૂઠું બોલે છે."

નવાણું, વિ૦ (+) એક. (સંકેતાર્થે.)

નસવાન, વિ૦ નિર્બળ; શક્તિ વગરનું. "તાવથી શરીર નસવાન થઈ ગયું છે."

નસીજવું, ક્રિ૦ બળદને બહુ હાંકવાથી તેની ડોકની નસ બંધાઈ જાય તે.

નાગોણું, ન૦ કોઈ વાસણમાં કાંઈ ચીજ ભર્યા પછી તેને ઉચકવા માટે તેને ગળે હાથેવતી ઝલાય તેવું દોરડું બાંધેલું તે.

નાથણું, ન૦ ત્રાજવાની ડાંડીના બેને છેડાના કાણામાં દોરીઓ પરોવી, જેને ત્રાજવાના પાંગરા વળગાડવામાં આવે છે તેમાંનું દરેક.

નામ્ય, અ૦ કહ્યામાં; આધિન. "એને તો શેઠ નામ્ય છે."

નાસ, પુ૦ કોઈ ચીજને બાળી તેની નાકે ધુણી લેવી તે. "તાવ વાળાને લોઢાના કાટોડાનો નાસ લેવરાવે છે."

નાહાવણુ, ન૦ (+) અટકાવ; ઓપટી; ઋતુંભાવ. "નવી વહુને નાહાવણ આવતું નથી."

નાળીએરો, પુ૦ નાળીએરને છોલી અંદરથી ટોપરૂં કાઢી નાંખી કરેલું પાત્ર; ઉલખો, ડોયો.

નાળો, પુ૦ એક જાતનો પાણીમાં કે પાણીવાળી જગામાં થતો વેલો. એનાં પાંદડાનું ગરીબ લોકો શાક કરેછે. ૨ સ્ત્રી૦ નાળનું બહુ વચન; નેવાં.

નીંઘલવું, ક્રિ૦ અનાજના છોડને દાણા બાઝવા.

નીરગુંડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ઝાડ; નગોડ એને 'સંભાલું' તથા 'નીરગુડો' પણ કહેછે.

નીવી, સ્ત્રી૦ (+) [નિ:વિગય.] શ્રાવકોનું એક વ્રત. જેમાં ઘી, ગોળ, તેલ, દૂધ, દહીં, વગેરે ખાવાનું બંધ કરેલું તે.

ને, સ્ત્રી૦ હોકામાં ઘાલવાની—પોલી ને પાતળી અરણી વગેરેની છોલીને કરેલી લાકડી.

નેકો, પુ૦ આંકો; બંદોબસ્ત; ઠરાવ; નિયમ.

નેજવું, ન૦ મોતિયું નમી ન જાય માટે ભરવેલો ટેકો.

નેઆ, સ્ત્રી૦ આકીન; નિષ્ઠા; વિશ્વાસ, ભરૂંસો; પતીજ; આસ્તા. "એની ધર્મ ઉપર નેઆ સારી છે." (શ્રાવકોમાં.)

નેળચો, પુ૦ [फा. नेचो] હુક્કાની આમળાવાળી નળી, જેના ઉપર ચલમ મૂકી પીવાયછે તે.

નૈયત, સ્ત્રી૦ દાનત; ચિત્તવૃતિ. "એની નૈયત સારી નથી."

નોખ, પુ૦ ઘાટ; ડોળ. "ઘરનો નોખ સારોછે."

પ.

પખવાની, સ્ત્રી૦ સ્ત્રીઓ—કાનનો વેહ વધારવા સારૂં કાનની નીચલી બૂટે જે કલઈ કે તરવાની બુંગળી ઘાલેછે તે.

પગોર, પુ૦ જુવાર બાજરીનાં કણસાં, ઘઉં ડાંગરની ઉંબી, વગેરેનો તેમાં હાલરૂ ફેરવવા જે ઢગલો કરેછે તે.

પગેરૂં, ન૦ નાશી ગયેલા ચોરનાં પગલાંની તપાસ; પગલું.

પચારવું, ક્રિ૦ વારેવારે કહેવું તે.

પચુલાં, ન૦ આપલાં ધાપલાં; છોકરાં પલવવા—રીઝવવાનો યત્ન. "એ છોકરો ખાતાં બહુ પચુલાં કરાવેછે."

પછતાળ, સ્ત્રી૦ રડાપીટ, કકલાણ, "મરનારની પાછળ તેની મા પછતાળ પાડી રહીછે."

પઠંગ, સ્ત્રી૦ પક્ષ; વગ. "એને કોઈની પઠંગ નથી." ૨ પુ૦ ચાલ; રીવાજ; રીતભાત. "મરનારની પાછળ રોવા કૂટવાનો પઠંગ ઘણો ખરાબ છે."

પડીકમણું ન૦ [प्रतिक्रमण.] શ્રાવકો-સાંજ સવારે પાપ માફ થવા ઈશ્વર પાસે જે માફી માગેછે તે.

પડાઈ, સ્ત્રી૦ ઉડાડવાની પતંગ. (ઝાલાવાડમાં.)

પડીઆણ વિ૦ પડતર; વાવેતર થયેલું નહિ તે. "આણુંતો એ ખેતર પડીઆણ રહ્યું છે."

પતિયાર, પુ૦ પત્ય; આબરૂ; વિશ્વાસ. "એનો ગામમાં પતિયાર નથી."
પતુણો, વિ૦ પૂણો. (સંકેતાર્થે.)
પનડો, પુ૦ સ્ત્રીઓને કાને પેહેરવાનું ઘરેણું.
પનિયાં, ન૦ ખાસડાં; જોડાં; જુતિયાં; પગરખાં; પીંજાર; પને.
"જાકે પગમાં પનિયાં નહિ, વાકું દિયો કુંજ બિહારી."
પનોળી, સ્ત્રી૦ મગની દાળને પલાળી, નીહાવતી વાટી, અંદર મશાલો નાખી, થાળીમાં જાડું જાડું પાથરેછે; પછી ચૂલે એક તપેલામાં પાણી મૂકી તે ઉપર થાળી મૂકી ચઢાવાદેછે, પછી તેને નીચે ઉતારી ઠારી ઉખાડી લેછે તે.
પરઠવું, ક્રિ૦ (+) ઝાલવું; ગ્રહવું. "વીણા પુસ્તક પરઠ્યાં પાણ. (શામળ.)
પરતી, સ્ત્રી૦ નાની ફાળકી.
પરપટીપાટે, અ૦ ખચીતપણે; નક્કીપણે; ખરેખાત.
પરમોદવું, ક્રિ૦ બહુ સમજાવીને કહેવું.
પરવાડ, સ્ત્રી૦ ભાગોળ. "ગામની પરવાડ."
પરસંગ, પુ૦ દોરીને ત્રણ સેરી કરવી તે. ૨ [પ્રસંગ] જોગવાઈ; લાગ.
પરાજું. ન૦ ત્રીશ વીઘાં જમીનનું માપ. (કાઠીઆવાડમાં.)
પરાટ, સ્ત્રી૦ ગધાડા ઉપર પ્રથમ ગોદડી નાખી, તે ઉપર આછર મૂકી, તે ખશી ન જાય માટે તેના ઉપર બકરાંના વાળની નવ સેરી ગુંથેલી જે દોરી બાંધવામાં આવેછે તે.
પરારા, સ્ત્રી૦ છાશ ઉપરનું પાણી.
પરાળ, સ્ત્રી૦ બાયણીએ બાંડવાનો લોઢાનો ડાંડો.
પરીઘરો, પુ૦ [सं परिग्रह. परि=वधारे+ग्रह्=पकडवुं.] માલમતા; મિલ્કત. (શ્રાવકોનું પાંચમું પાપસ્થાનક.)
પરીસો, પુ૦ [सं. परिसह. परि=वधारे+सह्=सहेवुं.] દુઃખ; પીડા; આફત. (શ્રાવકોમાં)
પરૂપવું, ક્રિ૦ બોલવું; કહેવું. "આપનું પરૂપવું સત્યછે." (શ્રાવકોમાં.)
પરોણી, સ્ત્રી૦ સોયમાંનો દોરો. ૨ આર ખોસેલી લાકડી. ૩ મેમાનગતીએ આવેલી સ્ત્રી.

પરાંસી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ઝાડ.
પલવવું, ક્રિ૦ રીઝવવું; મનવવું. "છોકરાં પલવવાં."
પલાશપાપડો, પુ૦ ખાખરાનું ફળ; પીતપાપડો.
પલેવણુ, ન૦ જીવજંતુના રક્ષણાર્થે લૂગડાં રજોહરણા વગેરેને પોહોળાં કરી તપાસવાં તે. (શ્રાવકોમાં.)
પળા, સ્ત્રી૦ [પાળવા ઉપરથી.] ચાકરી; સેવા. "એ છોકરાંની પળા કરવાની છે."
પાખી, સ્ત્રી૦ (+) બંધી; અણોજો; અકતો; પ્રતિબંધ. "અમાંસની પાખી પાળીછે."
પાગીઆ, પુ૦ સલાહકાર; મદદગાર; પડખે રહેનાર. ૨ બળિયાં મઢતાં જે રેખો મારેલી તે; તારણીઆ.
પાછોતરૂં, વિ૦ પાછળથી થયેલું. "પાછોતરૂં વાવેતર."
પાઢકું, ન૦ મલકુડું; ગાડુડું (ઘી તેલ વગેરે ભરવાનું માટીનું વાસણ.)
પાઠું, ન૦ (+) શેલડીનો કોલમાં ઘાલીને પીલેલો કૂચો.
પાડુવા, વિ૦ નબળા; નઠારા.
પાઢીહારૂં, વિ૦ અનામત. (શ્રાવકોમાં)
પાણુતી, પુ૦ ખેતરમાં પાણી વાળનાર માણસ.
પાતરૂં, ન૦ જૈનમતના સાધુનું લાકડાનું ઉતારેલું ને રંગેલું ખાવાનું વાસણ.
પાન્ય, સ્ત્રી૦ ઘેહેણાં આપીને દોરી વણેલી તે. ૨ (લાક્ષણિકમાં) લંબાણ. "હવે એ વાતની પાન્ય મૂકો." પાન્યમાં આવવું—દાવમાં આવવું; વળમાં આવવું.
પાપડપાદું, વિ૦ કૌવત વિનાનું; નિર્બળ.
પારે, પુ૦ શુકન. "તારા પારે સારાછે."
પારોઠ, વિ૦ ઘણા દિવસ અવાવરૂ રહેવાથી કઠણ-બરડ થયેલું, અથવા ઘણા દિવસ પાણીમાં કે ભેજમાં રહેવાથી પોચું થયેલું-બગડી ગયેલું. (કોસ, લાકડું ઇત્યાદિ.)
પાલોરિયું, ન૦ બાવળ-બોરડી વગેરેના કાંટાનું ઝૂમખું.
પાવરધું, વિ૦ ખબડદાર; હોશિઆર. "એતો બધા કામમાં પાવરધોછે."

પાવઝાં, ન૦ એક જાતના જોડા, જેનાં તળાં ઉપર ફક્ત બે ત્રણ ચામડાના પટ્ટા ચોડેલા હોયછે.

પાવળીઆ, પુ૦ જાગરીઆ શબ્દ જુઓ. (ઝાલાવાડમાં)

પાહ્ડી, સ્ત્રી૦ કોઈ વખત વિઆણી નથી એવી બકરી. 'પહાડીનું મૂત્ર અને હરડે' એ કમળી ઉપર પાયછે.

પાહૂણુ, વિ૦ પાછોતરૂં; પાછળથી થયેલું. "પાહૂણુ વાવેતર."

પાહોવાડીઆં, વિ૦ પાખોવાડીઆં; આસપાસનાં. (ગામ)

પાળિયું, પુ૦ ખેતરમાં ઘણા ક્યારાની ઓળ-હાર.

પીતકોડી, સ્ત્રી૦ એ નામનું ચકલીથી નાનું ને કાળું જનાવર. એની ગુદા રાતી હોયછે.

પીતવાડો, વિ૦ [पीत=पाणी+वाडो=जगा.] દર વરસે શિઆળું ઉનાળું વાવેતર થયું હોય એવું; કૂવાનું પાણી પાવામાં આવ્યું હોય એવું. (ખેતર)

પીતું, ન૦ [illegible]કાણે ઉભા રહીને કાંચકાં-લકટીઓ વગેરે ગબી-બદીમાં હોકાયછે તે જગો.

પીંપણુ, સ્ત્રી૦ ત્રાજવાંના પાંગરે તથા છરી વગેરેના મ્યાને જે અટપટી ગાંઠ પાડેલી તે.

પીંપળીઓગલ, પુ૦ એક જાતનો રાતાં ફૂલવાળો છોડ.

પુંખ, સ્ત્રી૦ ઘરના બંને કરા ઉપરના છાપરાનો ઢળકતો ભાગ; ઘરની પાંખ. "પાદશાહની પુંખ કપાય પણ રાંડીરાંડનાં નેવ ન કપાય. (કહેવત.)

પુંખવું, ક્રિ૦ ખેતરમાં અનાજ વગેરેના બીને હાથે વતી છૂટાં છૂટાં વેરવાં તે. "ઘઉં પુંખવા" ર વધાવીલેવું. "વરકન્યા પુંખવાં"

પુંગીફળ, ન૦ [सं. पुगफळ.] સોપારી.

પુંજણી, સ્ત્રી૦ ભીંડીની સાવરણી.

પુંજવું, ક્રિ૦ જીવજંતુના રક્ષણાર્થે પુંજો વાળવો તે. (શ્રાવકોમાં)

પુણુચોડું, વિ૦ ઓછું; અપૂર્ણ; વાંકું. "એતો પૂણુચોડું બોલેછે"

પૂનમિયા ઘઉં, પુ૦ જવના જેવાં છોલાંવાળા એક જાતના ઘઉં.

પૂરત, સ્ત્રી૦ વરકન્યા પરણી ઉઠ્યા પછી કન્યાના બાપ તરફથી જે સામાન તથા નાણું આપવામાં આવેછે તે.

પૂરપાટ, વિ૦ ઘણોજ ઉતાવળો. "ઘોડો પૂરપાટ દોડ્યો છે."

પુંવાવું, ક્રિ૦ અમુઝાવું. "રાગ વિના અળવું, નીધણિયું પુંવાય; નબળું સબળાને ગુણ કરે, તે આટાલૂણમાં જાય." (કહેવત)

પુષ્ઠું, વિ૦ [સં.પુષ્ટ] જાડું.

પે, અ૦ થી; સાથે. "ગરજ સાકર પે ગળી"–"નિચ પે નીસરી જાય."

પેટીયું, ન૦ (+) પેટનું ખર્ચ; ખાધાખર્ચ.

પેઠું, ન૦ (+) સાટું; બદલો.

પેત, વિ૦ સાતનો સંકેત. ૨ પેહેલો. (લખોટા વગેરેની રમતમાં.)

પેતાન, ન૦ પાખંડ; ઢોંગ; ચાળા; ફતવા.

પેરાં, ન૦ શેલડીના પાતળા સાંઠા, જે કોલમાં કામકાજ કરનારને આપવામાં આવેછે તે.

પેહેરવું, ક્રિ૦ (+) સ્ત્રીઓનું ગુહ્યેંદ્રીમાં કાંઇ ઘાલવું. "એણે અફીણ પેહેર્યુંછે." ૨ અનાજ વગેરે વાવવા માણાના કાણામાં દાણા નાખવા તે.

પૈડો, પુ૦ રાંધવાની ચૂલ ઉપર લાકડાં વગેરે ઉભાં ઘાલી જે ઓટું કરેલું તે.

પૈશુન, ન૦ ચાડીચૂગલી. (શ્રાવકોનું ચૌદમું પાપસ્થાનક.)

પોગળ, ન૦ (+) ફળ વગેરે ભાગતાં અંદરથી જે રૂપ નીકળે તે; ભંગાર. "આ સોપારીનું પોગળ સારૂં છે."

પોગળી, સ્ત્રી૦ ગાંસડી.

પોટીસ, સ્ત્રી૦ [અં.] ઘઊં, અળશી વગેરેના લોટમાં પાણી નાખી, દેવતા ઉપર મૂકી ખદખદાવી ગૂમડાં ઉપર બાંધવાને કરેલી લુગદી.

પોત, પુ૦ (+) ખેતરનો નંબર.

પોપટી, સ્ત્રી૦ (+) એક જાતનો વેલો. એને ચણાના પોપટાથી મોટા પોપટા થાયછે. તે પાકયા પછી તેનો ગર્ભ ગળ્યો લાગે છે.

૨ એરંડીના છોડમાં થતો એક રોગ. એથી જીંડવાને ઠેકાણે નાના મોગરા થાયછે ને પછી ખરી પડેછે.

પોપલું, ન૦ વનસ્પતિ વગેરેનો ટોચ તરફની પોચો ભાગ.

પોપા, પુ૦ નાનાં છોકરાંની આંખમાં કાજળ આંજ્યા પછી હાથેળીમાં જે કાજળનાં ટપકાં કરવામાં આવેછે તે. ૨ અદૃશ્ય લેઈ જનારને ઠેકાણે વપરાતો શબ્દ. નાનાં છોકરાંના હાથમાંથી કોઈ ચીજ લેઈ લેવા તેને આડુંઅવળું જોવરાવી વસ્તુ છીનવીલેઇ કહેછે કે-"પોપા લેઇ ગયા!"

પોપૈયો પુ૦ (+) ઇંટનો કડકો; પોપીલો.

પોમલું વિ૦ પોમાઈજાય તેવું.

પોમાવું, ક્રિ૦ હર્ષિત થવું; પલકે જવું; મલકે જવું.

પોરસ, પુ૦ ઘણા હર્ષની વાત સાંભળીને પ્રફૂલિત થવું. "એને વિવાહ થયાની વાત સાંભળીને પોરસ ચઢ્યોછે."

પોલકારૂં, ન૦ પોલાણ; પોલાળ. પોલકારિયું—પોલકારૂં.

પોલરૂં. વિ૦ કાચું; પોલું; ખરૂં નહિ તે. "થેલડીનું બી ૧૧૦૦) પોલરૂં, તેનું ૧૦૦૦) ખરૂં ગણાયછે."

પોલાળ, સ્ત્રી૦ પોલાણ.

પોશનો ડોડો, પુ૦ જેમાં ખસખસ થાયછે તે ફળ.

પંચોળી, સ્ત્રી૦ બળદની ધુંસરીમાં બે સમોલોની વચમાં જે બે ખીલીઓ ઘાલેલી હોયછે તેમાંની દરેક.

પંજળું, ન૦ ફંફેરો; વગોણું; બદબોઈ.

પંઠવવું, ક્રિ૦ જીવ જંતુ ન મરે એવે ઠેકાણે સાચવીને મૂકવું-નાખવું. "માતરૂં પંઠવવું છે." (શ્રાવકોમાં)

પાંગું, ન૦ ઢોર. (સંકેતાર્થે.)૨ વિ૦ પાંગળું.

પાંગરો, પુ૦ (+) ત્રાજવાના પલ્લે જે ચાર સેરો ભરવી, એકઠી કરી, ત્રાજવાના નાથણે વળગાડવામાં આવે છે તે.

પાંતરૂં, ન૦ મુંઝ, ભીંડી કે સૂતરની દોરીવતી ભરેલા ખાટલાની ઇસે જે ચચ્ચાર પાંચ પાંચ સેરોના સમુદાય પાડેલા તેમાંનો દરેક.

પાંથી, સ્ત્રી૦ બૈરાં ચોટલામાં શોભાને સારૂ વાળને વાળી ભાગ પાડી જે લીટી પાડેછે તે.

પાંદડી, સ્ત્રી૦ (+) સૂકી રાડી; શેલડીના સાંઠા ઉપરનાં સૂકાં પાંદડાં.

પાંહુ, પુ૦ ઓાર શબ્દ જુઓ.

પ્રખદા, સ્ત્રી૦ સભા; મંડળી. "આજે વ્યાખ્યાન સાંભળવા પ્રખદા સારી ભરાણી છે. (શ્રાવકોમાં.)

પ્રગમવું, ક્રિ૦ ગોઠવું; ગમવું; રૂચવું. "મુંડાને સારી શીખામણ અવળી પ્રગમે." ૨ પસરવું; ફેલાવું. "હજુ ઓસડ પેટમાં પ્રગમ્યું નથી."

પ્રજા, પુ૦ (+) ભાવ; વિચાર. "એના મનના પ્રેજા બગડયાછે." (શ્રાવકોમાં.)

પ્રમાદ, પુ૦ આળસ. (શ્રાવકોમાં.)

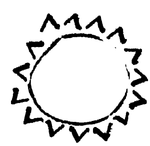
ફ.

ફગેરો, પુ૦ પંજેળું શબ્દ જુઓ.

ફટાકડી, સ્ત્રી૦ (+) ટચાકડી શબ્દ જુઓ.

ફડબકતર, વિ૦ ચાહન; ખુલ્લું; ઉઘાડું. "એતો ફડબકતર બોલે છે."

ફરકડી, સ્ત્રી૦ દોરા વગેરે વણવાનું-વેડવાનું લાકડાનું ઓજાર. + આવી રીતે લાકડાના બે કડકા આડા મૂકી તેની વચમાં એક લાકડું ઉભું ખોસેછે. તે લાકડાના મથાળે દોરી ભરવાની આંકોડ હોયછે. ૨ ત્રાકમાં ઘાલેલી ચામડાની કે હાથીદાંત વગેરેની ગોળ ચીજ, જે કોકડાની પાછળ રહેછે તે; ફરણી. ૩ ચામડાનો

આવો કરેલો કડકો. તેની વચમાં પાસે પાસે બે કાણાં પાડીને તેમાં દોરી પરોવી, તેના બે છેડા બે હાથમાં ઝાલી, વચમાં ફરકડી રાખી વળ ચઢાવી તાણે છે એટલે ફરેછે.

ફરણી, સ્ત્રી૦ ત્રાક ઉપરની ફરકડી.

ફલકુડી, સ્ત્રી૦ પૈસો; નાણું. (સંકેતાર્થે.)

ફાગણીઉં, ન૦ એક જાતનો સાલ્લો.

ફારમ, ન૦ ઘેરો; કર; ટાક્ષ.

ફિયો, પુ૦ [સં. પ્લીહ.] બરોળ. "યકૃત (કાળજું) અને પ્લીહ એ બંને શરીરનાં અંગછે; જમણા પસવાડામાં હૃદયની નીચે યકૃત રહેછે, અને ડાબા પસવાડામાં હૃદયની નીચે પ્લીહ રહે છે. એ બંને લોહીથી ઉત્પન્ન થાયછે. એ રોગ તાવના આજારથી જે નિર્બળ થયું હોય તેને વધે છે. એ રોગ ઉપર જવખાર, બકરીનું મૂત્ર, એ અનુમાન માફક દરરોજ સાધનથી પીએ તો તે મટેછે. (અમૃતસાગર.)

ફૂલફટાકીઓ, વિ૦ ફક્કડ; ફાંકડો; છેલ, "ફૂલફટાકીઓને ફાંટમાં છાણું, ઘેર આવે ત્યારે કલેડું કાણું." (કહેવત.)

ફૂલધાર, વિ૦ ફૂલ મૂકાય એવો; ચોખ્ખો; ઘણા રૂપીઆ ધીરાય એવો. "એનો તો ફૂલધાર વેહેવાર છે."

ફુશિયું, ન૦ (+) બદલામી; તોહોમત; આળ; બટ્ટો.

ફોક, વિ૦ (+) ચારનો સંકેત.

ફોરમ, સ્ત્રી૦ ફોર્ય; ગંધ; વાસ.

ફેણી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું પકવાન. ૨ ક્રિ૦ ખૂબ ચોળી. "ખીચડી ફેણી."

ફેફર, સ્ત્રી૦ થોથર; શરીર ઉપર થોડો સોજો આવેલો તે.

ફેફાટ, અ૦ ચારેગમ. "એ વાત ગામમાં ફેફાટ થઈ રહીછે."

ફેંફેં, અ૦ ખૂબ નરમ. "એતો થાકીને ફેંફેં થઈ ગયોછે."

ફેલું, ન૦ ફેલ; ગુંછળું. ૨ (લાક્ષણિકમાં) લપ; લપો; ઘુંચવણ. કોઈ કામની અમુઝણ આવી ભરાયછે ત્યારે કહેછે કેઃ—"મારેતો ફેલું પેઠુંછે."

ફેંહું, વિ૦ લીસું; સુંવાળું. ૨ ન૦ એક જાતના ઝીણા પ્રાણીનું બનાવેલું ઘર, કે જે ઔષધના કામમાં આવેછે તે.

ફેણા, સ્ત્રી૦ સુવાણ; આરામ; રોગથી ફેર પડવો તે.

ફંગોળવું, ક્રિ૦ નાખી દેવું; સણકેટવું; ફેંકવું; ઉશેટવું.

ફંફરો, પુ૦ ફગેરો; પંજેળું શબ્દ જુઓ.

ફાંટ, પુ૦ થોડી વખતમાં થતો ઉકાળો. ૨ સ્ત્રી૦ ખોઈ; ઝોળી.
ફાંસું, અ૦ મફત; ફોકટ.
ફોંસોટિયું, ન૦ ફાંટ; ખોઈ.

બ.

બગડીઓ, વિ૦ મુંઝ, ભીંડી કે સુતરની દોરીવતી ભરેલો ખાટલો, જેમાં બે સેરો બુટ્ઠાડેલી-તારેલી હોયછે તે.
બગવા, પુ૦ કાનમાં થતો મેલ.
બઘાર, વિ૦ સુના કોડાનો; જેની યાદદાસ્તી ઘણીજ ખરાબછે તે.
બચારવું, ક્રિ૦ ઢોરને હાંકતાં મોઢેથી બચબચ કરવું તે.
બચી, સ્ત્રી૦ માં. (તુચ્છકારરૂપે.) "એનીતો બચીએ ફાટતી નથી." ૨ ક્રિ૦ ઉગરી. "મરતાં મરતાં બચી."
બટ, ન૦ (+) ઉંચામાં ઉંચું લોટું.
બદ, વિ૦ (+) પાંચનો સંકેત.
બતાં, સ્ત્રી૦ લાજ; આબરૂ; ઇજત.
બરડ, વિ૦ (+) ઝટ ભાગીજાય એવું.
બરહુટ, વિ૦ ઝટ ભાગી જાય એવું; બરડ.
બલ્લસ, સ્ત્રી૦ એ એક હારજીતની રમત છે. તે આ પ્રમાણે રમે છેઃ—પ્રથમ જમીનપર એક લંબગોળ કે લંબચોરસ આકૃતિ કાઢીને તેની અંદર કાંચકાં કે લકટીઓ હારોહાર મૂકેછે. પછી જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેઓના (દરેકનો એકેક) લખોટા ભેગા કરી એક માણસ કુંડીની પેલી તરફ નાખે છે; તેમાં જેનો લખોટો સહુથી દૂર જઈ પડે તેને પેંત, એનાથી થડમાંનાને બીજ, એનાથી થડમાંનાને ત્રીજ, એ પ્રમાણે કહેછેઃ છેક કુંડીની પાસેનાને ઢેડ (છેલ્લો) કહેછે.

પ્રથમ પેંત, પછી બીજ, ત્રીજ, એમ સહુ અનુક્રમે પોતપોતાના પડેલા લખોટાના સ્થળથી, પોતાના લખોટે કરી કુંડીમાંના નંગને તાકેછે. જે માણસ કુંડીની અંદરનાં જેટલાં નંગ બહાર કાઢે છે તેટલાં તે જીત્યો કહેવાય છે. જો કુંડીની હાર ન નીકળતાં કુંડીના લીટામાં પોતાનો લખોટો કે કુંડીમાંનું

નંગ ભરાઈ રહેતો તેને **બોદલો થયો** કહેછે; એટલે તે માણસ પોતાના પદરનું એક નંગ કુંડીની અંદર મૂકેછે, અને રમત ઉપર પ્રમાણે શરૂ કરેછે. જેનો લખોટો કુંડીમાંનાં નંગને અડીને આઘો જાય તેને **આશ થઈ** કહેછે; એ આશ થયેલો માણસ બીજાના લખોટાને તાકેછે. જેના લખોટાને વાગે. તે રમતથી દૂર જઈ બેસેછે. (પણ જો બોદલો થાયતો ફરીથી એને લખોટા નાખતાં રમતમાં લેછે.) એ પ્રમાણે જેટલા રમનાર હોય તેટલા બધાના લખોટાને જે વગાડે તે કુંડીમાંનાં બધાં નંગ જીતી જાયછે; એટલે રમત પૂરી થાયછે. તેને **બોદલો** પણ કહેછે.

બલવણ, ન૦ [सं. बडिलवण.] આંબળાંના પાણીમાં ઉકાળેલું મીઠું. મીઠાની બાધાવાળા બલવણ ખાયછે.

બાઈકલ્યાણી, **સ્ત્રી૦** ગરીબાઈ; સાલસાઈ. "લેહેણું બાઈ કલ્યાણીએ આવતું નથી."

બાજંદો, **વિ૦** ખમડદાર; ચંચળ. "**બબ્બા વિના બાજંદો**"— રોલો; ચંચળ નહિ તે.

બાઠુ, **ન૦** નીંઘલ્યા વગરના જાર બાજરીના સાંઠા.

બાણવું, **ક્રિ૦** સારૂં કરવું. "ધીબાણવું."

બાદર, **વિ૦** સૂક્ષ્મથી ઉલટું; જાડું; દેખાય તેવું. "સૂક્ષ્મ બાદર જીવને અભયુ દાનજ દીજે." (શ્રાવકોમાં.)

બામણિયું, **વિ૦** જે શેલડીના બીના કડકાની આંખો મોટી હોય તે. ૨ [ब्राह्मणियुं] બ્રાહ્મણને ખપે તેવું; ચોખ્ખું.

બાસ, **સ્ત્રી૦** સોડમ; વાસ; ગંધ; બો. "ફૂલની બાસ સારી છે." ૨ દુર્ગંધ; બદબો. "એ ઘી બાસ મારેછે."

બાળપ, **સ્ત્રી૦** મેહેરબાની; કૃપાદૃષ્ટિ; રેહેમિયત. "આ છોકરા ઉપર બાળપ રાખજો."

બીઆમું, **ન૦** બી. "જારનું બીઆમું." ૨ **વિ૦** ડરામણું; ભયંકર; **બીઆમણું**.

બીઓ, **પું૦** એક જાતનું ઝાડ. એના લાકડાને પાણીમાં પલાળી

તેમાં મેથ કાલવી, તેમાં સોય બોળીને છોડીઓ ધુંદણાં *આડે છે.

ખીરમડંડી, સ્ત્રી૦ ઉટકંટાનું મૂળ.

ખુટડી, સ્ત્રી૦ કોલની અંદર ઘાલેલા ભેરની આસપાસ જે આંમળા વાળા લાકડાના બે ઘડેલા કડકા તેમાંનો દરેક.

ખુતે, અ૦ થી; થકી; વતી. "એની ખુતે કાંઇ કામ થતું નથી."

ખુહ્કું, ન૦ ઝાપટું. "વરસાદનું ખુહ્કું."

ખેક, વિ૦ છનો સંકેત.

ખેક, વિ૦ થોડું; જરા. "ખેક છે ને ખેક આપો."

ખેગણિયું, ન૦ એક જાતનું સૂતરાઉ કાળું ને ઝીણું લૂગડું.

ખેડસાઇ, સ્ત્રી૦ અભિમાન; હુંપદ; અહંકાર; ગર્વ.

ખેડાચડ, વિ૦ કપાળમાં ઉપરાઉપરી બે ભમરીઓ-હેઠળની મોટી ને ઉપરની નાની, એમ હોય તેવું. (ઘોડું.)

ખેડાફોડ, વિ૦ કપાળમાં ઉપરાઉપરી બે ભમરીઓ-હેઠળની નાની ને ઉપરની મોટી, એમ હોય તેવું. (ઘોડું)

ખેડિયું, ન૦ (+) શેલડીના બીનો બે આંખોનો કડકો.

ખેડે-ખેડીએહાંકવું—એક બળદને બીજા બળદની સાથે સવારથી સાંજ સુધી (બદલ્યા સિવાય) હાંકવો તેને 'ખેડીએ હાંકયો' કહેછે. જો બંનેને બદલ્યા સિવાય આખો દિવસ હાંકે તો બંને 'ખેડીએ હાંક્યા' કહેવાય છે.

ખેસતમ, વિ૦ પુષ્કળ; અપાર; અત્યંત; ઘણુંજ.

ખેવંટાવું, ક્રિ૦ ખેવડાવું. "બૂધવાર ખેવંટે." (કહેવત.)

ખૈડુકી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો વેલા જેવો છોડ.

ખૈડુકું, ન૦ ખૈડુકીનું ફળ. તે ગાંઠાળું હોયછે. તે ઢોરને ખવરાવવાથી ઘી વધારે થાય છે.

ખૈયાબારૂં, ન૦ સામી પ્રીત; અણબનાવ. "એને ને મારે ખૈયાબારૂં છે."

ખોચ, વિ૦ ડાંગરના છોડને પાણીની તંગાશ પડવાથી લોળિયું ન આવે તે. "આ ડાંગર ખોચ થઈ ગઇ છે." ૨ પુ૦ જુ૦

વારનો દાણો આખા વગરનો રસદાર સાંઠો.

બોતડો, પુ૦ નાનો ઊંટ; ચઢાઉ કર્યા વગરનો ઊંટ.

બોદલો, પુ૦ બદ્ધસ શબ્દ જુઓ.

બોખું, ન૦ ખોખું; ફોરું.

બોવું, ક્રિ૦ (+) ખોવું. "ઘરની મૂડી બોઈ બેઠો" ૨ વાવવું. "બોહોત બોયા ને ઉગ્યા ઘાસ." (કહેવત.)

બોહોત, વિ૦ બધાર શબ્દ જુઓ.

૨ વધારે; પુષ્કળ. "બોહોત ગઇ ને થોડી રહી, થોડામાંથી જાવે; થોડા સુખને કારણે, મૂરખ રેન કયું ગુમાવે."

બોહોતાળ, વિ૦ વધારે; પુષ્કળ. "આણુતો બોહોતાળ વરસાદ થયો."

બોહ્ડો, વિ૦ દુર્ગંધ ઉડે એવો; ગંધાય એવો. "આ ગોળ બોહ્ડો છે."

બોળ, સ્ત્રી૦ (+) એ નામનો આપચી બાપચીના છોડ જેવો છોડ. એનાં બી પણ આપચી બાપચીના જેવાંજ હોય છે; પણ તેમાં સુગંધ હોતી નથી. એના ગામડામાં લોકો સાવરણા કરે છે.

બોળાવાડો, પુ૦ અપવિત્રતા. "બોળાવાડો બોલ નહિ પણ બોળે." (કહેવત.)

બંબ, પુ૦ [સં. बबुल.] બાવળ. "એક તે ક્યારામાં દોનું રોપિયારે ભાઈ, આંબોને વળી બંબ; આંબે તે અમૃતફળ નીપજેરે ભાઈ, બંબે વીંગે શૂળ."

બાંડાબીજ, સ્ત્રી૦ વૈશાખ સુદ બીજ. (મારવાડીમાં.)

ભ.

ભખ, પુ૦ (+) ચાર ચાર ગણતાં વાંસે કાંઈ ન વધે તેવી રકમ. (અંકાં ભક્ષની રમતમાં.) ૨ ગોળાકૃતિ; ભક્ષ. (અંકાં ભક્ષની રમતમાં.) ૩ ક્રિ૦ ઝટ.

ભખ્ખડ, વિ૦ ભ્રષ્ટ.

ભખાબોલો, વિ૦ ભખ-ઝટ લઈને જેવું હોય તેવું મોઢે કહી નાખે એવો.

ભથ્થાં, ન૦ ધરાવાપણું; પુષ્કળ-બહુ થયું એ અર્થમાં; ભયો.

ભદુરિયું, ન૦ ભેંસ કે ગાયને દૂધ વધવા સારૂ ડાંગરને પલાળીને ખાંડી ખવરાવવા કરેલો પદાર્થ.

ભડભાદર, વિ૦ મોટું; આબરૂદાર. "એતો ભડભાદર માણસછે."

ભણતીઆળ, વિ૦ બહુ ભણેલો; વિદ્વાન.

ભથવારૂં, ન૦ સીમમાં કામ કરનારાં માણસને સારૂ ઘેરથી ખાવાનું લેઈ જનારૂં માણસ. (જે વાસણમાં ખાવાનું લેઈ જાય છે તેને 'ભથાયણું' કહે છે.)

ભથવું, ક્રિ૦ વધવું; આગળ જવું. (મોઈ ડંડાની રમતમાં-જેની મોઈ સહુથી આઘી જાય તે 'ભથ્યો' કહેવાય.)

ભરેડા, પુ૦ (+) શેલડીમાં થતો એક રોગ. (એથી સળો આવેછે ને કુણાં સૂકાય છે.)

ભરણું, ન૦ (+) થાંભલા ઉપર પ્રથમ સરૂ મૂકી તેના ઉપર જે લાકડાનો કડકો મૂકવામાં આવે છે તે.

ભલ્લ, પુ૦ ભખ્ખ શબ્દનો પેહેલો ને બીજો અર્થ જુઓ. ૨ વિ૦ ભલું; સારૂં. "ઓણતો ભલ્લસરા છે."

ભવિષ્ય, સ્ત્રી૦ (+) પૈસા; દોલત. "એના ઘરમાં લાખ રૂપીઆની ભવિષ્ય છે."

ભળવું, ક્રિ૦ (+) ધાવણાં છોકરાંનું ધાવણનું ઓકવું; છોળવું. "છોકરો ભળ્યો."

ભાઈપાળી, સ્ત્રી૦ મિત્રાચારી; યારી.

ભાગોવડ, પુ૦ વચલા વાંધાનો વડ-પ્રકાર.

ભાભુ, સ્ત્રી૦ (+) બાપના મોટા ભાઇની વહુ.

ભામ, સ્ત્રી૦ (+) ભામા; સ્ત્રી. ૨ મુએલાં ઢોરનાં ચામડાં. ૩ યાદ; સરત. "મને એ વાતની કાંઈ ભામ નથી."

ભુંખરો, વિ૦ એક મિશ્રિતરંગ-ધોળો ને કાળો.

ભુંજરવાડો, પુ૦ નાનાં છોકરાંનું ટોળું; વેજાનું ટોળું.

ભુંડમેશળીઉં, વિ૦ મનનો મેલ મૂકે નહિ તેવું; કપટી.

ભેગવડું, વિ૦ ભેળ શેળ થયેલું; મિશ્ર થયેલું.

ભેચો, પુ૦ આસ; શક્તિ; કૌવત. "તાવ આવ્યાથી શરીરમાં ભેચો નથી."

ભેંઠ–ડ, ન૦ લપ; લપો; ડપ્પો; ગરબડ; ઘુંચવણ.

ભેમણુજો, પુ૦ એક જાતનો છોડ. એનાં પાંદડાંનું શાક થાય છે તથા ઝામરી ઉપર વાટીને બાંધે છે.

ભેરવ, સ્ત્રી૦ (+) ચીબરી; ખુશર શબ્દ જુઓ. ૨ પુ૦ [સં. ભૈરવ=ભયંકર.] એક દેવ. ભેરવજવ ખાવો—ભારે કામ કરવાને હિમ્મત ઘાલવી.

ભેંહું., ન૦ ભેંસનું આઉં; ભેંસનું કાચું ચામડું

ભેંહે આવવું, ક્રિ૦ ભેંસનું આરે આવવું.

ભોમ, સ્ત્રી૦ (+) [સં. ભૂમિ.] પૃથ્વી; ધરતી. "ગોમ તજાવે ભોમ." ૨ પુ૦ [મ.] વેલાની ઉઠણ.

ભોળીઓ, પુ૦ એક જાતનો માગણ; વાસદેવો. ૨ વિ૦ ભોળો; નિષ્કપટી. ૩ એ નામનો માણસ. (ભોળાનાથનું તુચ્છકાર રૂપ.)

ભોંયરસો, પુ૦ આવળનાં પાંદડાં, મીઠું ને જમીનનું જૂનું પોતું, એ ત્રણને ખાંડી, પાણીમાં નાખી, ઉનું કરી, જે જાડો રસ કરેલો તે. (એ શરીરના કરમોડાએલા ભાગ ઉપર બાંધેછે.)

ભૌડાં, ન૦ એક જાતના લોક.

ભંગાર, પુ૦ ખોગળ શબ્દ જુઓ.

ભંડકીઉં, ન૦ ગાડી–ગાડામાં કાંઈ ચીજ મૂકવા સારૂ પેટી જેવું કરેલું તે; ભંડારીઉં.

ભાંખોડીએ, સ્ત્રી૦ ઢીંચણે; ઢીંચણભેર. "એ છોકરો ભાંખોડીએ હીંડે છે."

મ.

મકડોકું, ન૦ એક જાતના વેલાએ થતું ફળ. તે ડોડાંજેવું પણ તેનાથી પાતળું હોયછે.

મકાર, વિ૦ મણ. (વેપારીનો સંકેત)

મચકોડ, પુ૦ તરછોડ.

મજમલે, અ૦ જુમલે; કુલ; એકંદર; એકુન. (ખાતામાં લખાય

છે.) "મજમલેં માસ ૧) ના દોકડા ૧૦) આજના વધારે ચઢે."

મતવાળું, ન૦ ઘણુંજ; પુષ્કળ; અપાર; અત્યંત.

મતાલા, પુ૦ બહુ ગરમી લાગવાથી માટીનું વાસણ ડરસાઈ જાય તે. ૨ શરીર કળમોડા ખાય તે.

મથવો, વિ૦ પુષ્ટ; જાડું. "એ રાંડ ખાઈપીને મથવો થઈ છે."

મનમથ, પુ૦ [સં.] કામદેવ.

મનવર, સ્ત્રી૦ સરભરા; આગતા સ્વાગતા.

મનોગમ, વિ૦ મનને ગમે તેવું; સરસ.

મમોલો, પુ૦ એક જાતનો જીવડો.

મલકટ, પુ૦ કુચિયા વગરના કાપડામાં કુચિયાના ઠેકાણે જે બે લૂગડાના કડકા શીવેલા હોયછે તે. (કુચિયાનું લૂગડું સળંગ હોયછે અને મલકટના બંને કડકા જૂદા જૂદા હોયછે.)

મલકુંડું, ન૦ માલવું; છાશ વગેરે ભરવાની માટીની નાની દોહોણી.

મલાવડાં, ન૦ કામ કરવું નહિ, પણ મીઠું બોલી કામની લાલચ બતાવવી તે.

મલૈ, સ્ત્રી૦ દૂધને ઉનું કરી ઠંડું પાડ્યા પછી ઉપર તર વળેછે તે.

મલોખું, ન૦ સરોડું; ઘોડા શબ્દનો ત્રીજો અર્થ જુઓ.

મસી, સ્ત્રી૦ (+) શેલડી વગેરેમાં થતો એક રોગ. એથી પાંદડાં ઉપર કાળાં ચાઠાં પડેછે. ૨ [સં. મષી.] શાઈ. "અસિ, મસી ને કૃષિ." (એ ત્રણ વિદ્યા.)

મહુરકું, ન૦ સામા માણસને રીસ ચઢે એવું માર્મિક વચન કહેવું તે.

મહુાબો, પુ૦ ભાર; વકરો.

મહિયર, પુ૦ લાકડામાં પડતા એક જાતના જીવડા. ૨ ન૦ [સં. માતૃગૃહ.] પિયર; સ્ત્રીની માનું ઘર.

માકો, પુ૦ [સં] ભાંગરો. "કાજળ એટલો હીરાબોળ, તેથી બમણો ગુંદર ઘોળ; તેમાં જો માકા રસ ભળે, તો અક્ષરે અક્ષરે દીવા બળે."

માખીઘોયું, ન૦ એ એક ભમરડાની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમેછે:—જેટલા છોકરા રમનારે હોય તેઓ બધા પોતાના ભ-

મરડા જમીનપર એક કુંડાળું કાઢી તેની અંદર મૂકેછે. તેમાં જેના ભમરડા ઉપર માંખ બેસે તેના ભમરડાને બાકીના બધા એકેકીવાર પોતાના ભમરડાની આર મારેછે.

માખોનો વાઘ, પુ૦ [સં. मक्षिका व्याघ्र.] માખોને પકડનારો જીવડો.

માણકમાઉ, વિ૦ હીણકમાઉ; કાંઈ પણ કમાતો ન હોય તે. "માણકમાઉ ને મોડા ઉઠ્યા." (કહેવત.)

માણકજમાની, સ્ત્રી૦ ધણી આપેતો આપું, એવી સરતે જે જમાની કરવી તે.

માતરૂં, ન૦ પેશાબ; લઘુશંકા. "માતરૂં કરવું છે." (શ્રાવકોમાં.)

માનીપાત, પુ૦ માનવા-કબુલકરવા જેવો જવાબ.. "એને રૂપીઆ આપવાનો શો માનીપાત દ્યો છો ? "

મામણમુંડો, પુ૦ એક જાતનો વાળો જીવડો.

માયામોસો, પુ૦ કપટથી જૂઠું બોલવું તે. (શ્રાવકોનું સત્તરમું પાપ સ્થાનક.)

માયોજ, પુ૦ માયા; પ્રીત; સ્નેહ.

માસિયો, પુ૦ મુએલા માણસની પાછળ એક માસ પછી રોવા કૂટવાની તથા ખવરાવવાની જે ક્રિયા કરવામાં આવેછે તે.

માળણ, સ્ત્રી૦ (+) નાસિકાની અંદર નસકોરામાં થતી ફોલ્લી. એ મટવા ફૂલ સુંઘે છે.

મીંજ, સ્ત્રી૦ બિયાંની અંદરનો ગર્ભ.

મીરાશી, પુ૦ એક જાતના માગણ લોક; મીર.

મીલ, સ્ત્રી૦ તડ; પક્ષ. (મીલ બાંધવી કહેવાય છે)

મુખિયું, ન૦ [मुख उपरथी] છાલકાનું મુખ શીવી લેવાની દોરી.

મુંગણી, સ્ત્રી૦ રાંધેલા ચોખાની માંહે મીઠું મરચું નાખી કરેલી રોટલી.

મુંઝડો, વિ૦ મોં આગળ કાળા ને શરીરે ધોળા વાળ હોય એવો. (બળદ.)

મુંડી, સ્ત્રી૦ (+) અઢીમણનું વજન. "ટોપરાંની મુંડી."

મૂત્રા, પુ૦ ગાય, ભેંસ વગેરે ઢોરની યોની.

મુમતી, (મુહપત્તી), સ્ત્રી૦ [मुख उपरथी.] જૈન ધર્મી લોકો બો-

લતાં વાયરાના જીવ ન મરે માટે મોઢે જે લૂગડાનો કડકો બાંધે છે અથવા મોં આડો ધરેછે તે.

મેખું, ન० [મેષરાશી ઉપરથી] અફીણ, અમલ; કાળિયું; જણસ; મેષરાશિયું.

મેઢવવું, ક્રિ० મેળવવું, સરખાવવું, મુકાબલો કરવો.

મેણમેણાં, વિ० ખૂબ અંધારી, કાંઇ પણ ન સૂઝે તેવી. (રાત.)

મેષરાશિયું, ન० મેખું શબ્દ જુઓ.

મેહેરો, પુ० ભોઈ.

મેહેતલ, સ્ત્રી० રજા; મુદત. "મેહેતલ માગવી."

મોચરસ, ન० શીમળાના ઝાડનો ગુંદર. એને 'સોપારીનાં ફૂલ' તથા 'કમરકસ' કહે છે.

મોચમ, પુ० [સં. मुच्=मूकवुं, दूर करवुं.] ખેતરમાં હલાણાં પાડી એડીરહ્યા પછી તેના ચાર છેડે નહીં ખેડાયેલા ઠેકાણે હળથી ૪-૫ ચાસ પાડવા તે. " મોચમ ખેડવા" કહેવાયછે.

મોડછી, સ્ત્રી० [मूर्छा] ઉલટી અને ઝાડો થાય એવો વાયુનો રોગ.

મોદ, સ્ત્રી० (+) ગાડામાં જે જાડા કપડા ઉપર અનાજ ભરેછે તે.

મોદિયું, ન० મોદ.

મોભારો, પુ० છાપરાનો વચલા મોભ ઉપરનો ભાગ.

મોહોર, અ० (+) આગળ; અગાડી. "ગામ મોહોરે ધાયજો ઉતાવળો."

મોહોરખાઈ, સ્ત્રી० કોઈ ચીજ ચોરીએ ગઈ હોય તેનો પત્તો લગાડનારને આગળથી કાંઈ અવેજ આપવામાં આવેછે તે.

મોહોરખાઈઓ, પુ० મોહોરખાઈ લેનાર માણસ.

મોળાં, ન० ચામડાના જૂના વરતના કડકા. કહેછેકે—એનો સરેશ બને છે.

મોંવડ, અ० મોં આગળ. "મોંવડ આવ્યે માનુની, વહેલું દળ લે-ઇને." (બ્રહ્માનંદ)

મોળ, સ્ત્રી० (+) મંદી; ભાવનું ઘટી જવું. "દાણાની મોળછે."

મંગ, વિ० આઠનો સંકેત.

માંકડીકૂકડી, સ્ત્રી० એક જાતનો ઉડતો જીવડો. એની મૂછોના વા-

ળ બહુ મોટા હોયછે. એનું મૂત્ર શરીરે અડવાથી મોટા મોળા ફોલ્લા થાયછે, તે ઉપર ધોએલું ઘી ચોપડેછે.

માંડમાંડ, અ० અમસ્તું; સેહેજ; ઉપર ચોટિયું. "માંડમાંડ કહેવું."

માંકો, સ० મારો. "વાંકો વાંકો પણ માંકો તો." (વાળ.)

માંચ, પુ० [સં. મંચ.] માંચો; ખાટલો. ૨ કોસની સુંઢે ઘાલેલી પાયા વગરની માંચી. કૂવાનાં ધોકડાં ભરતી વખત બોજ બાંધવા સારૂ ચાર પડખે ચાર વળીઓ ખોશી, ચાર આડી બાંધિ છે તે.

મૃષાવાદ, ન० જૂઠું બોલવું. (શ્રાવકોનું બીજું પાપ સ્થાનક.)

ય.

યકૃત. ન० [સં.] કલેજું; કાળજું. "યકૃત દિહ્લા સાથે તાલુકો રાખેછે." (વૈદક.)

ર.

રક્કો, પુ० બંદોબસ્ત; ઠરાવ; નિયમ.

રખ, વિ० ત્રણનો સંકેત. ૨ પુ० [સં. ऋषि ઉપરથી.] જૈન મતનાં સાધુની અટક. "હીરાજી રખ."

રંખળવું. ક્રિ० રાખવાળું કરવું; રાખ ભેળવવી; અનાજ સળે નહિ માટે તેમાં રાખ ભેળવવામાં આવેછે તે. "બાજરી રંખેળવી."

રખોપું, ન० (+) [સં. रक्षण.] રખવાળું; સાચવણી.

રગરગવું, ક્રિ० બહુ કરગરવું; કાલાવાલા કરવા.

રગશિયું, વિ० ધીમું હીંડનારૂં.

રઘવા, પુ० ઉતાવળ; રઘવાટ.

રજી, સ્રી० રેત.

રજોહરણો, પુ० [રજો હરણો.] જતિની લાકડી સાથે બાંધેલી સાવરણી; ગુચ્છો; ચવલો; ઓઘો.

રણુરબંધ, પુ० પૂર્વભવનો સંબંધ.

રમચી, સ્રી० એક જાતની રાતી માટી.

રમચીઉં, ન० રમચી ભરવાનું ઠામ.

રવેળા, વિ૦ ઘરનું કામ કાજ નહિ કરતાં જ્યાં ત્યાં ફરેતું ફરે એવી. (સ્ત્રી.)

રસવંતી, સ્ત્રી૦ (+) રસોઈ. (શ્રાવકોમાં.)

રસાંજન, ન૦ દારૂહળદરનો ઉકાળો અષ્ટમાંશ રાખી, તેમાં બક-રીનું મૂત્ર સમભાગ મિશ્ર કરીને ઉકાળી ચૂર્ણ કરેલું તે.

રહેણાક, પુ૦ રહેઠાણ; મુકામ. "તમારો રહેણાક ક્યાં છે.?"

રાજવળું, ન૦ દરબાર.

રાજવી, પુ૦ (+) રાજા.

રાજીપો, પુ૦ રાજીપણું; ખુશીપણું.

રાણીપ, સ્ત્રી૦ રાસ્તી; રાગ; રાસ; બેસતી. ૨ ન૦ અમદાવાદ પાસે એક ગામ છે.

રાનવું, વિ૦ રખડાઉ; અથડાઉ; વનેરૂં; વગડાઉ.

રાબોર, ન૦ એક જાતનાં મોટાં બોર.

રામૈયું, ન૦ ચપણિયું; શકોરૂં; રામપાત્ર.

રાયજાદો, વિ૦ સાધારણ; મધ્યમ. "એનો સ્વભાવ રાયજાદો છે. "સાદા રાયજાદા." (કહેવત.) ૨ પુ૦ [राय=राजा+जादो=पत्र.] રાજાનો પૂત્ર.

રાવળું, ન૦ જનાનખાનું.

રાસુંદો, પુ૦ દહાડો આથમ્યા પછી થોડી મુદત સુધી ન દેખાય તે. (આખી રાત ન દેખાય તેને રતાંધળો કહેછે.)

રાસ્તી, સ્ત્રી૦ (+) રાણીપ શબ્દનો પેહેલો અર્થ જુઓ.

રૂંગું, ન૦ રડવું; રોવું.

રૂંચકું, ન૦ કોઈ પણ નહિ એવો અર્થ રાખેછે. "નાતમાં રૂંચકુંએ જમવા આવ્યું નથી."

રૂંઢો, પુ૦ બપોરનું ખાવું.

રૂપિયો, પુ૦ (+) ચાર પાંખડીનું ફાલું; ઘોડો. (ઝાલાવાડમાં.)

રૂમડું, ન૦ રૂવાંટી; ઝીણાવાળ.

રૂદ્રવંતી, સ્ત્રી૦ જંગલી ચણાનો છોડ.

રૂમવું ક્રિ૦ ઘૂમવું; ફર ફર કરવું.

રેખ, સ્ત્રી૦ (+) કરચ. "કાજળ કાળી રેખ, તેનુમાં સમારિયાં."

રેખા, સ્ત્રી૦ (+) સ્ત્રી; નારી. (સંકેતાર્થે.)

રેઉપેઉ, અ૦ બહુછે-અત્યંત છે-ગધાડે ગોવાય છે, એ અર્થમાં. "આણ કેરી રેઉપેઉ છે."

રેચકું, ન૦ બે માણસને બોલતાં-વઢતાં ત્રીજા માણસનું વચમાં પુષ્ટિ કર્તા વચન કહેવું તે. (વિદુષકનું બોલવું તે રેચકું મૂકયું ગણાય.)

રેટો, પુ૦ ફટકો; ફેંટો.

રેંઢવું, પુ૦ ગાડું.

રેતવી, વિ૦ રેતવાળી; રેતાળ. (એથી ઉલટું રણકી.)

રેથળ, પુ૦ ઇંટો પાથરી ઉપર લીંપવું તે; ડાબકો. "મેડા ઉપર રેથળ કરવો છે."

રેલવું, ન૦ સાપનું બચ્ચું.

રેમ, પુ૦ (+) નુકસાન; ખોટ; બાધ.

રેળી નાખવું, ક્રિ૦ ચોળી નાખવું; ભુંશી નાખવું. ૨ (લાક્ષણિકમાં) માંડી વાળવું; પતવવું. "એ કામ રેળી નાખો તો સારૂં."

રોજંદા, અ૦ રોજને રોજ; હમેશાં; સદૈવ; પ્રતિદિન; હરદમ. "એને રોજંદા તાવ આવેછે."

રોશન, ન૦ (+) નુકસાન. "રેલે રોશનવાળી નાખ્યું."

રાંટ, સ્ત્રી૦ વાંકાપણું; આડાઈ; વાંધો. "તમારા બોલવામાં કાંઈ રાંટ નથી."

રાંટું, વિ૦ (+) વાંકું; આડું; વાંધા ભરેલું. "એતો રાંટું બોલેછે."

લ.

લકુંબો, પુ૦ નફો; ફાયદો; લાભ. (તુચ્છકારરૂપે.) "એમાંથી શો લકુંબો લેવાનો છે. ?"

લખણી, સ્ત્રી૦ લખવાની ક્રિયા; લખાણ.

લખ્યાં, ન૦ દસ્તાવેજ; લખત.

લગતી, સ્ત્રી૦ તરફેણ; વગ; પક્ષ. "આ કામમાં કોઈની લગતી રાખ્યા જેવું નથી." ૨ કૃ૦ લાગીને; અડીને. "નદી ગામ લગતી જાયછે."

લગનીત, સ્ત્રી૦ [लघुनीति.] પેશાબ; લઘુશંકા.

લગવું, ન૦ (+) દરરોજ બાંધેલા ઠરાવ પ્રમાણે આપ લે કરવી તે; વારો; આહકી. "દૂધનું લગવું."

લઘુનીતિ, સ્ત્રી૦ લઘુશંકા; પેશાબ. (શ્રાવકોમાં.)

લથરપથર, અ૦ સગરવગર; વેરણ છેરણ.

લદ, અ૦ કુંડાળાની આસપાસ એક વેંતની અંદર લખોટાનું પડવું તે.

લદાવવું, ક્રિ૦ દબાવી પડવું; તળે નાખવું.

લપકા, પુ૦ લોચા. "લીંટના લપકા." ૨ મેહેણાં ટુણાં. (લપકા ખાવા કહેવાય છે.)

લબોચું, ન૦ મોઢું; મોં. (તુચ્છકારરૂપે.)

લલુપતા, સ્ત્રી૦ લોભ; તૃષ્ણા; લાલચ.

લલોપતા, સ્ત્રી૦ લલુપતા.

લવ્વો, પુ૦ જીભનો લોળો. **લવ્વો વળવો**—બોલવું.

લવાજણ, સ્ત્રી૦ બોલવાની મીઠાશ ભરેલી યુક્તિ તથા તેથી થતો સંબંધ; લાવણ્યતા. "લવાજણે કામ સારૂં થાયછે."—"એની ગામમાં લવાજણ બહુછે."

લવારૂં, ન૦ (+) બકરીનું નાનું બચ્ચું.

લહ, પુ૦ લે; સ્વાદ. "ખાધાનો લહ બહુછે."

લહકો, પુ૦ લે; લહ; સ્વાદ.

લાખોટું, વિ૦ ચોપડું; શીટું; ઘી તેલ વગેરે ભરી ખાલી કરેલું. ૨ લાખ લગાડી ઘુંટી ચળકતું કરેલું.

લાભપાંચમ, સ્ત્રી૦ કારતક સુદ પાંચમ; સૌભાગ્ય પંચમી.

લાલપાલ, સ્ત્રી૦ આસનાવાસના.

લાસુ, વિ૦ કઠોળ વગરનું ધાન્ય-ઘઉં, બાજરી વગેરે. (શ્રાવકોમાં) "લાસુ અને કઠોળ." ૨ લૂખું; ચોપડ વગરનું. (લૂખું લાસુ પણ કહેવાય છે.)

લાહુર, સ્ત્રી૰ ઢીલ; સાંસત. "એતો રૂપીઆ આપતાં બહુ લાહુર કરેછે." (લાહુર કરનારને લાહુરીઓ કહેછે.)

લાળીઆ જીવ, પુ૰ કરોળીઆ વગેરે જીવડાંની લાળ જેવા જંતુ ઓ. તે રાંધેલા વાસી ધાન્યમાં ઉપજેછે. (તેને પાંચ ઈંદ્રીઓમાંની-માત્ર કાયા ને મોં એ બે હોયછે.)

લીંબોળી, સ્ત્રી૰ (+) એક જાતનું વાસણ; ભાવસારની રંગાટી. ૨ સ્ત્રીઓને પેહેરવાનું એક જાતનું સોનાનું ઘરેણું.

લીશાડ, સ્ત્રી૰ લીલાશ; લીલાણ.

લીલવણ, સ્ત્રી૰ લીલોતરી; લીલું શાક, ભાજી વગેરે.

લુંચી, સ્ત્રી૰ પાછા વળીને ફરવું તે. (લુંચી આવી કહેવાયછે.)

લુટણીઆ, પુ૰ લૂટારા.

લુંઠ-ઠો, વિ૰ વસમો; જબરો; બળુકો. પુ૰ ધણી; પતી; કંથ. (સ્ત્રીઓ બોલેછે.)

લૂણવાણી, સ્ત્રી૰ રોટલો ઘડતાં-લોટનો લુઓ વાળવા મીઠાનું પાણી કરેલું તે.

લુવાર, પુ૰ (+) એક જાતનું પંખી. એની ચાંચ લુવારના ટાંકણા જેવી હોય છે.

લેપડું, ન૰ મોઇનો દારો નહિ ઉડવાથી તેને લુંઇસરસો ડંડો મારવો તે.

લેલુરા, સ્ત્રી૰ ઉતાવળ; તાકીદ.

લેવાઇજવું, ક્રિ૰ ઝાંખા પડીજવું. શરમાઇજવું. ૨ દુર્બળ થવું. "તાવથી લેવાઈ ગયોછે."

લેહેણું, ન૰ (+) પાન મૂકતાં બીડી, સૂતર વગેરેનું જે છોટું આપેછે તે.

લેહેર, સ્ત્રી૰ (+) 〰〰〰〰〰 આવું ચિત્ર-ભરત.

લોચ, પુ૰ માથાના વાળ હાથેવતી તાણી નાખવા તે. (શ્રાવકોમાં)

લોચના, સ્ત્રી૰ લોચ લોચ કરવું તે; ઝંખના; અતિ ચાહના. "એને પૈસાની લોચના બહુ છે."

લોલપી, વિ૰ લાલચુ.

લોહર, વિ૰ ઘણો જાડો ને મજબૂત; લોહરી ઓ.(માણસ.)

લંધાવું, ક્રિ૦ જરા જરા લૂલું હીંડવું.

લંભ, પુ૦ બદી-ગબીમાં લકટીઓ વગેરે હીકતાં તથા તેને મારતાં પીતાથી વાંકા વળી આધું આવવું તે.

લંભાવું, ક્રિ૦ લંભ ખાવો.

વ.

વક્કર, વિ૦ (+) જોરાવર. "એ ઢોર બહુ વક્કર છે."

વક્રચંચુ, ન૦ [સં. वक्र=वांकी+चंचु=चांचवाळुं.] પોપટ. ૨ એક જાતનું વાંકી ચાંચવાળું પક્ષી. "એ ઠંડા અને પહાડી દેશમાં દેવદારૂ અને ભદ્રદારૂ એવા ઝાડના અરણ્યમાં રહેછે. અને તે, તે ઝાડનાં બીઆં સંખ જેવી આકૃતિનાં કોચલાંમાં હોય છે, તે ભાગીને તેનો ગર્ભ કાઢીને ખાયછે." (સૃષ્ટિ પ્રાપ્ય ઈશ્વર જ્ઞાન.)

વખુ, પુ૦ [સં. पक्ष उपरथी] પક્ષે; ઓથે; વગે; આશ્રયે. "એ છોકરાને કોના વખુ મૂકોછો?" ૨ અ૦ ચાહના વાળું. "એ સ્ત્રી ધરવખુ છે." "રાજા ગામવખુ છે"

વગંધાં, ન૦ ફાંફાં; વળખાં. (વગધાં મારવાં-વીણવાં કહેવાય છે.)

વગું, પુ૦ [સં. वर्ग उपरथी.] વગે; જથ્થે; તડે. "છાણ એકવગું કરો"

વઘરણું ન૦ વિઘ્ન; અડચણ; હરકત. "વિવાહમાં વઘરણું." (કહેવત.)

વઘેડું, વિ૦ રાતી સાઠી જેવી. (ડાંગર)

વચકલું, ન૦ વાંધો; તકરાર. "વાતમાં વચકલું પડ્યું."

વછો, પુ૦ વિછો; જૂદાપણું. વછોયું-વિછોયું; જૂદું પડેલું.

વજરકઠા, વિ૦ જરા રાતા ને ધોળા. (ઘઉં.)

વજહના, સ્ત્રી૦ ઝંખના; અતિ ચાહના.

વટુકાર, પુ૦ ઢંગ; બુદ્ધિ. "એનામાં તો કશોએ વટુકાર નથી."

વડિયો, પુ૦ (+) સામાવળીઓ; પ્રતિસ્પર્દ્ધિ; પ્રતિપક્ષિ; "મૂર્ખનો વડિયો પંડોત-માનનો વડિયો નરમાશ." (શ્રાવકોમાં.)

વડી નીતિ, સ્ત્રી૦ વૃદ્ધિશંકા; ઝાડો. (શ્રાવકોમાં)

વઢકારૂં, વિ૦ વઢ વઢ કરે તેવું; વટકારૂં; વઢવાડીઉં; વઢકણું,

વણુછો, પ્ર૰ ઝાડની છાયા રહે તેટલી જગા. "વણુછામાં વનસ્પતિ ઉગતી નથી."

વત્તાવવું, ક્રિ૰ (+) અટકવું; અડવું. ૨ ખીજવવું. "નબળાને તાવવામાં સાર નહિ."

વતી, અ૰ (+) બુતે; થી; થકી. "દૂર નગરી કે દ્વારામતિ, કેમ જવાય માહરી વતી." (ઓખાં હરણ.)

વતેડ, સ્ત્રી૰ વસુળ; મૂળ; ખરજ.

વદવું, ક્રિ૰ (+) કબુલ થવું; મંજુર પડવું. "અંધારીઆમાં માનતા કરેલી વદે નહિ."

વદાડ પુ૰ વાયદો; અવધ; મુદત.

વધાન, ન૰ પાખંડ; કપટ. "કોળીનાં વધાન કોઇ ન કળે"

વધાવો, પુ૰ એકી. (દાણા જોતાં-વેણુ કે વધાવો?)

વનેખા, પુ૰ દુઃખ; પીડા; આફત. "કર્મના વનેખા."

વનૈડો, પુ૰ અમુઝણ; સલવામણ; ઓધવામણ. "કામનો વનૈડો'

વનૈડવું ક્રિ૰ કનડવું; અમુઝાવવું; દુઃખદેવું.

વભો, પુ૰ [સં. વૈભવ.] સાહીબી; વૈભોગ; ઠાઠ.

વમેલું, કૃ૰ વમન કરેલું; ઓકેલું; ઉલટી કરેલું. ૨ ભ્રષ્ટ થયેલું. (માણસ.)

વરચાવું, ક્રિ૰ બોલવું. "એ બિચારો મોઢેથી સવા કે પૂણા વરચાતો નથી."

વરજોળો, પુ૰ ઉચાટ; ફીકર; ચિંતા; "વરજોળો કરવાથી કાંઈ વળે નહિ."

વરાણીએ, અ૰ વડે; વતી. "સાપ પેટ વરાણીએ ચાલેછે."

વરડ, ન૰ ડાંગરને પલાળીને બે ત્રણ દિવસ રાખી ફણગા ફુટાડે તેને વરડ કર્યું કહેછે. (એ વરડના ધરને વરડિયુંધર કહેછે. અને કોરી ડાંગર પુંખે તેના ધરને વરાપિયું ધર કહેછે.)

વરોઢ, વિ૰ વાંત્રિયું; વરોળ.

વરાંસવું, ક્રિ૰(+) પસ્તાવવું; અફસોસ કરવો. "પાછળથી વરાંસવું કાંઈ કામનું નથી."

વણાવવું, ક્રિ૦ પતાવવું; વાળી દેવું.

વલુણ, સ્ત્રી૦ ચેળ; વતેડ; ખરજ.

વવરજ્યું, ક્રિ૦ યોજ્યું; જોડ્યું; નીમ્યું; ઠરાવ્યું. "કુંભારને હાંડાં ઘડવાનું વવરજ્યું છે." "વાણીઆને વેપાર વવરજ્યોછે."

વવો, પુ૦ વિવેક. (સંકેતાર્થે) "એક વવા વિના સર્વે કાચું."

વળિયાચંપુ, વિ૦ જે બળદના માથામાં એક ભમરો, બે શીંગડાંને અડાડીને દોરી બાંધતાં તેની તળે દબાય તેવે ઠેકાણે હોય તે. (ભમરો ન દબાય તેને .હુંશો કહેછે.)

વળિયું, ન૦ (+) વળું.

વળું, ન૦ (+) લૂગડે પડેલો પરસેવાનો ડાઘો; વળિયું.

વળુંદું, અ૦ વડે; થી; થકી; લીધે. "સંગાત વળુંદી સાસરે ગઈ, નેવાં ઝાલીને ઉભી રહી."—"એઠું ખાય તે ચોપડ્યા વળુંદું." (કહેવતો)

વળોક, પુ૦ મરોડ; ઘાટ. "અક્ષરનો વળોક."

વાખદ, સ્ત્રી૦ એક જાતનો આંખોમાં થતો રોગ. એથી પોપચાં જાડાં થાય છે ને તેના વાળ ખરી પડેછે.

વાછૂટ, સ્ત્રી૦ અપાનવાયુ. "એને વાછૂટ થતી નથી."

વાણીઓ, પુ૦ (+) એક જાતનો ઉડતો તીડ જેવો જીવડો. ૨ સ્ત્રી૦ જોડીઓ. (વરવહુ પરણતાં પેહેરે છે તે.)

વાતી, સ્ત્રી૦ અગર વગેરે સુગંધીદાર પદાર્થો ઉપર લપેટીને કરેલી બત્તી–વાટ; અગરબત્તી.

વાતેડ, સ્ત્રી૦ ઝીણી વા જાય એવી તેડ–ચીર.

વાપરૂં, ન૦ એડિયું; કોરૂં.

વાવલું, ન૦ આંખમાં ઝીણું ફૂલું પડે તે.

વાસપૂજા, સ્ત્રી૦ [વાસ્તુપૂજા.] નવા ઘરમાં વાસ કર્યા પેહેલાં તેમાં જે હોમ, પાઠ વગેરે કરવાની ક્રિયા કરવી તે.

વાસદેવો, પુ૦ ભોળીઓ; એક જાતનો માગણ.

વાસવું, ક્રિ૦ (+) આપવું; ઉચવવું. (સંકેતાર્થે.)

વાસોતી, પુ૦ સીમમાં રાતવાસો રહેનાર માણસ.

વાહ્‌ર, પુ૦ વા; પવન; વાયુ. "વાહ્‌ર સારો આવે છે."

વાહ્‌રવું, ક્રિ૦ વાવાળું. "વાહ્‌રવું બેસવું." ૨ અધોવાયુનું બ-
હાર કાઢવું.

વાળાગરણું, વિ૦ શેળભેળ કરેલું; મિશ્રિત.

વિજાપરો, પુ૦ છૂટકો; નિકાલ. ચૂકાદો. "એ કામનો વિજાપરો કરો."
૨ [વિજયપૂરો.] વિજાપુરનો રહેનાર.

વિછેદજવું, ક્રિ૦ નાશ પામવું. (શ્રાવકોમાં.)

વીરો, પુ૦ (+) હાથની રેખા.

વીલોવીલ, વિ૦ અર્ધોઅર્ધ. (સંકેતાર્થે.)

વીશરાળ, અ૦ અલોપ; અદૃશ્ય. (શ્રાવકોમાં.)

વીંડીઓ, સ્ત્રી૦ મુંઝના સરખટની બારીઓ.

વિહુણા, અ૦ વગરના. "ધર્મ વિહુણા માનવી, તેને લાંબા લાંબા
કાન."

વીંઢાડવું, ક્રિ૦ નિભવવું; ચલવવું; સાથે લઇને ફરવું. 'ફીકર વીંઢાડવી'.

વેખલી, વિ૦ ઝટ લેઇને ખડખડ હસે એવું. (એ ત્રણે જાતીમાં
એકજ રૂપે વપરાય છે.)

વેગરવું, ક્રિ૦ ભોગવવું; વેઠવું; ખમવું; સહન કરવું.

વેઢી, સ્ત્રી૦ ઊન કે બકરાંના વાળ વગેરેની ગુંચળી.

વેણુ, ન૦ (+) એકી. "વેણુ કે વધાવો."

વેત, પુ૦ તરોડ; ધાટ; મોખ. "રૂપીઆ આપવાનો વેત નથી."

વેતરણુ, સ્ત્રી૦ વેત.

વેન, ન૦ [સં. वाहन.] જેના ઉપર બેશી હરાય ફરાય તે. ૨ હારે
ઓળ; પંક્તિ ૩ વેભોગ; વભો.

વેફરીમારવું, ક્રિ૦ વીંખી નાખવું; જ્યાં ત્યાં આપીદેવું.

વેલ, સ્ત્રી૦ (+) એકની દીકરી બીજાને ઘેર, બીજાની દીકરી ત્રી-
જાને ઘેર અને ત્રીજાની દીકરી પેહેલાને ઘેર, એમ દીકરીઓ
આપવા લેવાનો સંબંધ તે. ૨ કૂતરાંને સારૂ એક ગામથી
બીજે ગામ અન્યોઅન્ય લાડવા, રોટલા વગેરે મોકલે તે.
(વેલ કાઢી કહેવાય છે.) ૩ જોડાવેડો; કવિતા. "વેલજોડી"
૪ વંશ. ૫ વેલો; લતા.

વેલાતોડ વરસાદ, પુ૦ ઉત્તર દિશાના પવન સાથે વરસતો ઝેરી વ-રસાદ. તેથી વેલા વગેરે સૂકાઇ જાયછે.
વેહેવરાવું, ક્રિ૦ નફો પામવો; કમાવું. "છેતરાયા કે વેહેવરાયા."
વેહેવારીકું, વિ૦ જેથી વહેવાર રહે તેવું; સાધારણ; મધ્યમ.
વૈભોગ, પુ૦ વૈભવ; સાહીબી; ઠાઠ.
વોસરાવવું, ક્રિ૦ છાંડવું; તજવું. (શ્રાવકોમાં)
વંજી, સ્ત્રી૦ વાંસની ખપાટોની ભારી.
વંઝવું, ક્રિ૦ નાશીજવું; છટકી જવું; જતુંરહેવું.
વંછના, સ્ત્રી૦ ઇચ્છા; ચાહના.
વાંઘર, વિ૦ ખાસી કરતાં એકાદ નસ રહી જવાથી જેના વૃષણ વધેલા તે. (બળદ.)
વાંછના, સ્ત્રી૦ વંછના.
વાંછિયાન, ન૦ અપકીર્ત્તિ; નીંદા; બદબોઈ. "કોઈનાં વાંછિયાન કર-વાં નહિ."
વાંતર, પુ૦ ખેતરમાં ક્યારા પારા કરવા હળ વતી જે ચાસ પાડવા તે. (વાંતર કાઢવા કહેવાય છે.)
તરવું ક્રિ૦ શેલડીના સાંઠામાંથી બીને સારૂ જે ત્રણ ત્રણ આં-ખોના કડકા કાપી કાઢવાની ક્રિયા તે; કાપવું; કડકા કરવા.
વાંતરી સ્ત્રી૦ અનાજમાં પડતા એક જાતના જંતુઓ. (તે અનાજ ની અંદરનો ગર્ભ ખાઈ ઉપરનું છોતરૂં પડ્યું મૂકેછે. અને તે અનાજમાં પડતાં ધનેરાં વગેરે જીવડાંને પણ ખાઈ જાયછે.)
વાંશ, સ્ત્રી૦ કડીઆનું ઈંટો છોલવાનું ઓજાર.

શ.

શણધું, ન૦ એક જાતનું ઝાડી ખાનારૂં જનાવર.
શરણું, ન૦ [सं. शर्ण उपरथी.] મદદ; આશ્રય. (શ્રાવકોમાં.)
શરમો, પુ૦ શેલડીનો પીતો.
શરાવલું, ન૦ શકોરૂં; ચપણિયું; રામપાત્ર; રામેંપું.
શરી, સ્ત્રી૦ મીઠાશ; સ્વાદ; લેહેજત. " એ ચીની શરીતો જુઓ.
શળો, સ્ત્રી૦ (+) પા રૂપીઆનો સંકેત.
શાતા, સ્ત્રી૦ [शान्ती.] કુશળતા; સુખવૃતિ. (શ્રાવકોમાં.)

શાયપોટો, પુ૦ શાઉડીના કાળજામાંનો પીતો-ડોડો. (એ નાનાં છોકરાંને વરાધ ઉપર પાવામાં આવે છે.)

શાર, પુ૦ છિદ્ર; વેહ; કાણું.

શારવું, ક્રિ૦ કાણું પાડવું. ૨ (લાક્ષણિકમાં). દુઃખ દેવું; પીડવું. "એ છોકરો એની માને બહુ શારે છે."

શીંકું, ન૦ મગ, મઠ, ચોખા, જાર વગેરેને દળી પાણીમાં બાફી અંદર મશાલો નાખી કરેલો પદાર્થ.

શીરો, પુ૦ (+) શેલડીના રસને ઉકાળતાં ઉપર જે મેલ-કામસ આવે તેને ઉકાળીને કરેલો પાતળો ગોળ; રસો. (એ બળદને પાવામાં તથા ગડાકુ કરવાના કામમાં આવે છે.)

શીળું. વિ૦ (+) ગરીબ; નિર્ધન. "એનું શીળું ઘરે છે" ૨ સાલસ; ઠંડા મિજાજનું; સહનશીલ. ૩ ટાઢું; વાશી; રાતવાસો રહેલું (ધાન્ય.) "ટાઢુંશીળું" ૪ શીતળતાવાળું; ઠંડકવાળું. "શીળી હોયે છાંયડી, કડવાં હોયે પાન; બંધવ હોયે બોલકા, તોયે પોતાની બાંય."

શુકર, પુ૦ [સં. शुक्र.] એ નામનો ગ્રહ. ૨ એ નામનો વાર. ૩ જય; જીત. ૪ પ્રતાપ. "રવિ શોમ કરતારને; ભજવે મંગળ થાય; બૂધ ગુરૂના શુક્રરથી, શનીની દશા જાય." (દલપતરામ.) ૫ [આ] ઉપકાર.

શું. વિ૦ (+) જેવું. "એનું તોબરાશું મોંતો જુઓ. ૨ અ૦ થી; સાથે. "કરવી તેશું પ્રીત." (કવિતામાં)

શેઢીઓ, વિ૦ માથે ગોરો (બળદ.)

શેલણું, ન૦ એક જાતનું લાંબું શીંગ જેવું ફળ. (એનું અથાણું થાયછે.)

શેલી સ્ત્રી૦ ચકમકથી દેવતા પાડવાની દોરી.

શેવું, વિ૦ ઢાળ પડતું. (એથી ઉલટું ચરાળ.)

શેવાણું, વિ૦ શેવું.

શેડું, પુ૦ ઠેઠા કરનાર; છાની ગોઠવણ કરનાર.

સ.

સગણ, પુ૦ (+) કેડો; પૂંઠ. "એતો મારો સગણ મૂકતો નથી."

સગમ અગિયારસ, સ્ત્રી૦ દેવઉઠી અગિઆરસ; હુકમ અગિયારસ; ભાદરવા સુદ અગિયારસ. એ દિવસે ઠાકોરજીને મંદિરમાંથી વરઘોડા સાથે નદીએ નવરાવવા લેઈ જાયછે, માટે તેને 'જળ ઝીલણા અગિયારસ' પણ કહે છે.

સચોડું, વિ૦ સમૂળગું; બધું; તમામ; સપુચું; તદન; બીલકુલ.

સઠલ, વિ૦ ઢીલું; પોચું. "પાટો સઠલ છે." "એના મનના વિચાર સઠલ છે" (આવકોમાં)

સડજોડ, વિ૦ [सङ=(सअर्ध) अर्धो+जोड=बे.] અઢીનો સંકેત. "એનામાં તો સડજોડ પાયા છે."

સતાણું, વિ૦ ત્રણનો સંકેત. ૨ તાણ સહિત; વચમાં ઢીલું ન પડે તેમ. "દોરડું સતાણું ઝાલો."

સદગરવું, ક્રિ૦ [सत्य करवुं] માનવું; કબુલ કરવું. પત કરવું. "એ તો મારૂં કહ્યું સદગરતો નથી."

સદારદા, અ૦ સેજમાજ; વિના કારણે. "એનીતો સદારદા આંખો ગઈ છે."

સનસ, સ્ત્રી૦ તમા; ગરજ; સ્પૃહા; દરકાર. "એતો કોઇની સનસ રાખે એવો નથી."

સપારે, વિ૦ સરખું; બરોબર; દુરસ્ત; જેવું જોઇએ તેવું.

સપુચું વિ૦ સચોડું શબ્દ જુઓ.

સફરી, વિ૦ (+) પૈસો ઝટ વાપરે એવો.

સમાયક, સ્ત્રી૦ [सामायक] જૈન ધર્મી લોકો બે ઘડી સુધી પરમેશ્વરનું ભજન કરવા બેસેછે તેને સમાયક કરી કહેછે.

સમુંદરસોખ, પુ૦ એક જાતનો વેલો. તેનાં પાન છતી તરફ લીલાં ને ઉંધી તરફ સફેત રૂવાંદાર હોય છે. તે બાળાના ઉપર તથા ગડ ગૂમડાં ઉપર બાંધેછે. ગૂમડું ફાડવા અવળું ને રૂઝવવા સવળું બાંધે છે.

સરપંખો, પુ૦ ધોળોધમાસો. એક જાતની ઔષધી.

સરવણ, સ્ત્રી૦ (+) એક જાતનો તળાવ કૂવા વગેરેમાં રહેતો જળોના જેવો જીવડો.

સરવો, વિ૦ (+) સારી પેઠે સાંભળે એવો. "એવો કાનનો સરવો છે." ૨ પુ૦ ચપણિયું; રામપાત્ર.

સરાધરા, અ૦ પ્રથમથી છેવટ સુધી; અથઈતિ; સરા ઉતાર.
" એ કામમાં સરાધરા હું છું."
સરે, ન૦ થાંભલા ઉપર જે ગોળ લાકડાનો ચિત્રેલો કડકો મૂકેછે તે.
(એના ઉપર મૂકેલા કડકાને ભરણું કહે છે.)
સરોડવું, ક્રિ૦ ઘાસના પૂળા વગેરેને ફેંદી-વીંખેરી નાખવું તે. ૨ રસ્તે ચાલતાં ઢોર નાશી ન જાય માટે એકને ગળે દોરડું બાંધી તેની સાથે બીજાં બાંધી લેવાં તે.
સરોડું, ન૦ મલોખું; ધોડા શબ્દનો ત્રીજો અર્થ જુઓ.
સલ, પુ૦ વહેમ; શક; અંદેશો. " એના પેટમાં સલ ભરાણો છે."
૨ ભારેપણું બતાવનાર શબ્દ. " ભારે સલ."
સલપો, પુ૦ દમ. " ચલમનો સલપો મારવો." ૨ ફેરો. " એકે સલપે સો રૂપીઆ ખોઇ બેઠો."
સલાડી, સ્ત્રી૦ મોચી લોકો જે કાળા પથરા ઉપર મૂકી જોડા શીવેછે તે.
સલાડાં, ન૦ સાચાં જૂઠાં; વધતું ઓછું બોલીને કોઇના કાન ભરવા તે.
સવડ, પુ૦ જોગ; જોગવાઇ.
સવા, પુ૦ (+) લીખ જેવા આંખની પાંપણોમાં પડતા જીવ. (એ ને પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની-કાયા, મોં ને નાક, એ ત્રણ હોય છે)
સવેલી, વિ૦ વેલ-વંશ સહિત.
સસુમારૂં, ન૦ એક જાતનું જળચર પ્રાણી.
સળવું, ન૦ ગાય, ભેંસ વગેરે દૂધાળાં જનાવરના આંચળે ઘણા દિવસ નહિ દોવાથી જે ગાંઠ બંધાઇ જાય તે.
સાજ્ય, સ્ત્રી૦ સહાય; મદદ. " ધર્મીને દેવતા સાજ્ય કરે છે."
(શ્રાવકોમાં)
સાજુંદો, વિ૦ (+) સબદો; લીલો; ગૃહસ્થ. " એતો ઘરનો સાજુંદો છે."
સાથી, પુ૦ (+) બાર મહિના સુધી પગારનો તથા ખાવાપીવાનો ઠરાવ કરી રાખેલો માણસ; મહિનાદાર.

સાધુરણુખાતુ, ન૦ ધર્માદાખાતુ. (શ્રાવકોમાં)

સાબકું, વિ૦ બધું; તમામ. " એનું સાબકું ધન ચોર લેઇ ગયા."
૨ સાજું; ટટાર. એ ઢોર હમણાં સાબકું થયું છે.

સારપવું, ક્રિ૦ ડાંગરનો ક્યારડો એક્યા પછી તે મહિની [illegible]ઓજી ચાર નીંદીને તથા ઉખાડેલી વીણીને અંદરના કચરામાં દબાવવી તે.

સારેવડું, ન૦ ચોખાનો પાપડ.

સારાં, ન૦ એક શુદ્ર જાતિના લોક. એ અસૂરે સવાર ઘરમાં પેસી જે હાથમાં આવ્યું તે લેઈ જાયછે.

સાલાતાલા, પુ૦ કાલાવાલા.

સાલાતુલું, વિ૦ અણસમજુ ને ભોળું.

સાળાએલી, સ્ત્રી૦ સાળાની વહુ.

સીરસ, ન૦ એક જાતનો રોગ. એથી આખા શરીરે લાલ ચકામાં પડી જાયછે. (સીરસધાયું કહેવાયછે.)

સુગરૂં, ન૦ સુગરીનો માળો.

સૂજવું, ક્રિ૦ (+) સત્યનું તરી આવવું. કોઇના માથે ચોરી કે વ્યભિચારનું આળ આવેછે, ત્યારે તેને ઉના કરેલા તેલના તાવડામાંથી હાથેવતી વીંટી કઢાવેછે અથવા હાથમાં કોઇ ચીજ ઉની કરીને આપેછે; તેમાં તે ન દાઝે તો " સૂજ્યો " કહેવાય છે.

સુંદણુ, સ્ત્રી૦ [खुंदणउपरथी.] ભાવસારની લૂગડાં ખારાં કરવાની-પલાળવાની અંદર કુંડી ઘાલી ચણેલી ચોખંડી જગો.

સેજું, ન૦ હાડ; ગાતર. " એનું સેજું સુંવાળું છે. "

સેટુડી. વિ૦ ચોરી કરે તેવી. " સેટુડી કૂતરી "

સેડ, સ્ત્રી૦ પક્ષ; વગ. " એને કોઇની સેડ નથી. "

સેનવો, પુ૦ એક નીચ જાતિ.

સેસવા, પુ૦ વઘારેલા ચણા.

સેડકિયું, ન૦ કેરીનો એક ગોટલો લેઈ તેને ટોચેથી એક આંગળના આશરે કાપી, તેમાંથી ગોટલી કાઢી નાખી, તેને એક

તરફથી વચમાં એક છિદ્ર પાડેછે; અને બીજો એક ગોટલો આખો લેઇને તેની વચમાં કાણું પાડી તેમાં એક દોરીનો છેડો ઘાલો તે નીકળી ન જાય માટે તેની ઉપર એક લાકડાનો કડકો ચાર આંગળનો ઘાલેછે. પછી તે લાકડાનો કડકો પેલા કાપેલા ગોટલામાં ઘાલેછે અને દોરી તેના છિદ્રમાં પરોવે છે. તેને સેડકિયું કહેછે. તે ફેરવવું હોય ત્યારે ઉપરનો ગોટલો જરા ફેરવી દોરી તાણેછે, એટલે દોરી પેલા લાકડે વીંટળાઈ જાયછે તેથી લાકડા સુધાં ઉપરનો ગોટલો ખુબ જોરથી ફરેછે. એથી સેડ સેડ બોલેછે માટે સેડકિયું કહેછે.

સોજ, પુ૦ વર્તણુક; ચાલ; લક્ષણ. "પાડોશીનું સોજ આવે પણ કર્મ ન આવે" (કહેવત)

સોફવા, પુ૦ [સં. सोफ=शरीरनु फूलवु+वा (वात)=वायु.] જેથી માણસ ફૂલીજાય તેવો વાયુનો રોગ. એને ફોફવા પણ કહેછે.

સોભાગ્યપંચમી, સ્રી૦ કારતક સુદ પાંચમ; લાભપંચમી. (એ ઉપરથી અનાજના ભાવ ધરાયછે.)

સોરી, સ્રી૦ અનાજ વગેરેના છોડને તપવવા સારૂ ઉભા ગોઠવવા તે. ૨ અ૦ સુધીમાં; ઉપર. "એ બાઈ ક્યાર સોરી આવશે. ૩ ક્રિ૦ ઉઝરડી. ઉપર ઉપરથી છોલી—કાપી સાફ કર્યું. " એ લાકડી મેં સોરી." ૪ સ્રી૦ સુદ્ધિ. (એના વગર મને સોરી વળતી નથી એટલે ગમતું નથી.)

સંખ્યા, સ્રી૦ (+) કોઈ ગંદી ચીજને દેખી જે કંટાળો ઉપજે તે; સૂગ.

સંખારો, પુ૦ પાણી ગળ્યા પછી ગરણામાં રહેલો કચરો—જીવ વગેરે.

સંખાવો, પુ૦ શરમ; લાજ; ઓઝંપો. " મને ત્યાં જતાં સંખાવો આવે છે. "

સંગટો, પુ૦ મિશ્રણ; ભેળસેળ થવું તે. [શ્રાવકોમાં સ્ત્રી પુરૂષ વ્રત લેઈ બેઠાં હોય ત્યારે એક બીજાને (પુરૂષને સ્ત્રી અને સ્ત્રીને પુરૂષ) અટકે ત્યારે તેને સંગટો થયો કહેછે.

સંઘાડો, પુ૦ (+) જૈન મતના એક મુખ્ય સાધુની આજ્ઞા પ્રમાણે

આલનારો જે સાધુ સાધ્વીનો સમુદાય તે.

સંજમ, પુ૦ (+) [સં. संयम.] દિક્ષા; વૈરાગ.

સંતાધો, સ્ત્રી૦ [संता=संतानार+धो=खोळनार.] એ એક સંતાવાની રમત છે. તેમાં છોકરાં વારાફરતી સંતાય છે ને ખોળીકાઢેછે. સંતાનાર છોકરો સંતાયા પછી ખોળનારને 'આવરેધો' એમ કહીને બોલાવેછે.

સંતોલો. પુ૦ બારદાન સહિત તોલ.

સંભે, વિ૦ સર્વે; બધું; તમામ. "ઓણતો સંભે ધાન્ય પાક્યું છે."

સંથારો, પુ૦ જૈનમાર્ગીમાં કોઈ માણસ મરવા અગાઉ થોડી મુદતે સંસારની આશા તૃષ્ણા, માલ મિલ્કત, અન્ન પાણી, વગેરે સર્વે તજી દેછે તે.(સંથારો કર્યો કહેછે.)

સંધુકણુ, ન૦ ચાડી ચૂગલી; આંહીની વાત ત્યાં, ને ત્યાંની વાત આંહી કરવી તે.

સાંખું, ન૦ ચોમાસામાં ખેડીને પડતર રાખેલું ખેતર. "શેલડીનું સાંખું." ૨ માપું; ભરત. "ઘીનું સાંખું.,' ૩ ક્રિ૦ ખમું; સહન કરૂં "હું તારી ગાળ સાંખું એવો નથી."

સાંગ, વિ૦ (+) એકનો સંકેત.

સાંતરૂં, વિ૦ (+) ગડારે નાનું; શરીરે નાજુક. "એ ગોલ્લું સાંતરૂં છે."

સાંસત, સ્ત્રી૦ ધીમાશ; ઢીલ; લાહેર.(એ ઉપરથી સાંસતું વિશેષણ.)

હ

હણુહ કે ખણુહ, સ્ત્રી૦ હા કે ના; હાકોટો છાકોટો."એને ઘરમાં કોઈ હણુહ કે ખણુહ કહેનાર નથી."

હણુહોલું, ન૦ અંધોલું શબ્દ જુઓ.

હથવાર, વિ૦ એકને એક જણને દોવાદે તેવી-ગાય, ભેંસ વગેરે. "આ ગાય તો હથવાર છે."

હથુ, અ૦ હસ્તક; મારફત. "તમે કોના હથુ માલ લીધોછે ?"

હરવર, સ્ત્રી૦ યાદ; સરત. "મને એ વાતની હરવર નથી."

હરીકાય, સ્ત્રી૦ ભાજી. (શ્રાવકોમાં.)

હલક, સ્ત્રી૦ (+) શોભા; ઘાટ. "ઘરની હલક સારીછે." [આ. ફ-લક.] કંડ.

હલડ વિ૦ ઉંચું વધેલું. ૨ કાચી સમજણનુ.

હલાણું, ન૦ આખું ખેતર એકદમ સળંગ ખેડવું ન ફાવે માટે તેના ચચ્ચાર પાંચ પાંચ હાથના વિભાગ કરી તે દરેક કડકાને ખેડવો તે.

હલો, પુ૦ (+) વૈભોગ; જૂથ; જથો; કાઠ માઠ.

હલાં, સ્ત્રી૦ ચઢાઈ.

હસીડું, ન૦ હસવું; મશ્કરી; મજાક.

હળિયું, ન૦ નાનું ફળ.

હાડવુ, ક્રિ૦ ઢોરનું સીમમાં ચરવા જવું અથવા ગોવાળનું ઢોર ચા-રવા જવું. "ગાયો હાડી"—"ગાયોમાં કોણ હાડશે?" (નાગદમણ.)

હાડીઆકરસણ, પુ૦ એ નામનો ચોમાસામાં થતો છોડ. એને પાં-ચ પાનનો ઝૂમખો થાયછે ને ફૂલ પીળાં થાયછે. એને કુકં-રભાંગરો, ટીબવણ, ફુલફુલનો છોડ, તથા તનમની કહેછે.

હારોડી, સ્ત્રી૦ હાર; ઓળ. "મોતોની હારોડી."

હાલરું, ન૦ અનાજનાં કણસલાં વગેરેમાંથી દાણા છૂટા પાડવા તેના છોડને કાપી ઢગલો કરી તેમાં બળદ ફેરવે તે.

હાળી, પુ૦ પુરૂષ; ધણી; પતિ. "નબળો હાળી રાંડપર સૂરો." —"હસતો હાળી ને રોતી રાંડ." (કહેવતો.)

હીક, સ્ત્રી૦ તાકીદ; ઉતાવળ. "રૂપીઆ લેવાની બહુ હીક કરેછે." ૨ સૂળ રોગ.

હુપકો પુ૦ ઉલક; ઉલટી; વમન.

હુશ રહેવું—હોશીઆર રહેવું; સાવચેત રહેવું. (એ શબ્દ નીકળવા-નું કારણ એછેકે;—અગાઉ ચોરનો ભય બહુ હશે તેથી

આવેલા માણસને વળોટાવતાં હુંથે રેહજો (હોશીઆર રહે-
જો) એમ કહેવાનો ચાલ પડ્યો જણાયછે.)

હેડી, સ્ત્રી૦ બરોબરી. "એ માણસ મારી હેડીનો છે."

હેળ. સ્ત્રી૦ કરવટું, ;"મેથી ખાવાની હેળ પડી છે."

હેઉલ, અ૦ નક્કી; ખચીત; પૂરેપૂરૂં. "આ વાસણમાં હેઉલ પાંચ-
શેર ઘી માયછે."

હેડીઓ, પુ૦ ગળાની ઘાંટી.

હેણો, સ્ત્રી૦ આકાશમાં પૂર્વ દિશાએ છ તારા હારોહાર ઉગેછે તે;
મૃગશિર નક્ષત્ર. "ચાંદલિયો ઉગ્યોને હેણો આથમી."

હાંઉલો, વિ૦ ફુલાણો.

હે, સ્ત્રી૦ જેવારો. "આથી હે પૂરતું નથી."

હોક, સ્ત્રી૦ બીક; ધાસ્તી. "એને મેહેતાજીની હોક બહુછે."

હાઉળો, વિ૦ ચાલાક નહિ તે; ચંચળાઈ વગરનો.

સમાપ્ત.

आश्रयपत्रिका.

સરકારી કેળવણી ખાતાના મેહેરબાન ડિરેકટરસાહેબ બહાદુર...૧૦૦

સ્વસ્થાન ધરમપુરના રાજાસાહેબ શ્રી નારણદેવજી ૪૦

સ્વસ્થાન ધ્રાંગદ્રાના રાજસાહેબ શ્રીમાનસિંહજી.કે.સી.એસ.આઈ.૧૦

સ્વસ્થાન લીંબડીના મહારાણાસાહેબ શ્રીજસવંતસિંહજી... ...૫

સ્વસ્થાન લાઠીના ઠાકોરસાહેબ. ૫

કુવરશ્રી બળદેવજી વિ. નારણદેવજી ... ...ધરમપુર ૨૦

મે. શેઠ અબુબકર આમદભાઈ ... ...પોરબંદર ૨

મેહેતાજી ચુનીલાલ મોતીભાઈ ... ...વીસલપુર... ...૨

મેહેતાજી હીરાલાલ ગોવીંદલાલ ... ...કાસિંદ્રા ૧

મેહેતાજી નંદલાલ રણછોડદાસ ... ...મીરોલી ૧

મેહેતાજી શીવલાલ હરજીવન ... ...ગીરમથા ૧

શા. વ્રજલાલ પ્રભુદાસ ... ...વીરમગામ ૫

શા. લાલચંદ રતનશી ... ...નાવડા પ્રગણે ધંધુકા ૧

જાહેર ખબર.

આ પુસ્તક નીચે લખેલ ઠેકાણેથી મળશે.—

વીસલપુર—કર્તાની પાસેથી તથા સ. ગુ. નિશાળના મેહે-
તાજી ચુનીલાલ મોતીભાઈ પાસેથી.

અમદાવાદ-'આયુર્વેદ સુધાકર'ના એડિટર કિશનલાલ
ગોવીંદરામ, ઠેકાણું ખાડીઆમાં દેશાઇની પો-
ળમાં. તથા શા. નગીનલાલ લલ્લુભાઈ, ઠેકાણું
ચંગપોળમાં એમા ઝવેરની ખડકીમાં.

બાવળા—'સ્વદેશ હિતબોધક'ના એડિટર કવિ. જેસંગભાઈ
ત્રીકમદાસ પાસેથી.

પરગામવાળાઓએ કીંમત ઉપરાંત પોસ્ટેજ એક આનો
વધારે મોકલવો.

ઉ.ઉ. આ પુસ્તકની ઘણી થોડી નકલો કઢાવી છે માટે
જોઇએ તેમણે તાકીદથી મંગાવવી.

વીસલપુર, } **સહી, મોતીલાલ મનસુખરામ. શાહ.**
તાલુકે સાણંદ }